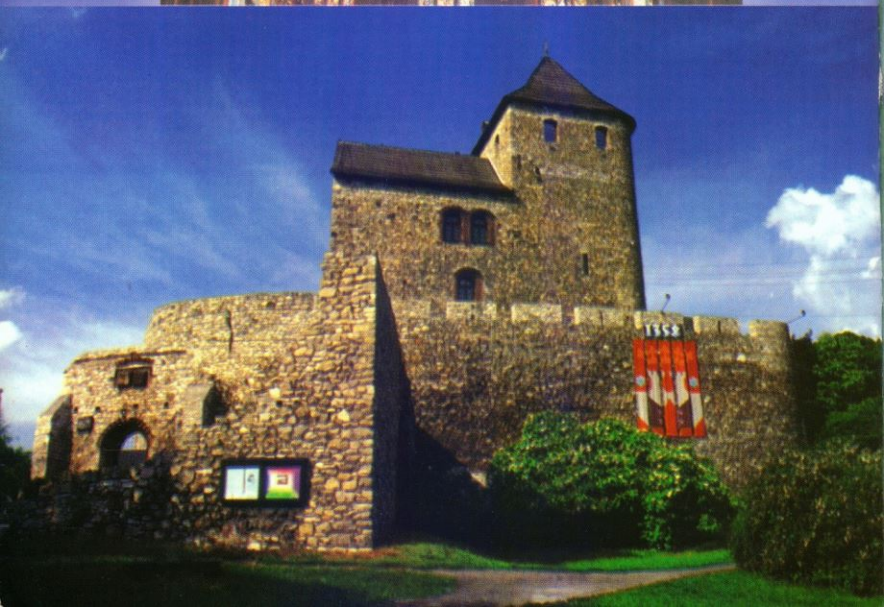
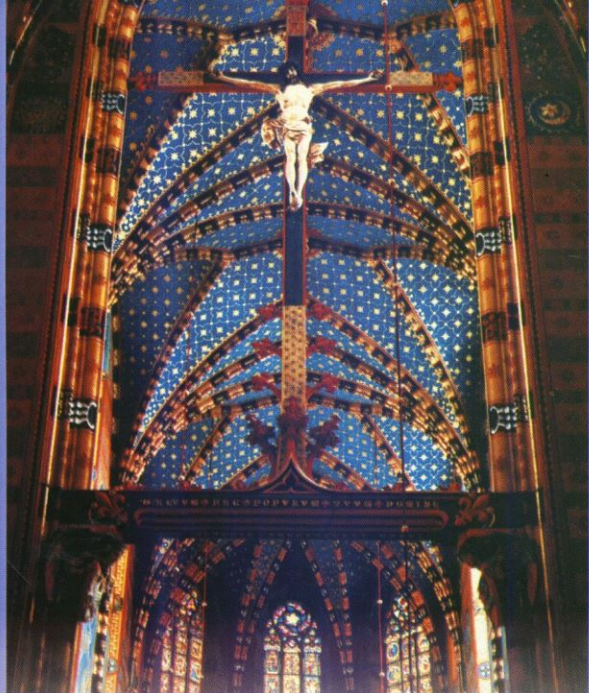

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

SEPTEMBRIE 2003

magazin istoric

Anul XXXVII – serie nouă – nr. 9 (438)
septembrie 2003

<http://www.itcnet.ro/history/magazin.htm>
e-mail: mistoric@itcnet.ro

1 *Elisabeta Hagi Tudorachi*, ulei pe pânză de Jacob Frankenberger, 1856, ne prezintă moda secolului XIX. Multe dintre piesele de vestimentație de atunci au dispărut, iar termenii care le desemnau sunt complet necunoscuți nouă, celor de azi

2 Polonia, loc de exil pentru boierii moldoveni ai secolului XVII, a avut și ea o istorie zbuciumată. Sus: Catedrala Adormirea Maicii Domnului din Cracovia (detaliu); jos: fortăreața ridicată de cavalerii teutoni, așezați pe Vistula în secolul XIII

3 Spre bucuria multor copii, nu a existat război al secolului XIX care să nu fie reprezentat în miniatură. Iată o sașă a lăncierilor englezi în bătălia de la Ramnugar (Afganistan), din 1848

4 Ateneul Român și-a recăpătat splendoarea anilor dintâi

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

**Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)**

**Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA**

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician **VIRGIL CÂNDEA**,
academician
DINU C. GIURESCU

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan

**Secretar de redacție
și macheta artistică**
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu

Documentare
Mădălina Geambașu
Corectura

Georgeta Apreotesei
Secretariat:

Constanța Avram,
Floarea Dragne

Difuzare
Constantin Mușat

Consilieri:
Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Mărăcineanu, nr. 1-3,
sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă
Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287, Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. - „CORESI” S.A. București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

septembrie

2003

4 Holocaustul, într-o definiție europeană

Acad.
R. THEODORESCU

5 Ateneul Român își acordează strunele

P. OLTEANU

9 Nici o țară nu poate vinde o alta

Interviu cu
Stephan Roman, director
al British Council
București

D. MATEI

13 1943. Stalin îi dă o șansă lui Maniu

T. A. POKIVAILOVA

POLITICĂ
ȘI PRIETENIE

17 Bejenia
Movileștilor în Polonia

I. CZAMANSKA

23 Evadarea unui mareșal

Smigly-Rydz

A.A. SPÂNU

28 București, înainte și după cutremur

Ceașescu reia
planul de sistematizare
din 1935

C. JUGURICĂ

DICTIONAR
ISTORIC

31 Hrisoave scrise cu penelul

Artiști străini
prin Țările Române

I. ZĂNESCU

33 Pagini lipsă din manual

Transnistria

O. SEREBRIAN

38 Trecute vieți...

La conacul
de la Mănești

A.M. VĂCĂRESCU-
CALLIMACHI

42 Cetatea
celor 1000 ani

Oradea

D. NOANE

47 Din vremea
dosarului de cadre

Constantin Daicoviciu,
denunț proletar

L. NASTASĂ

51 Povestea
unor acte mici

Un ANL din 1930

S. CÂLȚIA

IUBIRI CELEBRE

52 Verlaine contra
Mathilde

T. STĂNESCU-
STANCIU

56 Călător în timp
cu ochii de azi

Pretext istoric
pentru chiul

V. ALFIERI

57 România
acum 100 ani

G. FILITTI

61 Chemarea
Patriei Verzi

*Tragedia deportării
tătarilor crimeeni*

S. OMER

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Întru
păstrarea limbii

*Sprijin pentru
școlile românești
din sudul Dunării*

M. PETRE

69 Elveția
de la gurile Dunării

C. CHINEZU

74 De ce
a dat Maniu mâna
cu criminalii de război

M. ȘTEFAN

HOOVER
INSTITUTION

76 Scrisori
către Titulescu

L. COSOVANU

78 Beduinii
pentru care a riscat
Cristian Popișteanu

U. VĂLUREANU

CLIO ANUNȚĂ

79 Veche civilizație
din Asia Centrală

M. POROJAN

ANUL CÂND
AM SCĂPAT
CU VIAȚĂ

80 Criza rachetelor,
un compromis

A. FEKLISOV

82 Iadul rămâne
la locul lui

*Confruntarea dintre
submarinele sovietice
și marina americană*

A. ȘTEFĂNESCU

88 Prințese în rochii
de ceatma
și domni cu ghetre

C. ENE

90 Pe urmele
vizigoților

Noua migrație germană

R. BERGMAN

AȘA VĂ PLACE
ISTORIA?

92 O armată
într-o cutie

*Povestea soldaților
de plumb*

RUBRICI

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

91; 94; 95

Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

PREDAREA HOLOCAUSTULUI ÎN SECOLUL XXI

Academician RĂZVAN THEODORESCU,
ministru Culturii și Cultelor

Fundația Dr. Wilhelm Filderman s-a implicat în adaptarea și editarea în limba română a cărții lui Jean Le Comte *Predarea Holocaustului în secolul XXI*.

Lucrarea originală a fost redactată în cadrul unui proiect al Consiliului Europei intitulat „Învățarea și predarea istoriei europene a secolului XX”. Principalele obiective ale proiectului sunt:

- să trezească interesul tinerilor pentru istoria recentă a continentului nostru și să-i ajute să facă legătura între sfidările care confruntă Europa de azi și rădăcinile istorice ale acestora;
- să-i ajute pe tineri să se identifice cu o Europă largită;
- să le dezvolte capacitatea de analiză critică, extrem de importantă;
- să-i facă să înțeleagă că este important să cunoști punctul de vedere al celuilalt;
- să-i stimuleze pe profesori să pună bazele unei abordări europene a istoriei.

Proiectul „Învățarea și predarea istoriei europene a secolului XX” este axat în principal pe produse pedagogice și a servit la elaborarea unor materiale didactice destinate profesorilor de gimnaziu, precum și autorilor de manuale și de programe.

Ținând seama de recrudescența antisemitismului în unele zone ale Europei și de prezența unor site-uri negaționiste pe internet, Holocaustul a fost una din temele importante ale proiectului.

„Dacă unele țări, Germania în special, acordă o mare însemnătate predării Holocaustului, altele duc lipsă de material didactic.” Este și cazul învățământului preuniversitar din România.

Volumul conține o serie de definiții valoroase, din care cităm: rasă, rasial, etnie, arian, crime de război, crime împotriva umanității, genocid, etnocid, Shoah, Holocaust.

Un capitol aparte este rezervat nașterii și dezvoltării noțiunii de antisemitism, anticamera fenomenelor de Holocaust sau Shoah. După părerea noastră antisemitismul clasic ar fi trebuit înlocuit cu noțiunea de antievreism.

Conferința de la Wannsee a liderilor nașiști din 20 ianuarie 1942, de care se ocupă Jean Le Comte, hotărâște explicit nimicirea evreilor din Europa.

Prin aceasta, Holocaustul antievreiesc reprezintă o unicitate a crimei organizate. Cu toate acestea, volumul trece în revistă și genocidul împotriva Țigănilor, homosexualilor sau martorilor lui Iehova.

Vreau să menționez că purificările etnice din Basarabia, Bucovina și Transnistria au început înaintea Conferinței de la Wannsee, știind că în același an 1942, după bătălia de la Stalingrad, violențele dintre Prut și Bug scad.

Este meritul editorului volumului în limba română să fie explicată evoluția din teritoriile din est. Găsim deosebit de interesant un citat din memoriile lui Radu Lecca: „Eu i-am salvat pe evreii din România”. Provenind de la un fost reprezentant al guvernului României din perioada celui de al doilea război mondial, afirmațiile lui Radu Lecca confirmă necesitatea Ordonanței de urgență 31 și speranța că Parlamentul va valida această ordonanță, indiferent de manifestările revizioniste sau negaționiste.

Ministerul Culturii și Cultelor a sprijinit editarea unei versiuni în limba română a lucrării lui Jean Le Comte având ca țintă predarea Holocaustului în învățământul preuniversitar din România.

Nu putem să nu menționăm că numeroși români s-au opus în anii războiului Holocaustului din Basarabia, Bucovina și Transnistria. Unul dintre ei a fost avocatul Traian Popovici, fost primar al Cernăuțului. Faptele sale sunt inserate în volumul *Sovedania*, editat de aceeași Fundație Dr. Wilhelm Filderman.

În încheiere nu pot să nu-l citez pe Traian Popovici, salvatorul vieții a 20.000 de evrei: „Neamul românesc în profunzimile lui era și este nevinovat de ceea ce s-a comis în numele său. Nicăieri în istoria sa, nu se întâlnesc atari evadări din omnia lui tradițională, din bunătatea lui proverbială, din sufletul lui mărinimos, din inima lui caldă.

Chiar și cei martirizați trebuie să recunoască că în lunga lor conviețuire alături de noi au trăit până la eclipsa morală din 1940-1944 în bună înțelegere și, aș spune, înfrățiți cu noi.”

Țin să mulțumesc domnului inginer Theodor Wexler, vicepreședinte al Fundației Dr. Wilhelm Filderman, pentru excelența colaborare. ■

Ororile fascismului, sculptură de Isăk Marton, aflată la Târgu Mureș; a fost sponsorizată de Ministerul Culturii și Cultelor

Ateneul Român

S.O.S. – patrimoniul, o rubrică inițiată încă din primii ani de existență ai revistei noastre. Am semnalat, în mai multe rânduri, situații dezastruoase ale unor monumente, cu mare valoare istorică și sentimentală.

Se cuvine să acordăm aceeași atenție și reușitelor în salvarea patrimoniului. Recent încheiata operă de restaurare a Ateneului Român constituie un succes al Ministerului Culturii și Cultelor, care merită cunoscut.

ZECE ANI ÎN CĂUTAREA CHIPULUI DINTĂI

Arhitect PAULA OLTEANU

Ateneul Român, un simbol, renaște din propria-i cenușă. De mai bine de un secol, imaginea lui poate fi întâlnită în orice enciclopedie străină ilustrând articolele dedicate României, fiind o emblemă a orașului București.

Clădirea este amplasată în centrul istoric al orașului, într-o zonă cu o mare concentrare de instituții culturale: Muzeul Național de Artă al României, Biblioteca Centrală Universitară, Muzeul Colecțiilor de Artă, Hotelul Hilton, Palatul Crețulescu de lângă Cișmigiu, Institutul de arhitectură „Ion

Mincu“, Universitatea București ș.a.

Privit dinspre Calea Victoriei, Ateneul își înalță maiestuoasa cupolă barocă, deasupra unui monumental portic cu opt coloane în stil ionic. Porticul sprijină un fronton triunghiular, amintind templele antice, care pune în evidență intrarea. În spatele frontonului triunghiular, ce depășește fațada, se profilează cupola circulară cu ferestre rotunde, în fiecare dintre ele fiind montată câte o lămpă metalică poleită.

Partea centrală a clădirii are 41 de metri înălțime și

adăpostește în interior un hol impunător la parter, iar deasupra acestuia sala mare, ambele de formă circulară.

Holul de la intrare are 12 coloane dactice din metal, placate cu marmură, dispuse și ele circular, iar patru scări în spirală asigură accesul spre sala de concert. Aceasta are tot formă circulară, cu un diametru de 28,50 metri și o înălțime de 16 metri.

Impozantul edificiu a fost realizat în mai multe etape, la inițiativa Societății „Ateneul Român“, fondată în 1865 de către naturalistul, medicul și diplomatul român Constantin

Restaurarea plafonului sălii de concert, cu migală și măiestrie artistică

Esarcu (1836-1898), cu fonduri provenite din diverse donații și din colecte publice. În acest scop au fost puse în vânzare și 500.000 de bilete de loterie, fiecare în valoare de un leu, de unde și celebra zicală: „Dați un leu pentru Ateneu!“, iar Primăria Capitalei a donat terenul ce aparținuse mai înainte Societății ecvestre române. Aceasta intenționase să construiască un maneaj de mari dimensiuni, pentru care și turnase fundațiile. Când s-a pus piatra de temelie a Ateneului (26 octombrie 1886), s-a pornit de la aceste fundații și încăperile principale ale corpului central au căpătat formă circulară.

Dintre numeroasele proiecte, a fost ales cel semnat de cunoscutul arhitect francez Albert Galleron, proiect pus în execuție sub asistența unei comisii tehnice formate din arhitecții români Al. Orăscu, I. Mincu, I. Socolescu, Gr. Cerchez și C. Băicoianu.

Prima fază a lucrărilor s-a încheiat la sfârșitul anului

1887, iar la 14 februarie 1888 a avut loc inaugurarea oficială, cu acel prilej Alexandru Odobescu ținând o conferință. Un an mai târziu a fost terminată sala mare, inaugurată și ea la 5 martie 1889 printr-un concert al Orchestrei Filarmonice dirijată de Ed. Wachmann.

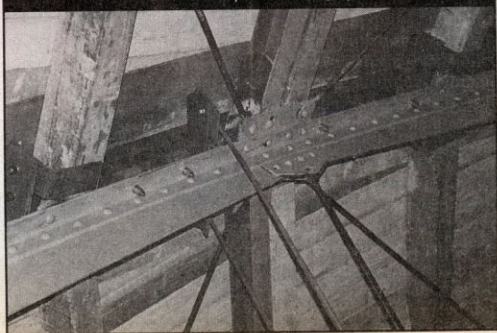
Incă din primele decenii ale existenței sale, clădirea Ateneului a suferit unele completări și modificări; în primul rând, s-au ridicat cele două aripi cu două niveluri, cuprinzând săli de expoziție,

care erau prevăzute și în proiectul inițial. Ele au fost realizate de arhitectul Leonida Negrescu și, pentru o vreme, spațiile respective au adăpostit Pinacoteca statului. Alte lucrări, efectuate în perioada 1924-1928, au dus la amenajarea unui spațiu destinat bibliotecii, a unei săli de cinematograf și a altor două pentru expoziții și concerte.

În 1966, de pildă, s-au introdus scările din beton și planșeele intermediare din beton armat și s-a operat o primă modernizare a instalațiilor. După cutremurul din 1977, s-a efectuat o primă consolidare a edificiului, urmată de reparații parțiale, superficiale.

Funcționând ca primă scenă muzicală a țării, sediu al Filarmonicii „George Enescu“, încă de la înființarea acesteia, și, de asemenea, ca sediu al Festivalului Internațional „George Enescu“, Ateneul Român s-a integrat în circuitul internațional al instituțiilor din domeniu.

Grinda nouă și cea veche, înfrățite

– Domnule Petre Badea, care a fost operațiunea care v-a solicitat cel mai mult pe parcursul restaurării Ateneului Român?

– Refacerea cupolei a fost o operațiune extrem de dificilă, pe care am executat-o într-un timp scurt și aproape fără ca trecătorii să observe ce se întâmplă. Am realizat o structură metalică nouă (inel, semiarce, contravânturi), care acum susține structura metalică veche, am înlocuit complet lemnăria, tabla și ornamentele din zinc, am triplat tiranții metalici care susțin plafonul sălii de concerte, am efectuat protecția la foc a metalului și termo și fonoizolația la intradosul cupolei.

Enumerate astfel, toate operațiile par simple. În fapt, a trebuit să realizăm structura cupolei și refacerea învelitorii pe segmente, cu acoperiș provizoriu, pentru a nu lăsa plafonul sălii de concerte descoperit nici un moment.

Foarte pretențioase au fost și operațiunile de cartografiere și examinare a tuturor ornamentelor plafonului sălii de concerte. Abia după ce am stabilit cu precizie starea fiecărui ornament pe bolta tavanului, am putut trece la refacerea, repararea și reancorarea ornamentației.

Vopsitoria decorativă la plafon și pereți s-a realizat după ce s-au analizat straturile de vopsea permise în timp, respectând de astă dată culorile de la primul strat.

A consemnat Marian ȘTEFAN

Restaurarea unui monument de o asemenea factură este o activitate interdisciplinară de mare complexitate și profesionalism, care necesită fonduri însemnate. Procesul de restaurare este mai scump decât reconstruirea. În afară de partea tehnică, ce constă în determinarea soluției optime de consolidare, este necesară găsirea fondurilor trebuitoare procesului de restaurare.

S.C. „Proiect București” S.A. a elaborat expertiza și proiectul de execuție pentru lucrările de consolidare și întărire a capacității de rezistență la acțiunile seismice, de restaurare și modernizare, cu grijă mare pentru prezervarea nucleului central al clădirii, bogat în decorațiuni. Șantierul s-a deschis în 1992 și până la un punct lucrările s-au desfășurat fără ca activitățile din sala-de-concert să fie sistate.

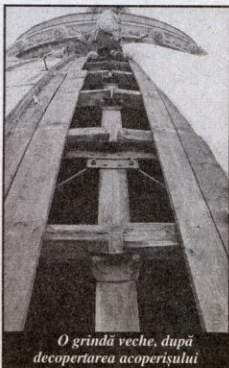
Ultima fază, vizând nucleul central al clădirii, constând din sala mare de

concerte și cupola de deasupra ei, a necesitat întreruperea activității Filarmonicii „George Enescu”, dar mai ales asigurarea finanțării. Lucrare extrem de costisitoare, a cărei execuție se încadra într-un termen precis delimitat, a impus forurilor responsabile depistarea unei soluții sigure. Așa s-a ajuns la contractarea unui împrumut garantat de guvernul român și acordat de Banca de Dezvoltare a Consiliului Europei (BDCE) în valoare de cinci milioane de euro. Împrumutul acoperă costul lucrărilor pentru consolidarea, restaurarea și modernizarea sălii mari de concerte, a cupolei, precum și refacerea învelitorii decorative din tablă de zinc a cupolei.

In realizarea proiectului sunt implicate mai multe instituții: Ministerul Finanțelor Publice (împrumutantul), care negociază cu BDCE termenii și condițiile fiecărei tranșe de împrumut și

urmărește achitarea la scadență a obligațiilor asumate față de BDCE; Ministerul Culturii și Cultelor (subîmprumutantul și agenția de implementare a proiectului) și Filarmonica „George Enescu” (beneficiarul final al proiectului și parte la contractul de antrepriză).

Efectuarea lucrărilor aparține firmei de construcții S.C. „Aedificia” S.A., firmă cu bogat palmares în domeniu și care dispune de numeroși specialiști în restaurarea

O grindă veche, după decopertarea acoperișului

monumentelor istorice și de arhitectură.

Intervențiile de consolidare, restaurare și modernizare în sala mare de concerte vizează atât sala propriu-zisă, scena și scarile circulare de acces, prin consolidarea și refacerea finisajelor existente, restaurarea celorlalte elemente necesare reconstituirii configurației inițiale a sălii, dar și modernizarea sistemului de ventilație și condiționare a iluminatului etc.

Consolidarea integrală și restaurarea la nivelul structurii cupolei, cuplate cu intervențiile de restaurare a învelitoarei acesteia și de recondiționare a elementelor interioare ale învelitoare, cu o

De ce nu ne-am gândit a înălța în București un splendid templu artei și științei, a ridica un magnific edificiu cu magnifice proporțiuni arhitecturale; a înzestra capitala României cu un monument pe care să-l arătăm cu mândrie străinilor și care să constituie unul din principalele ornamente ale acestei cetăți din care ar trebui cu toții să avem ambițiunea de a face metropola Orientului.

(Constantin Esarcu, 1875)

desfășurare de 1.300 de metri pătrați, au necesitat un acoperiș provizoriu de protecție pe cupolă, eșafodaje pentru ocrotirea plafonului ornamental și acces la structura cupolei, totul corelat cu un alt eșafodaj pentru intervenții la intradosul plafonului.

După finalizarea acestui proiect, poate cel mai amplu din câte s-au derulat la noi până

în prezent, în incinta Ateneului Român vor putea fi găzduite activități diverse – conferințe, congrese, simpozioane – ce vor permite creșterea veniturilor proprii, utilizate pentru finanțări parțiale ale activităților sale specifice, care astăzi sunt asigurate în cea mai mare parte de la bugetul de stat, prin intermediul Ministerului Culturii și Cultelor. ■

Am ascultat, ca licean și ca student, aproape toate conferințele ținute la Ateneu. Ele mi-au dat prilejul să văd și să ascult pe mulți dintre fruntașii gândirii și ai cuvântului. Dintre cei mai gustați de public amintesc pe Delavrancea, Vlahuță, Ionescu-Gion, dr. V.A. Urechia. Alături de ei am audiat însă și oameni fără pregătire și fără talent, care încercau să folosească tribuna Ateneului ca o vitrină de reclamă sau ca o trambulină de lansare politică. Omul de spirit și de ascuțită observație care era doctorul Urechia a ținut cândva o conferință de mare răsunet: „Anatomia și fiziologia unei conferințe“, de fapt o șarjă ascuțită la adresa acestei spețe de conferențieri. El împărțea conferințele în trei categorii: conferințe care se anunță, dar nu se țin; conferințe care se țin, dar nu se fac (adică nu se pregătesc serios); în fine, conferințe care se țin și se fac. În această ultimă categorie, Urechia a inclus pe conferențierii care debitează fraze stereotipe și goale, exploatând ceea ce el numea „elemente de succes facil“: aluzii la Mihai Viteazul, la problema națională, la rolul femeii române etc. Urechia a adus cu meșteșug subțire publicul să confirme această teză, folosind el însuși, înainte de a-și dezvălui planul, aceste elemente de succes. Publicul, căzut în cursa întinsă de vorbitor, a izbucnit în aplauze zgomotoase. Aplauzele au fost bineînțelese și mai puternice când asistența și-a dat seama că nu făcuse altceva decât jocul conferențierului.

Noua clădire a Ateneului Român, inaugurată în 1888, constituia un cadru cum nu se poate mai plăcut pentru ascultătorii conferințelor. Instalat comod într-un fotoliu, în așteptarea apariției conferențierului pe podium, contemplam cu emoție îndrăznețul plafon boltit de sub cupolă, cu decorația lui rutilantă, îmi opream privirile un moment asupra peretelui circular care purta inscripția: „Loc rezervat pentru marea frescă...“, acoperit abia după mai bine de 40 de ani de magistrala operă picturală a lui Costin Petrescu, și nu-mi puteam stăpâni de fiecare dată gândul că acest admirabil monument, rămas până azi cea mai reprezentativă construcție a Bucureștilor, a putut fi ridicat în România din obolul dăruit de fiii țării la indemnul lui Constantin Esarcu: „Dați un leu pentru Ateneu!“

(Constantin Kirișescu, *O viață, o lume, o epocă*, București, 1979)

ISTORICUL SECOLULUI XXI NU TREBUIE SĂ MAI FIE PARTIZAN

Domnul Stephan Roman este director al British Council și atașat cultural al Ambasadei Marii Britanii la București. Este specialist în istorie modernă și are și o diplomă în știința informației. Lucrează pentru British Council de peste 20 ani. Este și director regional, coordonând activitatea centrelor din Iugoslavia, Croația, Bulgaria, Macedonia, Albania și Kosovo.

A acceptat să răspundă câtorva întrebări, pentru cititorii revistei Magazin istoric.

– Credeți că mai avem nevoie de istorie? Mai au oamenii politici sau omul de rând ceva de învățat din lecțiile istoriei?

– Cred că aceasta este o dezbateră comună printre istorici, dar și pentru publicul larg: care este valoarea istoriei? Pentru multe societăți umane, temeiul existenței se bazează pe o mai bună înțelegere a drumului anterior parcurs, a originilor. O națiune care își ignoră trecutul este lipsită de viitor.

Pentru mine, istoria reprezintă o modalitate de a analiza originile unei țări, ale unui popor sau ale unor indivizi, de a înțelege forțele care propulsează o națiune. Analiza aceasta nu trebuie să ducă la fixarea unei căi predeterminate de evoluție, ci la desprinderea unor lecții, a învățămintelor din eșecurile suferite și care ar putea fi evitate pe viitor. Istoria nu trebuie să ofere un ghid fatalist, ceva de genul „așa am fost, așa suntem, așa vom fi, nimic nu se poate schimba”.

ci o cale de a înțelege câteva dintre forțele motrice ale istoriei naționale și a căpăta astfel, poate, unele indicii despre cum va putea evolua aceasta.

Oamenii, țările, guvernele comit o mare greșală dacă nu-și rezervă un timp de reflecție asupra evenimentelor prin care au trecut, pentru că acestea formează baza a ceea ce, într-o anumită formă, se va petrece în viitor.

În discuțiile pe care le-am avut cu mulți colegi, mi s-a spus că o asemenea viziune poate fi periculoasă, pentru că există tentația de

a stabili elemente ce ar putea determina comportamentul oamenilor, i-ar putea sili să se poarte într-un fel anume. Nu este adevărat, pentru că fiecare generație este liberă să reînceapă, să ia totul de la început. Fiecare generație își creează propria istorie. Dar dacă o generație nu este conștientă de ceea ce predecesorii au încercat să realizeze, de temeliile puse, de modul în care desfășurarea evenimentelor istorice a determinat caracteristicile, structura economică, culturală, socială, cred că există un pericol.

Deci, din punctul meu de vedere, istoria prezintă interes. Este la fel ca în viața personală, când reflectezi asupra propriilor experiențe, a ceea ce ți s-a întâmplat.

– Dar credeți că mesajul istoricilor este recepționat corect de clasa politică?

– Depinde cum este transmis. Există multe exemple în societatea contemporană de istorici care

3 septembrie 1939. Se anunță debutul celui de al doilea război mondial

sunt consultați în mod regulat de politicieni. În Marea Britanie, în ultimii 20 ani, politicieni precum Margaret Thatcher au fost în foarte strânse relații cu istoricii, consultându-i asupra rolului viitor al Marii Britanii în Europa și în lume și încercând să înțeleagă dinamica diferitelor procese. Nu pot să spun că toți liderii politici au procedat la fel, dar au fost mai mulți cei care i-au ascultat cu atenție pe istorici și au citit multă istorie. Winston Churchill, el însuși istoric, este poate cazul cel mai reprezentativ. Deci mulți politicieni britanici au avut cunoștințe solide de istorie; alții nu au simțit nevoia să privească înapoi. Eu cred că cei înțelepți au petrecut un timp reflectând la trecut, la istorie și la ceea ce ea îi poate învăța. A fost mai ales cazul oamenilor politici din secolele XVIII și XIX, care erau familiarizați cu studiile clasice, cu marile opere ale istoricilor clasici. Și mulți dintre oa-

menii politici ai secolului XX au avut o cultură istorică. Primul ministru de astăzi, Tony Blair, arată un mare interes studiilor istorice, la care face apel în procesul de regândire a locului Marii Britanii în lume, de stabilire a noilor responsabilități internaționale ce îi revin. Avem răspunderi și datorii și trebuie să privim înapoi la tradiția gladstoniană a rolului Marii Britanii în lume.

– Pentru Mihail Kogălniceanu, la jumătatea secolului XIX, un fapt de istorie românească era cu mult mai însemnat decât oricare dintre marile bătălii ale istoriei universale. Astăzi, când se vorbește despre globalizare, chiar despre sfârșitul rolului statului național, credeți că discursul istoricului ar trebui să se modifice?

– Într-o anumită măsură, istoricii pot fi profeți sau pot doar reda modul cum evoluează lumea. Cred că au fost mulți acei care au reflectat tendințele din

anumite momente istorice. La mijlocul secolului XIX, a existat preocuparea formării unor puternice identități naționale și istoricii au fost vocea unui asemenea proces, în Marea Britanie sau în România, în Franța sau în Germania. Prin studiile lor de istorie, au contribuit, fiecare în țara sa, la formarea unei identități naționale. Așa au procedat Macauley, în Anglia, sau Lamartine în Franța.

Astăzi, există istorici care reflectă tendința de globalizare și care spun că a sosit sfârșitul statelor naționale. Trebuie să privim istoria ca o mișcare de masă a oamenilor, a produselor, nu ca în anii '60-'70, când exista o puternică modă marxistă. Istoricii spuneau atunci că nu există indivizi în istorie, totul era rezultatul forțelor economice. Era o viziune ce impunea predeterminismul. Cred că toate acestea sunt adevăruri parțiale. Nu poți spune, astăzi, că statul național și-a încheiat rolul, așa cum, în urmă cu 100 ani, nu era corect să afirmi că istoria

Chamberlain, primul ministru britanic, anunță încheierea Acordului de la München

Delegatia anglo-franceză la tratativele de la Moscova, august 1939

națională reprezintă totul. Valoarea istoricului depinde de capacitatea lui de a se îndepărta puțin de evenimentele imediate, de mode și tendințe și de a examina felul în care istoria, omenirea evoluează, într-o manieră cât mai lipsită de pasiune.

Globalizarea aduce, într-adevăr, foarte multe schimbări și dizolvă multe frontiere tradiționale, bariere. Dar, în egală măsură, există un foarte puternic sentiment al originii naționale. Dacă ținem cont de creșterea naționalismului în Irlanda de Nord, în Scoția, în Lombardia sau în Spania (Țara Bascilor), putem realiza că statul național, ca o construcție politică, poate fi supus modificărilor, unei presiuni. Sentimentul identității regionale, locale, este foarte important. Cred, deci, că istoricii ar greși dacă ar spune doar că faza dezvoltării naționale s-a încheiat. Globalizarea va continua să fie un fenomen important, dar reprezintă doar o parte a istoriei umanității și a națiunilor. Întotdeauna va fi nevoie de investigarea istoriei din perspectivă națională, dar și dintr-o perspectivă supranațională, globală. Istoricul trebuie să

îmbine aceste imagini diferite. Nu poți vorbi astăzi din perspective simpliste – doar prin prisma economicului, ca marxiștii – sau să reduci totul la istoria națională, cum făceau istoricii secolului XIX. Acestea erau percepții parțiale ale imaginii globale. Istoricul secolului XXI trebuie să ia în calcul aspectele globale: economice, sociale, regionale, naționale și să fie în stare să strângă la un loc toate aceste interpretări. În felul acesta, istoriografia secolului XXI nu va mai fi una partizană. Este nevoie de o abordare mai largă, interdisciplinară, intertematică.

Nu cred, deci, că putem vorbi de sfârșitul statului național, ci de o abordare cât mai largă și mai bogată. Dar istoria ca o narațiune de tip național, așa cum a fost în secolul XIX, este terminată.

– Se va modifica ponderea între istoria națională predată în școli și cea europeană, astfel încât să se evolueze de la o conștiință națională la una europeană?

– Într-un fel, este o evoluție naturală. Eu aș fi îngrijorat însă să constat că acest pro-

ces devine un fel de instrument de propagandă. Națiunile există în anumite regiuni, regiunile pe continente. Cu cât capeti o înțelegere mai largă a modului în care țara ta se inserază într-o regiune europeană sau în istoria globală, cu atât cred că este mai bine. Istoriile înguste, naționaliste, ale secolului XIX și începutului de secol XX sunt falimentare astăzi și pentru generațiile viitoare. Trebuie însă să recunoaștem importanța înrădăcinării copiilor în identitatea lor națională. Cred că ar fi o greșeală pentru copiii români din secolul XXI să nu cunoască istoria României și a modului în care țara lor a evoluat, de unde vin și unde se duc, înainte de a merge mai departe și a înțelege rolul României într-o Europă unită sau marile momente ale istoriei Europei. Cred că ar fi doar o mișcare propagandistică dacă s-ar încerca înlocuirea totală a istoriei naționale cu un soi de supraistorie europeană. Ar fi ceva artificial și ar semăna cu procesul de confecționare a istoriei naționale care ignora realitatea.

Civili britanici se pregătesc pentru Bătălia Angliei...

...iar cei germani de război

– Mi s-a întâmplat deseori să aud rostită formula „perfidul Albion“. Ce credeți că puteți face, în calitate dumeavoastră de director al lui British Council din București, pentru a corecta un asemenea clișeu?

– Trebuie spus de la început că „perfidul Albion“ este un concept foarte larg. Ceea ce încercăm să facem, împreună cu ambasada noastră, este să înțelegem cum percep românii Marea Britanie, ce cred ei în realitate despre țara noastră. Încercăm să facem sondaje, analize pe categorii anume: este Marea Britanie doar țara „ceailui de la ora 5“, este ea percepută ca antieuropeană? Există multe percepții...

– Eu mă refeream la percepția asupra rolului jucat de Marea Britanie în istorie.

– Știu că francezii au avut o asemenea percepție: britanicii sunt perfizi. Dar și englezii sau orice altă nație pot avea o percepție similară despre rolul altor popoare. Vă referiți la percepția publică sau la cea a unor istorici?

– Aveam în vedere și acei istorici care vorbesc despre „trădarea“ din 1940 (când Marea Britanie și Franța nu au venit în ajutorul României) sau despre „vânzarea“ de la Ialta, după cel de al doilea război mondial.

– Eu m-aș întreba ce fel de istorici sunt aceștia. Nici o țară nu poate vinde o altă țară. Am auzit și polonezi vorbind în felul acesta despre Ialta. Marea Britanie nu era într-o poziție de forță, în anii 1938-1940. Sigur, istoricii pot dezbate la nesfârșit un asemenea subiect: de ce Marea Britanie și Franța nu au acordat Poloniei un ajutor substanțial în 1939, țară cu care aveau o alianță. Au intrat în război, dar nu au trimis trupe. Atunci însă, Marea Britanie își putea apăra cu greu chiar propriul teritoriu. În 1938, primul ministru britanic Chamberlain nu a crezut nici o clipă că obține pacea la Munchen, dar avea nevoie să câștige timp, pentru că țara sa era într-o poziție foarte slabă față de Germania. Dacă războiul izbucnea în 1938, Marea Britanie putea fi în-

frântă într-un an. Chiar dacă apoi producția de armament britanică a crescut de câteva ori, tot nu putea opune o rezistență consistentă lui Hitler. În 1940, Bătălia Angliei a fost câștigată și pentru că liderul nazist a hotărât să amâne debarcarea și apoi și-a mutat principalul efort împotriva U.R.S.S. Franța capitulase deja. Nici Marea Britanie, nici Franța nu puteau face, în acel context, mai mult pentru România sau Polonia.

Cât privește situația de după cel de al doilea război mondial, sigur că a existat acordul din octombrie 1944, de la Moscova, dintre Churchill și Stalin, de care premierul britanic nu era foarte mândru. Tot el a lansat apoi formula Cortinei de Fier. La Ialta, Churchill și Roosevelt au semnat un acord prin care se prevedea organizarea de alegeri libere în țările eliberate. Au subestimat grav intențiile lui Stalin de a ignora aplicarea acestui acord în țările din Europa de Est. Pe de altă parte, liderii occidentali aveau nevoie să păstreze U.R.S.S. ca aliat până la terminarea războiului împotriva Germaniei. Din acest motiv i-au acceptat lui Stalin pretențiile formulate. Când au realizat că liderul sovietic nu-și respecta promisiunile, era deja prea târziu.

În Polonia există sentimentul că Marea Britanie, Franța și apoi S.U.A. au intrat în război ca să salveze și țara lor și în final au dat-o U.R.S.S.

În ceea ce privește România, nu trebuie uitat că Aliații au insistat ca Transilvania să-i fie returnată, anulând astfel Dictatul de la Viena. ■

A consemnat
Dorin MATEI

În iunie 1940, Franța capitulase

Exclusivitate

Corneliu Coposu, apropiatul colaborator al lui Iuliu Maniu, preciza că „acțiunea pentru ieșirea României din război a fost pregătită încă din 24 ianuarie 1942”.

În fiecare an, în acea zi de 24 ianuarie, la Palatul regal erau invitați toți cavalerii Ordinului Ferdinand. Iuliu Maniu, și el cavaler al Ordinului Ferdinand, a profitat de ocazie și a obținut acordul regelui Mihai și al reginei-mame Elena pentru declanșarea pregătirilor care să permită ieșirea României din alianța cu puterile Axei. „S-a acționat în mod intens – spunea Corneliu Coposu – pe linia ambasadelor țărilor neangajate, pe linia delegațiilor pe care le avea opoziția în străinătate, prin mijloacele tehnice puse la îndemână de către englezi și americani și s-a menținut o permanentă corespondență cu guvernele S.U.A. și Angliei de către opoziția din România.”

În martie 1943, prin intermediul reprezentanților serviciilor secrete britanice din Istanbul, Maniu a primit o notă în care era informat că guvernele american și britanic sunt hotărâte să sprijine o acțiune a „mişcării libere românești”, în condiții ce se vor stabili. Ele nu-și pot lua nici un angajament special înainte de a încheia o înțelegere prealabilă cu guvernul sovietic în privința României; ambasadorii celor două țări la Moscova au primit însărcinarea să discute cu partea sovietică problema românească și când se va ajunge la un rezultat, acesta va fi comunicat lui Maniu.

Beneficiind de un grant din partea Fondului de stat pentru știință din Rusia (RGNF), colaboratoarea noastră statornică, cercetătoare la Institutul de slavistică din cadrul Academiei de Științe a Federației Ruse, a descoperit în arhivele de la Moscova corespondența pe această temă dintre guvernul britanic și cel sovietic.

STALIN REZOLVĂ PERSONAL PROBLEMELE ROMÂNEȘTI

TATIANA A. POKIVAILOVA (Moscova)

● Guvernul sovietic poate apela la serviciile guvernului Majestății Sale pentru contacte cu opoziția din România
 ● Dar guvernul sovietic nu dorește încă acest lucru
 ● Un avion îl aștepta pe Maniu
 ● Deocamdată, sabotajele sau acțiunile armate nu sunt recomandate
 ● Stalin îl contrazice pe Molotov: Maniu poate fi util

Pentru Stalin, Maniu a reprezentat, la un moment dat, o perspectivă de luat în seamă

24 ianuarie, la Palatul regal

La 9 martie 1943, ambasadorul Marii Britanii la Moscova, Archibald Clark Kerr, i-a transmis comisarului poporului pentru Afaceri Externe sovietic, V.M. Molotov, o scrisoare cu titlul Probleme românești, prin care se sonda poziția sovieticilor față de începerea tratatelor cu Iuliu Maniu pentru ieșirea României din război.

„1. Guvernul sovietic își amintește, desigur, că domnul Eden i-a comunicat domnului Maiski [ambasadorul sovietic la Londra], în martie anul trecut, că guvernul sovietic poate apela la serviciile guvernului Majestății Sale pentru stabilirea de contacte cu unele elemente ale opoziției din România, conduse de domnul Maniu, liderul Partidului Național-Tărănesc. În mai, domnul Maiski a răspuns că guvernul sovietic nu intenționează deocamdată să întreprindă nimic în acest sens.

2. De atunci, guvernul Majestății Sale a primit încă două mesaje de la domnul Maniu. În primul, afirma că el controlează întreaga propagandă antigermană din România, adânc pătrunsă în toate clasele societății românești. Îndepărtarea generalului Iacobi [Magazin istoric, nr. 10/1999] a fost provocată de faptul că acesta acționase la sfaturile domnului Maniu și solicitase să nu se mai trimită deloc trupe românești pe frontul sovietic. Maniu a declarat pe față că este convins de victoria finală a Aliților, că este pregătit să primească însărcinarea să părăsească România, împreună cu adjuncții săi, pentru a face planuri cu guvernul Majestății Sale. În acest scop îl aștepta gata pregătit un avion cu un pilot. Domnul Maniu a solicitat ca Aliții să recunoască un guvern românesc liber, pe care intenționează să îl creeze el și care să fie recunoscut ca organ reprezentativ la conferința de pace [subliniat în document, cu creion albastru – T.P.].

3. În al treilea mesaj trimis, domnul Maniu a declarat că el împreună cu domnul Dinu Brătianu, liderul Partidului Național Liberal, doresc să-și delege reprezentanți la Londra, pentru

negocieri cu reprezentanții Aliților. Nici unul, nici celălalt nu sunt de acord cu politica guvernului actual și, pornind de la acest fapt, vor să elaboreze un plan de acțiuni concertate pentru un moment favorabil.

Programul lor prevede:

- a) organizarea la Londra și Washington a unei mișcări românești
- b) organizarea în România a unor grupări militare, capabile de acțiune
- c) discutarea mijloacelor și modalităților prin care să se acorde României ajutorul militar necesar

d) un schimb de păreri în care să fie abordate atât dorințele Aliților, cât și ale românilor.

4. În afara acestor două misive, s-a mai primit informația că domnul Maniu dispune de o organizație puternică ce acționează în toată România și că el a convins toate partidele să se unească într-un front comun pentru a interveni la momentul oportun. Singurele forme pe care le-ar putea lua asemenea acțiuni ar fi actele de sabotaj sau de rebeliune în armată. Nici una, nici cealaltă formă *nu sunt recomandabile*

[subliniat în document cu creion albastru – T.P.] în momentul de față, deoarece prima ar avea ca efect numai sporirea vigilenței germanilor, în vreme ce ultima ar fi periculoasă, în condițiile situației precare a armatei române la această oră.

5. Domnul Maniu se teme probabil că dacă se dovedește a fi reală apropiata înfrângere a Germaniei pe Frontul de răsărit, România va fi copleșită de Ungaria și Bulgaria. El presupune că prima are patru divizii mecanizate și altele zece pe Tisa. De aceea, actualul plan al lui Maniu constă, evident, în a-și pune oamenii în pozițiile-

Ministrul de Externe britanic Anthony Eden

cheie și – atunci când slăbiciunea Germaniei o va permite și Aliații vor acorda ajutor – a priva regimul actual de putere și a lua-o în propriile-i mâini [subliniat în document cu creion albastru – T.P.].

Totuși, el se în-
doiește că partidul
său va putea stăpâni
situația mai mult
decât câteva săptămă-
ni.

6. Bineînțeles că
toate acțiunile – care au în vedere înlăturarea
guvernului Antonescu și întreruperea furnizării
de petrol românesc puterilor Axei – ar fi extrem
de prețioase, atât pentru Uniunea Sovietică, cât
și pentru guvernului Majestății Sale.

De aceea, guvernul Majestății Sale ar fi
extrem de interesat să afle dacă, în opinia
guvernului sovietic, există vreo bază pe care fie
el, fie autoritățile britanice să colaboreze cu
domnul Maniu în slujba cauzei.“

W. Churchill și F.D. Roosevelt la Conferința de la Casablanca
(ianuarie 1943), la care s-a hotărât ca tratativele cu aliații
Germaniei să se poarte doar cu condiția capitulării
recondiționate

Nota, tradusă
din engleză în limba
rusă de V. Pavlov, a
fost expediată lui
Stalin, Molotov,
Mikoian, Beria,
Malenkov, Vișinski
(înmănată perso-
nal), Dekanozov,
adjunctul comi-
sarului poporului
pentru Afaceri Ex-
terne (înmănată per-
sonal).

Proiectul de răs-
puns către Kerr la
această notă a fost
întocmit, în aparatul

Comisariatului Poporului pentru Afaceri
Externe, de V.G. Dekanozov. Guvernul sovietic
nu considera a avea vreun rost tratativele cu
partea română. La 19 martie 1943, V.M.
Molotov, care, evident, își însușise punctul de
vedere al colegului său, a remis spre aprobare
documentul lui I.V. Stalin. Acesta a făcut o
corectură manuscrisă de substanță în scrisoare,
schimbând radical sensul inițial, de fapt,
orientându-l în direcție inversă.

În același an, 1943, din toamnă, liderii de la Kremlin aveau la dispoziție o biografie Maniu, dactilografiată pe o pagină și jumătate, purtând mențiunea *Secret*: „În politica externă, a imprimat un curs de colaborare cu puterile occidental-europene. La jumătatea anului 1937 a făcut o călătorie în Franța, unde s-a întâlnit cu fostul ministru de Externe român Titulescu. În același an a avut o întrevedere cu premierul cehoslovac Hodža.

Maniu a criticat fațiș politica regelui și a prezis efectele ei nimicitoare pentru România. Nici după venirea la putere a lui Antonescu nu și-a încetat activitatea de om al opoziției: a criticat acțiunile guvernului, a răspândit manifeste, pamflete etc. S-a manifestat împotriva mișcării legionare, împotriva dictaturii militare a lui Antonescu și împotriva colaborării cu puterile Axei, care au privat România de independență. El cere rechemarea trupelor românești de pe Frontul de răsărit și se pronunță pentru încetarea războiului împotriva U.R.S.S., întrucât pune sub semnul îndoielii promisiunile germane privind recompensarea României de către Germania, pentru participarea ei în război alături de aceasta din urmă. A protestat contra cedărilor teritoriale către Ungaria și Bulgaria, ca și contra trecerii la U.R.S.S. a Basarabiei și Bucovinei de nord.

Participă la activitatea societății «Ardealul», care are un profund caracter antigerman și antimaghiar. În trecut n-a manifestat simpatie față de U.R.S.S., dar nici nu s-a declarat deschis împotriva U.R.S.S. Conform tuturor datelor, Maniu este legat de Anglia și S.U.A. Această legătură dăinuie și acum prin numeroșii săi adepți din rândul emigrației române, îndeosebi prin foști trimiși români la Londra și Washington, Tilea și Davila.

Odată, printr-un reprezentant al lui, sosit la Londra, a încercat să ia legătura cu guvernul sovietic, în vederea unor convorbiri, în sensul viitoarelor relații între România și U.R.S.S. Cu acel prilej s-a arătat gata să îndeplinească toate solicitările raționale ale U.R.S.S., de pildă, recunoașterea Basarabiei ca aparținând U.R.S.S., drept compensație pentru distrugerile comise de armata română, în condițiile în care U.R.S.S. nu ocupa cu trupele România.“

T.A.P.

Ce scria ministrul de Externe sovietic? „Guvernul sovietic este îndatorat guvernului Marii Britanii pentru informația privind gruparea domnului Maniu. El consideră că declarația domnului Maniu, din punctul de vedere al actualei situații militare, nu are nici o semnificație practică. În acest context, guvernul sovietic nu consideră a exista nici o bază pentru o colaborare cu dl. Maniu, în folosul cauzei noastre comune.”

Peste aceste rânduri, parțial tăiate, parțial înlocuite cuvânt cu cuvânt, Stalin adăugase că guvernul sovietic este *foarte* îndatorat [deci nu îndatorat, cum propusese Molotov] „pentru...”. Apoi, continua. „Conform datelor de care dispune guvernul sovietic, gruparea domnului Maniu nu are încredere în țările Axei, este orientată spre Aliați. Este adevărat că în acest moment ea nu are mare greutate în România, dar, în condițiile unor succese aliate, influența ei poate crește.

Guvernul sovietic sugerează domnului A.C. Kerr, ambasador extraordinar și plenipotențiar

Ivan M. Maiski, ambasadorul sovietic la Londra (1932-1943)

al Marii Britanii la Moscova, că ar trebui menținut contactul cu gruparea domnului Maniu, ca singura forță de opoziție – mai mult sau mai puțin serioasă – din România. Este foarte posibil ca în cursul convorbirilor să găsim o bază pentru colaborarea între guvernul domnului Maniu și reprezentanții noștri. “Câte un exemplar din această notă, semnată de Molotov, a ajuns, ca de obicei, la Stalin, Mikoian, Beria, Malenkov, Vișinski, Dekanozov.

Așadar, până la data de 19 martie 1943, guvernul sovietic nu

vedea nici o rațiune în convorbirile cu partea română. Ce anume să-l fi hotărât pe Stalin să-i dea o șansă lui Maniu? Șansă de care aparatul Externelor, Dekanozov și Molotov, l-ar fi lipsit pe politicianul român și opoziția din România?

De altfel, atunci, în primăvara lui 1943, Stalin și Churchill păreau a se fi înțeles în privința României. Un an mai târziu însă, apăreau suspiciuni și de o parte, și de alta, mai ales după ce, la Cairo, în 7 aprilie 1944, au fost elaborate condițiile de pace cu România. ■

Radio România Cultural

	MHz	kHz		MHz	kHz
București	104,1	603	Oradea	96,1	
Arad	72,56		Pitești	104,1	
Bacău	103,1		Ploiești	104,1	603
Brașov	105		Rm. Vâlcea	105,4	
Călărași	66,92	1593	Satu Mare	96,1	
Cluj	68,36		Sibiu	66,44	1404
Constanța		1314	Suceava	103,1	
Craiova	70,04		Tg. Jiu	70,04	558
Galați	69,65		Tulcea	68,72	1530
Iași	103,1		Zalău	105	

Exclusivitate

Boierii sau domnii români aflați în dizgrație politică și-au găsit adăpost, cel mai adesea, în țările vecine. Polonia reprezenta una dintre cele mai primitoare gazde pentru pribegii politici din Moldova. Gazdă, dar și bază de lansare a unor acțiuni pentru recucerirea puterii sau incursiuni de ocupare a ținuturilor moldovene. Prin amabilitatea doamnei Iлона Czamanska, de la

Institutul de Istorie al Universității „Adam Mickiewicz” din Poznan, Polonia, avem posibilitatea să pătrundem în tainele istoriei emigrației românești în Polonia secolului XVII. Parantezele drepte aparțin redacției.

A DOUA CASĂ

ILONA CZAMANSKA

Cinci secole de vecinătate polono-română nu puteau trece fără ca populațiile acestor țări să nu se deplaseze în cele două direcții, lăsând adânci urme politice și culturale. Iar istoria emigrației românești în Polonia veacului XVII se bazează pe o documentație destul de bogată în izvoare, în marea ei majoritate păstrată însă în diferite ediții princeps și parțial în manuscrise.

Începuturile emigrației românești în Polonia coboară până în prima jumătate a secolului XVI. Lipsa unei stabilități politice în Țările Române a făcut ca, în mai multe rânduri, domnitorii pământeni, detronați de către contracandidați ori aflați în conflict deschis cu Poarta, să fie nevoiți, riscându-și viața, să se ascundă în Polonia, unde rămăneau câteva luni sau toată viața.

Cu fiecare dintre ei luau calea pribegiei din ce în ce mai numeroase grupuri. Astfel, în secolul XVII emigrația boierilor români în Polonia a atins apogeul. La o analiză mai atentă putem descoperi prezența a două mari valuri: emigrația familiei Movileștilor, între anii 1591-1616, și epigonii ei între anii 1629-1634, respectiv, cea a familiei Petriceicu, cuprinsă între 1673-1684 și epigonii ei în anul 1686.

Movileștii și colaboratorii lor

Istoria peregrinărilor familiei Movileștilor cunoaște trei etape: 1591-1595; 1611-1616 –

adevărată perioadă de vârf – și după 1616, adică etapa ce, poetic, poate primi denumirea de „emigrația epigonilor”. Nu ne ocupăm de pribegiile scurte din anii 1600 și 1607.

Odată cu sfârșitul secolului XVI, Înalta Poartă a fost înștiințată de negocierile duse de către domnitorul Petru Șchiopu (1574-1577; 1578-1579; 1582-1591) cu Polonia și Curtea de la Viena, negocieri prin care se urmărea crearea unui front comun antiotoman. În urma trădării, domnul și boierii care-i erau colaboratorii cei mai apropiați au fost nevoiți să fugă. Dacă Petru Șchiopu și mitropolitul Gheorghe Movilă au luat drumul Vienei, majoritatea boierilor s-a îndreptat către granița cu Polonia. Localitatea Uście, situată nu departe de granița cu Moldova, i-a adăpostit, printre alții, pe marele logofăt Luca Stroici, dar și pe marele vornic Ieremia Movilă cu întreaga sa familie. Cei doi demnitari moldoveni, prin strădaniile lui Jan Zamoyski, marele cancelar și hatman polon, au dobândit în scurt timp (1593) și indigenat, adică primirea în clasa nobiliară

polonă. Se prea poate deci că doreau să se stabilească aici, dacă nu definitiv, cel puțin pentru o perioadă mai îndelungată. În favoarea acestei opinii pledează și faptul că ambii au arendat pământuri în zonă: Ieremia Movilă – în localitățile Nikonowice și Szczercz, după ce și-a cumpărat, cu titlu de proprietate, și orașelul Uście cu împrejurimi cu tot; Stroici a arendat Żwinogród și mai târziu se pare că și el a cumpărat pământul.

Angajarea politică și militară a Poloniei, în noul context din sud-estul Europei, a favorizat, începând cu anul 1595, reîntoarcerea în țară a acestor primi pribegi. Astfel, Jan Zamoyski l-a înscăunat pe tronul Moldovei pe Ieremia Movilă (1595-1600; 1600-1606), vlăstar domnesc prin mama sa, fiica domnitorului Petru Rareș (1527-1538; 1541-1546). A contat și faptul că Ieremia Movilă a fost prieten bun cu Jan Zamoyski (încă din anul 1581, când prima oară a fost, scurt timp, în pribegie în Polonia) și rudă prin sora sa Mariana, măritată cu Isaia Herbut (rudă a lui Zamoyski după mamă). Se încheia aici o primă etapă a bejeniiilor polone pe care le va cunoaște, în istorie, familia Moveștilor. Rezultatul a fost nu numai colaborarea strânsă politică a Moldovei cu Polonia, dar și obținerea proprietăților de către moldoveni în Polonia. Dreptul polon nu permitea domnilor altor țări să posede pământ, dar Ieremia Movilă a cedat averea sa din Polonia fiilor săi și în acest mod Uście a rămas în familia Moveștilor. Așa a făcut și Luca Stroici, care a cedat pământul din Polonia unuia dintre fiii săi. După ce fiul acesta a murit în duel cu un polon, averea a revenit altui fiu, Vasile, care s-a căsătorit cu poloneza Anna Wasiczyńska.

Cea de-a doua perioadă a început în anul 1611, după detronarea lui Constantin Movilă.

Din nou, familia Moveștilor a fost nevoită să ia calea exilului, însă fără intenția de a renunța definitiv la putere. În luna mai a anului 1612, sultanul Ahmed I (1603-1617) a scris regelui polon, că Constantin Movilă „după ce că nu ne-a ascultat, pusese la cale, cu gând rău, împreună cu [marele vornic Nestor] Ureche, [hatmanul Isac] Balica, [paharnicul Costea]

Bucio, Nevestea, [vistiernicul] Nicoară [Prăjescu], [postelnicul] Dumitrache [Chiriță Paleologul], Iancu vistiernicul, cu Bucur, trădătorii noștri, și, pentru un bir de doi ani, după ce au ajuns acolo, au apucat-o înspre Hotin, către Polonia și spre Camenița, unde au adunat norodul dorind să plece în Țara Românească...”

Cum se vede, cu Constantin Movilă, mama lui și toată familia, în hotarele polone au intrat și mulți boieri moldoveni. Majoritatea au primit, încă în anul 1607, indigenat polon. În rândul

Janusz Radziwiłł...

nobilimii polone au fost în acest timp primiți: Nestor Ureche, Vasile Orăș, Gheorghe Mauroti, Isac Balica și Gheorghe de Lozna, tatăl doamnei Elisabeta Movilă, văduva lui Ieremia vodă. Fiii au avut posibilitate să arendeze sau să cumpere pământ în Polonia.

Nestor Ureche, după ce a intrat în Polonia, în 1611, a locuit, în principal, în Camenița și uneori în Liov, unde a și învățat fiul lui, Grigore, mai târziu cunoscut cronicar. A arendat și pământ de la Stanisław Żółkiewski în ținutul reședinței administrative Rohatyn. Despre alții nu știm precis; mai mulți s-au stabilit cu doamna Elisabeta în Uście.

Situația politică a Poloniei aflată în război cu Moscova nu-i mai permitea să sprijine în mod oficial pretențiile ambițioasei doamne Elisabeta Movilă și ale fiilor ei. Detronarea lui Constantin reprezentase o grea lovitură pentru

politica poloneză zonală, revenindu-se în acest fel la situația de dinainte de 1595, cu ciocniri permanente de graniță și temeri de trecere a principatelor sub totala stăpânire otomană.

Pe de altă parte, emigranții moldoveni s-au certat între ei, precum și cu nobilii poloni din vecinătate. Unul dintre cei mai neliniștiți a fost fratele doamnei Elisabeta, Vasile, care a și

murit într-o ciocnire cu un nobil polon Hański (1613), acesta din urmă fiind un partizan al Movileștilor. Rivalitatea deschisă dintre urmașii lui Ieremia Movilă, ce s-a început încă în anul 1607, după moartea lui Simion, s-a mutat și în Polonia. Doamna Elisabeta cu partizanii săi s-a stabilit la Uscie, iar doamna Margareta, văduva lui Simion vodă, s-a stabilit în Liov. Aceasta din urmă a fost protejată de hatmanul Stanisław Żółkiewski, fapt ce explica rezerva sa față de incursiunile făcute de magnații poloni în numele fiilor lui Ieremia vodă. Drept urmare,

nici Movileștii, nici polonezii nu au fost uniți în lupta pentru restabilirea Movileștilor.

Expediția lui Ștefan Potocki în Moldova, din anul 1612, ce s-a sfârșit în mod nefericit cu lupta la Cornul lui Sas, a fost ultima încercare pentru majoritatea pribegilor moldoveni. Unii, precum Gheorghe din Lozna, au căzut în luptă, alții au fost luați prizonieri de Ștefan Tomșa (cum s-a întâmplat cu Isac Balica și Vasile Stroici, uciși din porunca noului domn moldovean, sau Vasile Ureche, care s-a împăcat cu Tomșa și a rămas în Moldova), fie de tătari (Constantin Movilă, care s-a înecat în Nipru, în drumul spre Crimeea, sau Vasile de Lozna, răscumpărat de soția sa, Teodosia Barnovschi, dar după aceasta nu a mai trăit multă vreme).

Când în anul 1615 doamna Elisabeta, cu ginerii săi Michał Wiśniowiecki și Samuel Korecki, a organizat noua expediție în Moldova, în numele fiului său mai mic Alexandru, lângă ei nu au fost mulți boieri moldoveni. Se pare că numai Nicoară Prăjescu și Costea Bucioc li s-au alăturat. Puțin mai târziu a venit și Nestor Ureche. După

înfrângerea de la Drăcșani (3 august 1616), Elisabeta Movilă cu fiii săi Alexandru și Bogdan au fost luați prizonieri de turci și au fost nevoiți să se turcească. Noul domn, Radu Mihnea, a anunțat amnistia pentru partizanii Movileștilor și a deschis drumul pentru revenirea lor în Moldova. Așa a sfârșit această aventuroasă etapă din istoria emigrației familiei Movileștilor.

Emigrația epigonilor

Un grup distinct de emigranți l-au

reprezentat urmașii lui Simion Movilă. Ei au fost principalii eroi ai celei din urmă etape a bejeniei Movileștilor. După pierderea, în luptele fratricide, a fiului mai mare, Mihail, soția lui Simion, Margareta, s-a stabilit, împreună cu toată familia, la Liov. Cu ajutorul substanțial al comunității armenesti locale, care întreținea relații strânse cu Istanbulul și avea protecție politică polonă (în primul rând, a hatmanului Stanisław Żółkiewski), a reușit să-l înscăuneze pe tronul Țării Românești pe fiul cel mai mic, Gavril, care însă, după nici doi ani de domnie, a fost nevoit să fugă în Transilvania, unde, căsătorindu-se cu fiica magnatului local, Mihály Imréfi, a și rămas până la moarte. Urmașul său, Ștefan, orfan din fragedă copilărie, și-a dobândit educația în orașul de pe Bosfor, prin grija unui unchi, de

... și soția lui Maria, fiica lui Vasile Lupu

unde, în timpul răscoalei lui Bogdan Hmelnițki, a fugit la cazaci. Acolo a jucat un oarecare rol politic.

Un alt urmaș al lui Simion, Moise, grație acelorși relații din Imperiul Otoman, a urcat în două rânduri pe tronul Moldovei (1630-1631; 1633-1634). Datorită faptului că a acordat ajutor polonezilor, în războiul cu Abaza-Pașa, a fost detronat, salvându-se numai prin fugă în Polonia, luându-l cu sine în acest exil și pe hatmanul lancu Costin. După consumarea evenimentului, poziția lui la Istanbul era total compromisă. Regele Vladislav IV (1632-1648) a făcut demersuri pentru a-l îndepărta pe Vasile Lupu. Nu-l va susține pe acesta, ci, mai degrabă, pe fratele său Ioan sau chiar pe lancu Costin. Astfel că Moise s-a retras în localitatea Wielkie Oczy, care mai înainte fusese proprietatea fratelui său, Petru. I-a fost colaborator și succesor acestui frate. A murit fără urmași în anul 1633. L-a moștenit Ana, fiica lui Ieremia vodă.

Ioan Movilă a rămas în Polonia pentru scurtă vreme după care, în anul 1635, s-a stabilit în Transilvania. A pretins tronul Moldovei în două rânduri, însă fără izbândă: o dată (1634) cu sprijin polon, iar în celălalt caz (1637) cu cel transilvan.

Însă cel mai proeminent reprezentant al ramurei lui Simion Movilă a fost prăslea familiei – Petru. Pentru început, el intenționa să-și închine viața carierei militare, slujind în armata polonă (între altele, a și luptat în campania de la Hotin, din anul 1612). A avut și moșii: Muchaidy, Wola Hodska și Opacice, în Polesie. Cu timpul, s-a răzgândit însă și a schimbat armura cu rasa duhovnicească, dobândind curând demnitatea de mitropolit ortodox al Kievului. Cunoscut ca reformator

al învățământului religios, dar, înainte de toate, întemeietor al Academiei Kieveene (denumită mai apoi „Movileană”), a rămas în istorie ca un adevărat mecena al culturii ruse, dar și ca importantă verigă politică în stabilirea relațiilor dintre Principate și Transilvania. S-a stins din viață în anul 1647.

Iar din rândul boierilor legați strâns de soarta urmașilor lui Simion Movilă se cunoaște doar un singur caz de emigrație în Polonia, cel al hatmanului lancu Costin, menționat anterior. Meritele acestuia în războiul cu Abaza-Pașa au fost mult prețuite în Polonia. Astfel că, în anul 1634, regele Vladislav IV i-a propus candidatura la tronul principatului (în pofida opoziției acestuia). Iar grație inițiativei hatmanului Stanislaw Koniecpolski s-a stabilit la Nowosielce (sau Nowosielica), în Podolia, și în anul 1635, împreună cu fiii săi, a obținut și indigenatul. Înspre sfâr-

Ieremia Movilă (după o perdea de la mănăstirea Sucevița)

șitul vieții, după normalizarea legăturilor cu Vasile Lupu și întoarcerea fiului mai mare în Moldova, lancu a intermediat contactele demnitarilor poloni cu domnul Moldovei. A fost ucis, pe moșia sa, în timpul unui atac al cazacilor, în 1650. Dintre cei 11 copii ai săi, care, cu ajutorul rudelor, s-au reintors în Moldova în 1652, rolul cel mai important l-a jucat cel de-al doilea fecior al său, Miron. Datorită învățăturii primite în colegiul ieziut de la Bar (fiind posibil să fi studiat și la Camenița) a aparținut de drept elitei culturale nu numai moldovene, dar și polone. Moșiile polone ale Costineștilor, după plecarea lor, au ajuns în mâna familiei Sobieski.

În șirul epigonilor Movileștilor trebuie să îl includem și pe domnul Miron Barnovschi, înrudit cu Movileștii. După fuga din scaunul Moldovei, în anul 1629, s-a stabilit în Ușcie,

după ce Ana, fiica lui Ieremia, i-a cedat lui par-
tea sa din orașel. Încă în timpul domniei, Miron
Barnovschi a primit indigenatul polon.
Asemenea Movileștilor, și Barnovschi a fost
un mecena al bisericii ortodoxe din Polonia. Cu
cheltuiala lui a fost terminată vestita biserică
Volosca (Cerkiew Wołoska) din Liov.
Barnovschi a locuit în Polonia ceva mai puțin
de patru ani. În 1633
a încercat să revină
pe tron și a plecat la
Istanbul. Dar în
locul domniei, și-a
aflat moartea.

**„Dar eu
n-am vorbit
cu tine:
nu lua pe
voloscă?”**

Acestea sunt cu-
vintele unui cunos-
cut cântec ucrainean
din veacul al XVII-
lea, voloscă însem-
nând moldoveancă.
Moldovencele erau
de regulă femei foar-
te frumoase, dar mul-
te dintre ele care s-au
căsătorit cu polonezi
au fost nefericite.

În Polonia ră-
măseseră toate cele
patru fiice ale domnitorului Ieremia, căsătorite
cu poloni. Cea mai vârstnică a fost Irina (Raina,
Regina, Chiajna), care încă în anul 1603 s-a
măritat cu principele Mihail Wiśniowiecki.
Soțul ei s-a angajat în luptele pentru tron ale
Movileștilor și a murit otrăvit la Iași, la
începutul anului 1616. După moartea lui, Irina
și-a tăiat părul și a jurat că niciodată nu se va
mai căsători. Ea a fost o femeie de mare energie
și inteligență. A știut carte (lucru rar pentru acel
timp). Pe moșia copiilor săi Rohmanov a inte-
meiat o tipografie chirilică, unde cu cheltuiala
sa și a surorilor sale a editat *Evanghelia de învă-
țătură* în limba ruteană. Împreună cu soțul său
au fost ctitori ai mănăstirilor ortodoxe din Trans-
nipria (Zadnieprze), Hustin și Mhar. Singură a
dirijat marile moșii, singură a participat la pro-
cese juridice. A murit în anul 1619. A avut doi
copii: frumoasa fiică Ana, pe care a vrut să o

căsătorească cu regele Vladislav IV, dar care a
devenit soția castelanului de Lublin Zbigniew,
și fiul Ieremia, vestit conducător de oști. În casa
ei din Wiśniowiec a trăit până la moarte, în anul
1614, bunică ei după tată, Maria Rares.

A doua fiică a lui Ieremia vodă, Maria, s-a
căsătorit înainte de anul 1607 cu Ștefan Po-
tocki, palatin de Braclaw. În lupta de la Cornul

lui Sas soțul ei a fost
luat prizonier de tă-
tari. A revenit după
câțiva ani. A murit în
1631, după ce Maria
s-a măritat a doua
oară cu palatinul de
Sandomierz, Mi-
kołaj Firlej. Cu pri-
mul soț ea a avut
cinci copii, trei bă-
ieți (Petru, Pavel,
Ioan) și două fiice
(Ana și Ecaterina).
Descendenții din
Pavel trăiesc până
astăzi. Ana a fost
măritată de trei ori:
cu Alexander Do-
minik Kazanowski,
palatin de Braclaw,
apoi cu Jerzy Słusz-
ka, vistiernic la
curtea lituaniană, și
cu Michał Jerzy
Stanisławski, pala-
tin de Kiev. Ecate-
rina s-a căsătorit în

Hatmanul Jan Zamoyski (stampă contemporană)

anul 1638 cu Janusz Radziwiłł, pe atunci cămă-
raș (podkomorzy) de Lituania. Maria trăia încă
în anul 1644. A rămas ortodoxă până la sfârșit,
dar toți copiii ei au fost botezați în ritul latin.

A treia fiică a lui Ieremia vodă, Ecaterina,
s-a căsătorit în anul 1616 cu principele Samuel
Korecki, un om foarte viteaz. În lupta de la
Drăcșani Ecaterina și soțul ei au fost luați
prizonieri: Ecaterina de tătari, Samuel de turci.
În scurt timp, soțul Ecaterinei a fugit din vestita
fortăreață Yedikule (Șapte turnuri) și și-a
răscumpărat soția din robie, dar aceasta nu a
mai trăit mult. A murit în noiembrie 1618. A
avut cu Korecki o singură fiică, Ana, care a
fost soția lui Andrzej Leszczyński, palatin de
Dorpat. Samuel Korecki a căzut din nou în
prizonierat la turci în anul 1620 și a fost ucis
din porunca marelui vizir, în anul 1622. Iubirea
dintre Samuel Korecki și Ecaterina Movilă a

fost descrisă de Charles de Joppecourt, care în anul 1620 a editat la Paris *Histoire sommaire des choses plus memorables advenues aux derniers troubles de Moldavie*, și cu multe elemente fanteziste în vestita poemă a lui Ivan Gundulić Osman.

A patra fiică a lui Ieremia vodă, Ana, a trăit din copilărie în Polonia în casa sorei sale Ma-

ria și a fost educată ca o magnată poloneză. Ea s-a căsătorit în patru rânduri: cu Maximilian Przeremski, castelan de Sieradz și mai târziu palatin de Łęczyca (mort în 1638/39), cu Jan Sędziwój Czarnowski, staroste de Drahim, cu Władysław Myszowski, margraf la Mirow, mai târziu palatin de Bracław, de Sandomierz și de Cracovia (mort în 1658), și cu Stanisław „Revera” Potocki, palatin de Cracovia și mare hatman (mort în 1667). Ca soție a unor mari dregători poloni s-a aflat multă vreme la curtea regală. A făcut parte din cercul femeilor savante din jurul reginei Ludovica Maria. A murit în anul 1669. Numai cu primul soț al său, Przeremski, a avut Ana un copil, fiul Zygmunt, palatin de Sieradz. El s-a căsătorit cu Ana Katska, cu care n-a avut copii.

Alături de fiicele lui Ieremia Movilă, au rămas în Polonia și alte moldovence. Cunoscută prin multe procese a fost sora lui Miron Barnovschi, Teodosia. Ea a fost soția lui Vasile de Lozna, cu care a trăit în Uście între anii 1611-1613. După moartea primului soț, s-a căsătorit cu hatmanul Nicoară. Acesta era dușman al Movileștilor și colaborator al lui Miron Barnovschi. După înfrângerea ostilor sale în lupta cu armata lui Alexandru Coconul, în septembrie 1629, Nicoară, împreună cu soția și desigur domnul său, au emigrat în Polonia. S-a stabilit la Uście. A murit la scurt timp, fără

să fi primit indigenatul polon. Din această cauză, Teodosia n-a avut dreptul să cumpere moșii în Polonia, nici dreptul de succesiune după moartea fratelui său. Abia după ce s-a căsătorit cu nobilul polon Jan Podhorecki, și-a putut moșteni fratele.

S-au mai căsătorit în Polonia: Elena, văduva lui Gheorghe Mauroti, și Maria, fiica

lui Nestor Ureche. Prima l-a luat pe Jerzy Dydyński și a rămas în Polonia. Maria Ureche s-a căsătorit cu un bogat negustor din Liöv, de origine greacă, Constantin Battista Vevelli, și a revenit în Moldova în timpul lui Radu Mihnea. În scurt timp, Constantin Battista Vevelli a devenit mare dregător moldovean și colaborator al lui Radu Mihnea, care a jucat un rol important în relațiile moldo-turce.

Bejenia Movileștilor și a epigonilor lor a jucat un rol foarte important în relațiile politice polono-moldovene,

cât și în cele culturale. La nivel politic, rezultatul cel mai important l-a constituit existența în Moldova în secolul XVII a partidei boierești filopolone. Pe plan cultural, șederea multor boieri moldoveni, cu familia lor, în Polonia, ani îndelungați, a determinat ca educația copiilor să se facă în școli polone. Cultura polonă a influențat fundamental dezvoltarea culturii moldovenești în acest secol. Pe de altă parte, pribegii moldoveni din Polonia au fost cei mai mari mecena ai culturii ortodoxe din Republica polono-lituană. Petru Movilă și Irina (Raina) Wiśniowiecka sunt considerați acum în Ucraina drept întemeietori ai culturii naționale. Niciodată în istorie polonezii și românii nu au fost așa de apropiați, ca în secolul XVII. ■

(Va urma)

Versiune românească de
Antonina ȘCHIOPU

Vladisław IV, regele Poloniei

După atacarea Poloniei de către Germania și, după 17 septembrie 1939, și de către U.R.S.S., guvernul și o parte a armatei s-au retras în România. Revista Magazin istoric a publicat, în cei 36 ani de existență, mai multe articole privind tratamentul oferit de autoritățile române oficialităților și armatei poloneze. În rândurile care urmează prezentăm cititorilor documente despre un episod mai puțin cunoscut: evadarea comandantului armatei poloneze din domiciliul obligatoriu.

Imagine din Dragoslavele

EVADAREA MAREȘALULUI SMIGLY-RIDZ

A.A. SPÂNU

Mareșalul Eduard Smigly-Ridz s-a născut în 1886, la Lvov. A intrat de tânăr în mișcarea pentru independența Poloniei, aflată pe atunci sub ocupație austro-ungară și rusească, și s-a afirmat ca un discipol al lui Jozef Pilsudski (1867-1935; *Magazin istoric*, nr. 9/1997, 10/1999). În timpul primului război mondial s-a remarcat la comanda unui regiment al Legiunii poloneze. A devenit ministru de Război în primul guvern al Poloniei independente, organizat în noaptea de 6/7 noiembrie 1918 la Lublin, iar ulterior (1918-1920) a luat parte la operațiile

militare contra naționaliștilor ucraineni și a Rusiei Sovietice.

După moartea mareșalului Pilsudski, adepții săi s-au împărțit în două tabere: a „coloanelor”, condusă de premierul Walery Slawek, și a „castelanilor”, în fruntea cărora se aflau Ignacy Moscicki și Smigly-Ridz. Victoria în alegeri a aparținut „castelanilor”. Smigly-Ridz, inspector general al armatei, a fost avansat la gradul de mareșal (1936) și a devenit al doilea om al Republicii, după președintele Moscicki.

Mareșalul Smigly-Ridz ne vizitase țara în anul 1937, cu

ocazia aniversării vârstei de 16 ani de către Mihai, Mare Voievod de Alba-Iulia. La ceremonia în cadrul căreia acesta devenea sublocotenent în Batalionul 1 Vânători de Munte au fost invitați șefi de state, capete încoronate, alte personalități.

La 25 octombrie 1937 însemnările regelui Carol II consemnează „un destul de dezagreabil incident cu Ridz-Smigly”, aplanat, într-o oarecare măsură, de Alecu Zamfirescu, ministrul român la Varșovia. Motivul incidentului pare a fi fost lipsa unei atenții deosebite față de persoana sa,

Trupele germane în Varșovia...

fapt pentru care mareșalul, ofensat, a și părăsit România a doua zi. Din însemnările lui Carol II rezultă că nu îl simpatiza prea mult pe reprezentantul Poloniei.

Un nou comandant

Inițial instalați la Cernăuți – în Palatul Mitropolitan și la reședința rezidentului regal –, oamenii politici refugiați din Polonia au inițiat acțiuni politice care încălcau legile neutralității. Președintele a adresat o proclamație către toți polonezii de a continua lupta de eliberare și i-a primit pe miniștrii Marii Britanii și Greciei în România. Colonelul Beck, ministrul de Externe, a refuzat să declare că membrii guvernului polonez renunță la activitățile politice. Cum germanii și sovieticii făceau presiuni, autoritățile române au hotărât dispersarea demnitarilor refugiați și menținerea unei supravegheri stricte asupra lor.

Victor Slăvescu, ministrul Înzestrării Armatei, povestește în amintiri cum s-a comportat Smigly-Ridz atunci când a fost anunțat că trebuie să se mute

la Craiova. Înfruntându-l pe generalul Gavrilă Marinescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne și cel care s-a ocupat de primirea și instalarea demnitarilor polonezi, mareșalul „a adoptat o atitudine de aroganță și de mândrie, spunând că nu este tratat de o țară aliată și amică și nu este lăsat să rămână în mijlocul trupelor sale”. Generalul Marinescu i-a răspuns: „În acest caz, domnule mareșal, trebuia să rămâneți în Polonia, căci acolo sunt trupele poloneze”.

Din 5 noiembrie 1939, președintele și comandantul armatei poloneze au fost cazați în palatul Mihail din Craiova (după un scurt popas al președintelui la Bicăz), după care Moscicki a plecat cu trenul în Elveția (25 decembrie 1939), iar mareșalul Smigly-Ridz a fost mutat la Dragoslavele-Muscel. Premierului Skladkowski i s-a pus la dispoziție o locuință în Băile Herculane, apoi a fost transferat în București, de unde, la 22 iunie 1940, a părăsit România cu destinația Turcia. Situația colonelului Beck a fost prezentată de curând, în *Magazin istoric*, nr.4/2003.

La Dragoslavele a fost închiriată și amenajată o locuință pentru mareșalul Smigly-Ridz în casele doamnei Emilia Vasiliu. O gardă compusă dintr-un ofițer – locotenentul Ilie Văcaru –, trei subofițeri și zece jandarmi asigura paza perimetrului prin trei posturi de santinele. În iulie 1940, locotenentul Văcaru a cerut să fie demobilizat, cererea sa fiind aprobată de Comandantul Corpului de Jandarmi (C.C.J.). Tot atunci, s-a ordonat Regimentului 2 Jandarmi „Bucegi” să numească un alt ofițer „destoinic și prezentabil”, cunosător al limbilor germană și franceză, la comanda gărzii de la Dragoslavele.

La sfârșitul aceleiași luni, colonelul Mihail Iliescu, comandantul Regimentului 2 Jandarmi, a aprobat concentrarea sublocotenentului în rezervă Horia Georgescu începând cu 1 august 1940 și a raportat la C.C.J. că ofițerul cunoaște atât limba germană, cât și pe cea franceză.

În acest timp, comandantul armatei poloneze și însoțitorii săi – colonelul Siegmund Venda, maiorul Jerzy Krezowski, valetul Felix Wiazowski și șoferul Henerik Kudnik – încercau să se adapteze la noile condiții de viață.

Linștea dinaintea furtunii

Orice dorință a celor internați era imediat supusă aprobării generalului Bengliu, comandantul Corpului de Jandarmi. La 15 iulie 1940, Regimentul 2 Jandarmi „Bucegi” comunică la C.C.J. dorința mareșalului „ca să-l viziteze în fiecare zi câte o oră doamna Georgescu din comuna Dragoslavele, pentru a-i preda lecții de limbă franceză”, iar peste două săptămâni, la 29 iulie 1940, răspunsul vine,

pozitiv, dar cu specificarea de „a se lua măsuri pentru supravegherea doamnei Georgescu, care va fi sfătuită să nu se preteze la nici un joc al domnului mareșal“. Doamna Georgescu era, după cum afirma un raport, „o persoană onorabilă, în etate de 50 ani“. Chiar și o dorință aparent banală, aceea de a picta, este raportată ierarhic, iar rezoluția C.C.J. prevedea că mareșalul „poate picta oricât, în curtea castelului“.

Viața la țară era, evident, anostă. Singurele bucurii ale interațiilor erau plimbările pe malul râului Dâmbovița și prin satul Dragoslavele, vizitele doamnei Georgescu și ale doamnei Vasiliu, proprietara vilei. Telegramele transmise zilnic de la Dragoslavele la București despre situația celor cinci polonezi arătau că, în majoritatea timpului, ei nu-și părăseau domiciliul, efectuau destul de rar plimbări și nici nu primeau vizite. În afară de mareșal, care nu avea voie să părăsească localitatea, ceilalți puteau merge o dată pe săptămână, însoțiți, la Câmpulung-Muscel sau Rucăr, pentru a se aproviziona cu produse alimentare.

În zilele de 12 și 15 august 1940 au fost aduși din Câmpulung-Muscel un preot și doi cântăreți, toți polonezi, pentru a oficia o slujbă religioasă.

Odată cu venirea generalului Antonescu la putere (4 septembrie 1940), Corpul de Jandarmi se transformă în Inspectoratul General al Jandarmeriei (I.G.J.), Regimentul 2 Jandarmi „Bucegi“ devine Inspectoratul de Jandarmi București, măsurile de pază și protecție de la Dragoslavele se întăresc. Formula de raport privind situația din vilă rămâne standard: „La Dragos-

... și cele polone la granița cu România

lavele liniște. Ofițerii poloni nu au făcut plimbări și nici vizite nu au primit“. Dar polonezii hotărâseră deja să evadeze.

La 26 septembrie 1940, Smigly-Ridz și colonelul Vanda au ieșit din vilă pentru a picta, iar maiorul Krezekoski a fost vizitat de doamna Georgescu. Ceilalți doi polonezi, însoțiți de sergentul major Perju, au mers la Rucăr pentru cumpărături.

Alte vizite vor mai fi consemnate abia peste o lună, la 20 octombrie 1940, și ele au aparținut colonelului medic Cearica și colonelului Nazarik, care au asistat, împreună cu conaționalii lor, la slujba oficiată de preotul polonez din Câmpulung-Muscel. Preotul a revenit la 3 noiembrie 1940, pentru a celebra „Sfinții Părinți“, o sărbătoare importantă a polonezilor. Luna noiembrie s-a scurs fără incidente și viața la Dragoslavele părea că se desfășoară normal.

La începutul lunii decembrie, în zilele de 2 și 8, preotul polon i-a vizitat, iar la 13 maiorul Krezekoski s-a plimbat pe malul râului. Duminică, 15 decembrie 1940,

preotul a sosit din nou, pentru a oficia slujbă religioasă, după care, în următoarele trei zile, rapoartele primite la București atestau „liniște“ la Dragoslavele, fără plimbări sau vizite. Era liniștea dinaintea furtunii.

Santinelă de uz personal

În după-amiaza zilei de 18 decembrie 1940, Inspectoratul de Jandarmi București a raportat la I.G.J. că, la ora 17.00, comandantul gărzii de la Dragoslavele a anunțat evadarea a doi ofițeri polonezi. Fuga avusese loc dimineața, iar cercetările pentru prinderea lor nu dăduseră, până în acel moment, nici un rezultat. Maiorul V. Dinescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Muscel, s-a deplasat imediat la Dragoslavele și a telegrafiat ipotezele sale asupra destinației celor care fugiseră: Brașov sau București. Pe la Brașov se putea trece granița, în timp ce în Capitală fugarii s-ar fi putut îndrepta către Consulatul Braziliei (unde lucra o fiică a

Victor Antonescu, ministrul român de Externe, Smigly-Ridz și ministrul de Externe al Poloniei, Beck

doamnei Georgescu) sau Consulatul S.U.A., aflat în casele surorii doamnei Vasiliu.

Ce se întâmplase, de fapt? În jurul orei 15:00, la vilă a sosit doamna Vasiliu, proprietara, în scopul constatării unor eventuale pagube produse de cutremurul din 10 noiembrie 1940. Ea a fost întâmpinată de maiorul Krezekoski, care i-a comunicat că mareșalul și colonelul Venda sunt bolnavi și se află în apartamentele lor. Atunci a apărut și ofițerul român, care a cerut să-l vadă pe Smigly-Ridz. Maiorul polonez, vădit încurcat, i-a declarat: „Domnul mareșal, colonelul Venda și șoferul Kudnik au plecat la plimbare de azi ora 11:00 și nu s-au mai înapoiat”.

A doua zi, 19 decembrie 1940, maiorul Dinescu și locotenent-colonelul V. Pop, locțiitorul șefului Inspectoratului de Jandarmi București, au efectuat primele cercetări privind evadarea. S-a descoperit imediat lipsa unui post de santinelă pe timp de noapte, jandarmul respectiv fiind la dispoziția personală a sublocotenentului Georgescu. Acesta, la rândul lui, s-a declarat bolnav de hemorizi, fapt pentru care avea nevoie de în-

grijiri. Cei doi ofițeri l-au găsit vinovat de „flagrantă încălcare de consemn și completă neglijență a atributelor”.

Comandantul Jandarmeriei, generalul Constantin Z. Vasiliu, l-a trimis pe adjuncțul său, generalul Ioan Topor, să preia conducerea anchetei pentru stabilirea vinovăției celor care trebuia să-i păzească pe polonezi.

Prima constatare a fost aceea că sublocotenentul Georgescu nu a ieșit din locuința sa de sâmbătă 14 decembrie și până miercuri 18 decembrie, sub pretextul că era suferind. În această perioadă, fruntașul N. Diaconu a fost scos din serviciul de gardă, iar postul nr. 3 a funcționat numai cu două schimburi.

A plecat din teamă

Generalul Topor a anchetat, imediat, toate persoanele civile și militare care s-au aflat în preajma polonezilor. Sergentul major Constantin Răducanu, ofițer de serviciu, a declarat că sublocotenentul Georgescu i-a ordonat să nu-l bage în gardă pe Diaconu, „și să las postul nr. 3 neînființat și că să nu mă amestec în

chestiunile acestea, că răspunde dumnealui”.

Steliana Chivulete, soția paznicului de la vila doamnei Vasiliu, a spus că nu a fost primită în vilă la 16 decembrie, apoi, la 17 și 18 decembrie; a observat că la bucătărie erau puține vase de spălat. În plus, a fost trimisă de maiorul polonez să înapoieze niște vopsele de pictat preotului Pârnu din Dragoslavele, care le uitase acolo. Dar preotul nu mai trecuse pe la vilă de opt luni... „Bănuiesc – susținea Steliana Chivulete – și chiar pot afirma (sic!) că toți au plecat de luni seara [16 decembrie – n.n.] și cred că dacă nu venea doamna Vasiliu, nu se afla nici atunci”.

Bucătăreasa Mândica Pănaiescu a evidențiat proastele raporturi dintre ofițerul român și polonezi, motivul fiind acela că sublocotenentul le cerea bani, „zicând că-i moare nevasta și copilul de foame la București”. Atunci când cererile sale nu erau satisfăcute, Georgescu „le făcea mizerii”. Bucătăreasa mai știa că el „le-a cerut 25.000 lei și mareșalul i-a dat 15.000”. Ea a fost îndepărtată de vilă fiind trimisă de duminică 15 decembrie la București, pentru a face cumpărături de sărbători, iar masa la vilă a rămas să fie servită de valet și șofer.

Altă mărturie a fost cea a fruntașului N. Diaconu, cel care a confirmat că sublocotenentul nu a mai ieșit din casă din 15 decembrie, iar el nu a mai efectuat gardă de o săptămână, „fiind luat... ca să-i dau ajutor, fiindcă dumnealui a fost bolnav”.

Mina Diță, o altă informatoare de la vilă, care se ocupa cu spălatul, călcatul și cărpitul, a constatat și ea lipsa mareșalului luni 16 decembrie, atunci când a sosit la muncă. Ea regreta plecarea

acestui, deoarece – având „costume frumoase” – îi servea ca model, o oră-două în fiecare zi.

Generalul Topor a stabilit că fuga celor trei polonezi a avut loc la 15 sau 16 decembrie, prin raza postului de santinelă nr. 3, „în schimbul frunzașului N. Diaconu, care obișnuia lipsa din post”. Vinovatul principal se dovedea a fi sublocotenentul Horia Georgescu, deoarece din ordinul lui, în perioada 14-18 decembrie 1940, postul de santinelă nr. 3 a fost desființat între orele 21.00 și 24.00.

Cât privește motivul evadării, el era pus pe „frica mareșalului de a nu cădea în mâna Comandamentului german”, deoarece asemenea zvonuri au fost difuzate la posturile de radio britanice și au apărut în presa străină. Aceeași idee – teama de a nu fi predat inamicilor Poloniei – a reluat-o și generalul Vasiliu în cadrul Consiliului de Miniștri din 21 decembrie 1940, când a declarat: „El citise prin ziare că urma să fie predat Germaniei. De teama aceasta a plecat.”

Pedepsele

Cât de important era mareșalul Smigly-Ridz? Și, mai ales, pentru cine? Implicarea serviciului de informații britanic în tentativa nereușită de evadare a colonelului Beck fusese deja dovedită. „Se bat englezii și nemții pe el”, a afirmat subsecretarul de stat din Ministerul de Interne, colonelul Al. Rioșanu, care nu excludea ca, în cazul mareșalului, tot britanicii să fi acționat. Generalul Antonescu, în ședința de guvern din 10 ianuarie 1941, a făcut o declarație surprinzătoare, privind o ofertă a Gestapoului

Smigly-Ridz și generalul francez Gamelin

de a-l răpi pe regele Carol II din Spania, iar în schimb să-i primească pe colonelul Beck și pe mareșalul Smigly-Ridz. Răspunsul generalului a fost negativ, motivat de faptul că „nu putem accepta acest lucru, decât dacă ni se dau garanții că celor pe care îi vom da noi nu li se va întâmpla nimic”.

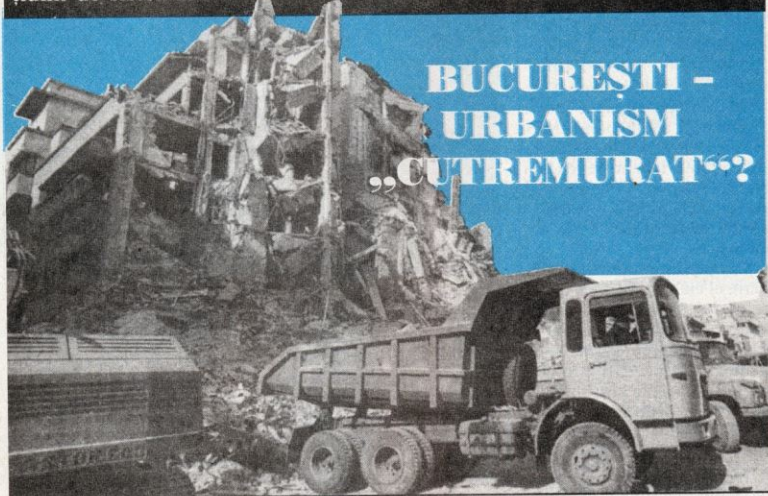
La 5 martie 1941, Antonescu a efectuat o vizită la Viena, unde s-a întâlnit cu mareșalul Hermann Goering, după care a revenit la București. A doua zi, s-a desfășurat Consiliul de Miniștri unde, printre altele, generalul a arătat că Horia Sima a trimis o scrisoare unui factor important al Germaniei, în care îl acuza pe el de înlesnirea fugii lui Smigly-Ridz. „Atunci – declara Antonescu – am răspuns și eu că Horia Sima nu poate fi decât o canalie și am adăugat că atât de vinovat am fost de fuga lui Ridz-Smigly, încât am pedepsit pe ofițerul care îl păzea cu cinci ani muncă silnică.”

La începutul lunii februarie 1941, Tribunalul Militar al Corpului 1 Armată îl condamnase pe sublocotenentul în rezervă Georgescu, prin sentința penală nr.160, la cinci

ani închisoare corecțională, destituire și 1.000 de lei cheluieli de judecată „ca singurul vinovat de evadarea fostului mareșal Smigly-Ridz și a colonelului Venda, întâmplată în zilele de 15 și 16 decembrie 1940”. Tot atunci, generalul Constantin Z. Vasiliu, comandantul Jandarmeriei, comunica generalului Antonescu pedepsele pe care le-a dispus contra superiorilor sublocotenentului Georgescu. Astfel, maiorul V. Dinescu, comandantul Legiunii de Jandarmi Muscel, a fost mutat disciplinar la Centrul de Instrucție Jandarmi din Timișoara; colonelul N. Pavlid, șeful Inspectoratului de Jandarmi București, a primit 10 zile de arest, iar colonelul M. Iliescu, fost șef al Inspectoratului București și cel care l-a numit pe Georgescu comandant la Dragoslavele, a fost pedepsit cu 20 de zile de arest.

După evadare, mareșalul Smigly-Ridz a tranzitat Iugoslavia și Ungaria, după care s-a întors în Polonia, pentru a ridica steagul luptei de eliberare. În decembrie 1941, poate de prea mult zburcium, inima sa a încetat să mai bată. ■

Director tehnic la Institutul „Proiect București“, autorul rândurilor ce urmează era cel care îi prezenta lui Nicolae Ceaușescu proiectele de urbanism ale Capitalei. În această calitate, a fost un martor din intimitate al acțiunii de sistematizare brutală a zonei centrale.

Arhitect CONSTANTIN JUGURICĂ

Cutremurul din 4 martie 1977 a cutremurat totul la noi – și fizic și psihic. În zilele și săptămânile ce au urmat, oamenii erau năuci, timorați. Frica de un nou cataclism, pe care multe posturi de radio din lume îl anunțau ca iminent, plutea asupra oamenilor și a orașului. În primele zile, locuitorii blocurilor înalte preferau să-și petreacă nopțile sub cerul liber – și era luna martie! Cu timpul însă, calmul și luciditatea au revenit, uitarea ne-a acoperit toate gândurile negre avute până atunci. Astăzi, pentru mulți a rămas doar un vis urât, un coșmar, deși urmele materiale s-au păstrat pe trupul orașului.

Cele peste 1.500 de vieți căzute pradă stihțiilor naturii, cele 28 clădiri înalte realizate până în 1940, precum și cele câteva construcții noi ridicate după 1950, care s-au transformat în mormane de moloz, au devenit simboluri ale neputinței omenești de a anihila vitregiile naturii, dar și ale neștiinței și ale lipsei unor prevederi tehnice de împiedicare a unor asemenea pierderi.

Debutul valului de sistematizare a Bucureștiului, acel val care a stârnit atât de multe comentarii, poziții profesionale și politice, reacții

de toate felurile ale populației, ale specialiștilor, ale oamenilor politici, poate fi fixat cu siguranță în martie 1977. Cutremurul din 4 martie 1977, dezastrul material și psihologic au constituit punctul de luare a unor decizii ale lui Nicolae Ceaușescu, care au schimbat sensuri de viață și de perspective ale orașului și ale locuitorilor săi.

Pentru o mai bună înțelegere a circumstanțelor în care s-a produs „schimbarea la față“ a Capitalei, o scurtă incursiune în istoria apropiată a

dezvoltării urbanistice a Bucureștiului poate fi edificatoare.

Primarul Capitalei, un „vizionar“

În 1935, la 9 mai, se adoptă *Planul director de sistematizare a Municipiului București*. Elaborat din inițiativa primarului Dem. Dobrescu („primarul târnăcop“), continuată de primarul Al. Donescu, operă a arhitecților Duiliu Marcu, G.M. Cantacuzino, R. Bolomey, Ion Al. Davidescu și a inginerului T. Rădulescu, Planul, cu Regulamentul său de aplicare din 1939, a fost elaborat pe principii moderne, care vizau ridicarea confortului urban, la nivelul marilor metropole europene. Conceput pe baza unei documentări ample, pune la bază principiilor dezvoltării complexe a întregului teritoriu orașenesc. Este de subliniat intenția *Planului* de a se asigura condițiile pentru realizarea axului Est-Vest de circulație al orașului, iar până la definitivarea studiilor de detaliu, o mare zonă orașenească cuprinsă între dealul Arsenalului, Calea Călărași și Calea Dudeștilor a fost decretată zonă „non aedificandi“.

Izbucnirea celui de al doilea război mondial în 1939 a oprit însă aplicarea prevederilor acestui plan, deosebit de importante pentru dezvoltarea urbanistică a Capitalei.

După război, prima manifestare a necesității de rezolvare a unor probleme stringente de dezvoltare urbană a Capitalei în noile condiții social-politice o reprezintă Hotărârea Consiliului de Miniștri nr. 2448/noiembrie 1952, intitulată *Cu privire la elaborarea pe baze științifice a planului general de sistematizare și reconstrucție a orașului București*. Principalele directive ale Hotărârii erau: delimitarea perimetrului constructibil; menținerea și îmbunătățirea sistemului de circulație; construirea metroului; amenajarea râu-

lui Dâmbovița; construcția complexă de cartiere; crearea zonelor industriale; punerea în valoare a monumentelor istorice și de arhitectură.

Până în anul 1974, tot ce s-a construit în Capitală s-a înscris în prevederile acestei Hotărâri. Un document important pentru dezvoltarea urbană și sistematizarea întregului teritoriu al țării a fost Legea nr. 58/29 octombrie 1974, cu profunde implicații sociale și politice. De fapt, este legea care a consfințit desființarea proprietății private asupra pământului și trecerea sa în proprietatea statului.

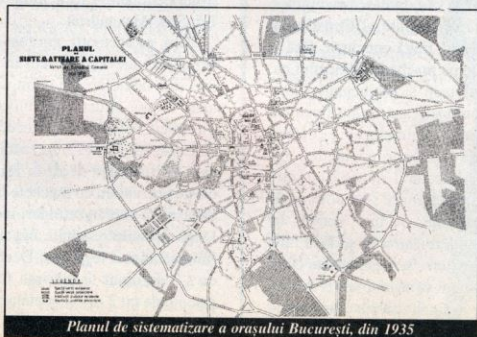
Pe baza acestor legi și hotărâri, care aveau un caracter vădit politic, s-au elaborat schițele de sistematizare a Capitalei între anii 1953-1957, sub patronajul arhitectului șef al Capitalei, Pompiliu Macovei, și până în 1974, sub patronajul următorilor arhitecți șefi: Horia Maicu, Tiberiu Ricci și Mircea Dima.

Trebuie subliniat că aceste „schițe“ nu au fost niciodată aprobate, astfel încât să devină „lege“. Unele prevederi pe etape au fost însă preluate în acțiunea de sistematizare.

În acest context, în pregătirea alegerilor din 1975, Gh. Cioară, primar al Capitalei în acea vreme, pentru a intra și mai mult în grațiile conducerii, cât și pentru a arăta că este un zelos administrator și un mare „vizionar“ preocupat de modernizarea urbei, a cerut proiectanților ca într-un termen foarte scurt să elaboreze propuneri de sistematizare ale principalelor artere ale orașului.

Acțiunea părea să fie foarte tentantă. Era prima încercare de a se face propuneri de îmbunătățire arhitectural-urbanistică pentru o importantă zonă

orașenească. Arhitecții și proiectanții Institutului „Proiect București“, care avea ca sarcină, prin actul său de constituire, responsabilitatea elaborării proiectelor de urbanism și de construcții pentru Capitală, au participat cu multă convingere la aceste propuneri.

Planul de sistematizare a orașului București, din 1935

„Aveți concepții de grandomanie!”

Ei au încercat să iasă din schematismul soluțiilor urbanistice de până atunci, atât cât era posibil în limita redusă de timp și pe fondul unei lipse acute de documentare tehnico-profesională în domeniul sistematizării. Propunerile elaborate au excelat printr-o dorință – justificată în parte – de folosire a unor noi modalități, care să ilustreze noua etapă în dezvoltarea urbanistică a Capitalei.

Rezultatul a fost crearea unui nou șablon; totuși, soluțiile urmăreau satisfacerea unor prognoze ale dezvoltării urbane – sigur, discutabile, pentru că ele porneau de pe baze fără acoperire, nerealiste și care urmăreau numai să consfințească valabilitatea și oportunitatea tezelor politice. Institutul „Proiect București” a realizat, cu multe eforturi, un impresionant tur de forță: majoritatea arterelor principale ale orașului au beneficiat de propuneri de sistematizare materializate pe machete la scala 1:500.

Urma ca după prezentarea acestora la conducere și după aprobarea (sau acceptarea) lor, să fie prezentate publicului larg bucureșten într-o expoziție, să fie supuse unei discuții largi, după care să se definitiveze soluțiile în vederea aplicării în practică. Expoziția trebuia să se constituie într-un manifest politic al Capitalei înaintea alegerilor ce urma să aibă loc peste puțin timp. Dar nu a fost să fie așa. Marea dorință a lui Gh. Cioară de a fi printre premianții cincinalului în patru ani și jumătate s-a transformat într-un eșec.

Totul a fost un bluf. Un bluf pregătit încă de la începutul acțiunii. Cele câteva momente (nu minute) ale începutului prezentării au fost suficiente lui Nicolae Ceaușescu ca să-l oprească pe inginerul Ștefan Ciurel, vicepreședinte al Consiliului Popular al Capitalei, și să tragă concluzii, fără a analiza propunerile de pe machete. A început cu acuze directe spre arhitecți și proiectanți: „Lucrările prezentate demonstrează totală lipsă de conștiință patriotică, totală neînțelegere pe care o au proiectanții față de interesele populației, ale patrimoniului nostru arhitectural-istoric și alte atitudini de acest fel. Sunt acțiuni ce sunt potrivnice țelului politic al partidului. Se face vraște, în interiorul orașului; modernizarea să se facă fără demolări și largiri de artere, se nesocotește ceea ce există, noile construcții să se amplaseze la trotuarul existent...” Iar în final: „să păstrăm caracterul orașului, să nu dezafectăm sistemul stradal

existent la care s-a lucrat peste 100 de ani, iar voi, proiectanții, vreți să-l distrugeți în 10-15 ani! Aveți concepții de grandomanie!”

După această zi neagră, mi-am dat seama că acțiunea a fost dirijată de către aceia care doreau să obțină un capital politic. Cum altfel ar putea fi înțeleasă marea armată a reporterilor din presa scrisă și radio-televiziune, care au invadat sala de expoziție cu puțin înainte de a-și fi făcut apariția Nicolae Ceaușescu? A fost pentru prima oară când s-a întâmplat așa și, de atunci, în anii ce au urmat până în 1989, ori de câte ori apăreau acești reprezentanți ai mass-media, eram convins că ei sunt solii unor noi stări de supărare ale căror victime vom fi noi, proiectanții.

Urmarea a fost apariția Legii nr. 37/20 noiembrie 1975 privind *Sistematizarea, proiectarea și realizarea arterelor de circulație în localitățile urbane și rurale*, în care se stipulează, printre altele: desființarea, lărgirea sau crearea de străzi noi în cadrul cartierelor existente se pot efectua numai cu aprobare prin Decret prezidențial; construcțiile de locuințe se vor amplasa la limita trotuarelor existente.

Această lege – apărută peste noapte – a și început să-și arate nefastele rezultate. În termene foarte scurte și în condiții de începere a lucrărilor pe șantieri, au fost refăcute documentațiile multor construcții prevăzute a se realiza. Nu s-a mai aprobat nici o retragere. „Totul la trotuarul existent” era cuvântul de ordine al conducerii Primăriei.

Astfel au apărut în București blocuri pe trotuar – construcții mari, care prin amplasamentul lor eliminau orice posibilități viitoare de lărgire de artere în funcție de necesitățile de trafic. Doar câteva exemple: Șos. Colentina, la Pod Plumbuita, este gătită; la fel Șos. Mihai Bravu, în zona B-dul Ferdinand-Licéul Iulia Hasdeu; B-dul Lacul Tei; Șos. Alexandriei.

Noi, proiectanții, am fost criticați însă că nu am înțeles adevăratele sensuri ale acesteia. A fost necesară demolarea și reamplasarea corespunzătoare a unor structuri de blocuri de pe B-dul N. Titulescu, începute a fi executate în conformitate cu Legea nr. 37/1975. Această lege nu a fost aplicată în București decât în primele luni. De câte ori ne prezentam cu machete la vizionare și aprobare, ni se cereau retrageri mari, străzi largi etc. După primele rezultate negative, s-a încercat o îmbunătățire a legii prin Decretul 247/1978, dar ea s-a rezumat la mărirea trotuarelor arterelor principale cu 2 m! – și atâta tot! ■

(Va urma)

Dicționar istoric

Alături de memorialistică, iconografia poate reînvia epoci, ținuturi, personaje și destine, într-un cuvânt, crâmpoie de viață și schițe de atmosferă.

Artiștii care ne-au străbătut țara în veacul XIX par a fi iubiți priveliștile și oamenii, de vreme ce au oglindit cu interes și înțelegere un spațiu pentru ei exotic.

ARTIȘTI CĂLĂTORI PRIN ȚĂRILE ROMÂNE

IONEL ZĂNESCU

Muzeul Municipiului București organizează, în sediul său din Palatul Suțu, în luna septembrie, o expoziție temporară de stampe și litografii, unde au fost expuse aproape 230 de lucrări ale unor artiști străini, care au călătorit în secolul XIX prin Principatele Române.

Auguste Raffet (1804-1860), pictor francez, a ajuns pe meleagurile noastre în 1837, însoțindu-l pe contele Anatole de Demidoff, care a întreprins în acel an, însoțit de numeroși colaboratori, o expediție științifică prin Ungaria, Principatele Române, Crimeea și sudul Rusiei.

În urma expediției a fost publicată la Paris, în 1840, lucrarea în patru volume *Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, par la Hongrie, la Valachie, et la Moldavie* (Călătorie

în Rusia Meridională și în Crimeea, prin Ungaria, Țara Românească și Moldova), ce cuprinde pe lângă un bogat material cu privire la epoca regulamentară în Principate și numeroase ilustrații ale lui Raffet. Pictorul francez a fost atras de pitorescul zonei, el înfățișând chipuri din toate straturile sociale, dar mai cu seamă din popor: țărani, surugii, sacagii, preoți de țară, lăutari etc. Tot el a realizat și două gravuri: una reprezentând biserica Sf. Gheorghe Nou, executată la 13 iulie 1837, cealaltă, Biserica Greilor sau a lui Ghiorma Banul, la 15 iulie 1837.

Auguste Raffet

La București Raffet a mai înfățișat și ședința Obșteștii Adunări, din 15 iunie 1837, infanteria română defilând pe câmpul de la Cotroceni și hora jucată de muzicanții Regimentului 2 în grădina lui Scuffa, în fața domnitorului Alexandru Ghica (1834-1842).

Dar și alte orașe și ținuturi românești i-au trezit interesul artistic: *Vedere din Iași, Stație a unei caravane moldave, Poștalion la Buzău, Ciobani din Banat, Stație de poștă*. Tot lui îi datorăm pagina de titlu a albumului *Moldavie 1837*. Pe calcurile rămase nepublicate și păstrate până astăzi în Cabinetul de stampe al Bibliotecii Naționale din Paris, pictorul francez a mai schițat diferite chipuri de boieri, militari, tamburi majori, interiorul casei lui Scuffa, o „coacană” în salon etc.

Un alt artist francez, Michel Bouquet (1807-1890), elev al celebrului David și al peisagistului Gaudin, a vizitat Principatele Române prin 1840, lăsând multe desene și tablouri prețioase, în acuarală sau guașă, din care

Contele Anatole de Demidoff

majoritatea au fost publicate în *Album Valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie* (Album valah. Vederi și costume pitorești din Țara Românească), litografiat la Paris în 1843.

Imagini din București

Călătoria spre București a făcut-o cu o birjă, alături de caravane de lipscani cu mărfuri în căruțele lor trase de opt sau doisprezece boi sau cai. Oprit la un han, într-o zi de duminică, a avut prilejul să vadă hora și lăutarii. Descrie costumul popular, în special al femeilor, care „trezește fericitele amintiri ale Greciei și Italiei; în pictură ar fi încântător în ce privește culoarea; în sculptură superb ca linii și lăsând ca să se vadă proporțiile trupului și grația bioului”.

La București îl fascinează Hanul lui Manuc, casele de mahala, cu sacnasiuri (verande) către stradă, măcelăriile de pe malul Dâmboviței, dar și locuitorii goi care fac baie în râu sub privirile indulgente ale sergentului. Dintre cele mai cunoscute desene ale lui Bouquet se numără: *Bucureștii văzuți de la Curtea Arsă (Dealul Spirii)*, *Podul Calicilor, Iași, Vârful Panaghia, Mahurile Prutului, Câmpulung Muscel, Cetatea Neamțului, Curtea Mănăstirii Câmpulung etc.* Nu lipsesc nici tipurile sociale: *Căruțaș țigan, Dorobanț din Romanși, Costume valahe.*

Portretul portretist Charles Doussault a vizitat în anii 1843-1844 Țările Române, după o călătorie de trei ani în Imperiul Otoman. Doussault a schițat multe colțuri și aspecte pitorești din vechiul București, dintre care amintim: *O stradă în oraș, Turnul Colții, Steaua* (copii dintr-o mahala mergând cu colindul), o serată la principele domnitor, reprezentând saloanele lui Gh. Bibescu (1842-1848), cu ocazia unei recepții date în cinstea principelui Albrecht al Prusiei (sosit la 3 iulie 1843 în Capitală). Aceste desene au fost publicate în *Album Moldo-Valaque ou guide politique et pittoresque à travers les Principautés du Danube* (Album moldo-valah sau ghid politic și pitoresc de-a lungul Principatelor Danubiene), apărut la Paris în 1848, sub îngrijirea fostului consul francez la București, Adolphe Billecocq. Ca moto, albumul reproduce următoarele cuvinte ale lui Ludovic-Filip, regele Franței, către autor: „Știi dumneata că-mi spui lucruri de care D. Guizot

și nici vreunul din ambasadorii mei habar n-au?”

Theodore Valerio (1819-1879) a vizitat aceste meleaguri după războiul Crimeei. Va schița diverse portrete: dorobanți, țărani, ciobani, vâcari și turme de vite. De la el au rămas: *Lugojanca*, un portret de femeie din Giurgiu și un copil de țigan din București.

Pictorul elvețian Jules Jacot Guillarmod (1828-1889) a străbătut Ardealul și Țara Românească în 1859. Le prevede românilor ardeleni un viitor în libertate, pe care o merită după atâta suferință. Îi plac femeile și mai ales portul lor, țărâncile voinice ce stăpânesc „minunat caii aproape sălbatici”; bărbații ce au o înfățișare ca și sătenii din Bretania. Bâlcirile, ca acela din Brașov, îl interesează pentru „pitorescul lor învălmășit”.

Dacă în Ardeal drumurile și poștele sunt rudimentare, este plăcut impresionant de cele din Muntenia și în special cele de pe relația Predeal-București. Cu toate că soldații de graniță sunt desculți și în zdrențe, ei au meritul de „a birui pe toți hoții și transfugii nedoriți”.

De sub penelul său ne-au rămas: *Cărușia valahă în pustă, Nuntă valahă*, o crăsmă din București, unde probabil a fost găzduit. Multe din schițele sale se află la muzeul din Neuchâtel.

Folclorul, izvor de inspirație

Auguste Lancelot (1827-1894) s-a dovedit cel mai prolific pictor din câți ne-au vizitat. Referindu-se la București, el arăta: „În centru un cartier comercial, compus din patru străzi principale, unde se află teatrul și palatul domnesc, se distinge prin frumoasa aliniere de prăvălii și magazine elegante, cafenele și bazaruri aprovizionate cu obiecte de cea mai felurită proveniență: pălării de confecțiune engleză, mobile din Germania, de un gust prețios, șelărie și o caroserie austriacă, armurărie din toate țările, stoffe și mode din Paris... Bucureștii sunt deja bogați în grădini publice, cu baluri, concerte, iluminațiuni de toate culorile, la fel ca celelalte capitale ale Europei.

(Continuare în p. 55)

ALBUM ISTORIC

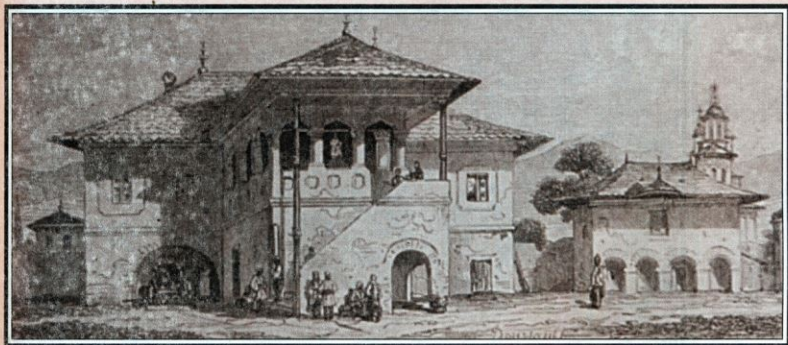

Auguste Raffet, *Cioban din Banat*,
litografie color

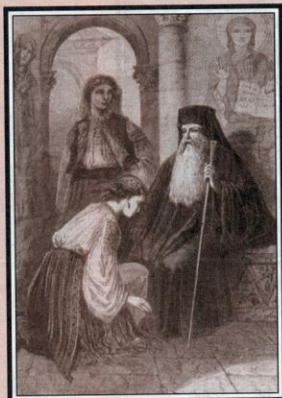
Theodore Valerio, *Femeie valahă*,
tipăritură

Charles Doussault, *Casă boierească*, tipăritură

Michel Bouquet, *Costume valahe*, litografie

Auguste
Lancelot,
*Egumen de
Horezu*,
tipăritură

Auguste Raffet, *Infanteria valahă defilând*, 1839, litografie

Charles Doussault, *Plăieși*, tipăritură

Theodore
Valerio,
*Cârciumă
valahă*,
gravură

Auguste Raffet, *La joc*, litografie

Auguste Raffet, *Tabără militară lângă Iași*, litografie

Charles Doussault, *Plăieși*, tipăritură

Theodore Valerio, *Bivolar*, gravură

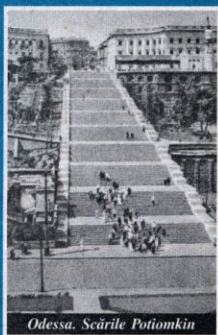
TRANSNISTRIA. GEOPOLITICĂ ȘI GEOISTORIE

OLEG SEREBRIAN

Intrarea trupelor ruse în Tighina, la 1789

După 45 de ani de uitare cvasi-totală, toponimul Transnistria a recăpătat o largă utilizare în lexicul limbii române. Odată cu reanimarea lexicală, a reînviat și contextul folosirii sale, respectiv starea de conflict și disputele privind caracterul românesc sau slav al ținutului. Transnistria ar desemna teritoriul dintre cursul inferior al Nistrului și cel al Bugului meridional. Ea cuprinde teritoriul din două regiuni istorice – vestul extrem al Novorusiei și sudul extrem al Podoliei. Dacă ținem cont de actualele frontiere administrative, cea mai clară imagine a Transnistriei ne-ar putea-o da delimitările celor cinci raioane transnistriene ale Republicii Moldova și raioanele transnistriene ale regiunii Odessa. Acest spațiu ar avea o suprafață de 25.100 km² (4.200 km² în Republica Moldova și 20.900 km² în Ucraina) și o populație de 2.720.000 locuitori (630.000 în Republica Moldova și 2.090.000 în Ucraina). Moldovenii, concentrați în cele cinci raioane transnistriene ale Republicii Moldova, reprezintă aproximativ 11% din populație, dar există o impor-

Odessa. Scările Potiomkin

Igor Smirnov, „stăpânul” de la Tiraspol

tantă diasporă moldovenească și în principalul oraș al Transnistriei – Odessa – și mai ales în raionul Balta din regiunea Odessa.

După 1792, când Rusia a anexat așa-zisa Novorusie Occidentală, populația moldovenească a fost în continuă diminuare, atât în urma imigrației ruse și ucrainene, cât și a slavizării masive a etnicilor români. De menționat că în 1792, moldovenii transnistrienii reprezentau majoritatea populației sedentare, peisajul etnic al regiunii fiind unul tătaromoldovesc.

Nu putem spune că moldovenii au avut o prezență permanentă în ținut. Colonizarea stângii Nistrului a avut loc mai ales în secolul XVII, cu toate că valuri migraționiste s-au înregistrat și în secolele XV și XVI. Dar rușii și ucrainenii au sosit masiv în regiune numai după 1792, deci după locuitorii veniți din Moldova. De regulă, în istoriografia rusă și în cea ucraineană se vorbește despre prezența slavă în spațiul interfluvial bugo-nistrian în perioada secolelor IX-XII. Posibilitatea nu

poate fi respinsă; sunt cunoscute campaniile migraționiste slave din secolele anterioare, precum și limitele extinderii Rusiei kievene. Dar nu există nici o dovadă că teritoriul transnistrian a fost temeinic controlat de slavi și, cu atât mai mult, nu există vestigii importante ale culturii materiale slave din perioada dată. Chiar dacă au fost prezenți în ținut, slavii au constituit o apariție efemeră, precum efemeră a fost și dominația lor aici. Mai mult decât atât, dacă se face apel la slaba prezență slavă din secolele IX-XII, atunci și istoriografii români pot argumenta

ancestralitatea romanității ținutului prin prezențe dacice, romane și ulterior românești – nu prea semnificative nici acestea, dar mult mai argumentate, evidente și îndelungate decât cele pe care le pot invoca istoriografii ruși și ucrainenii în pledoaria lor pentru caracterul slav al ținutului.

Deci, afirmațiile care încearcă să justifice separatismul transnistrian pe motive istorice nu sunt cele mai credibile. Transnistria nu a fost un teritoriu politic moldovenească, dar a făcut parte incontestabil din spațiul etnocultural românesc. Moldovenii transnistrienii sunt autoht-

strecura un murmur de nemulțumire în legătură cu pierderile pe care le sufeream pentru a menține în componența Republicii Moldova „un teritoriu străin trupului țării”.

E surprinzător, dar de fapt cei ce au recunoscut caracterul moldovenească (românesc) al ținutului transnistrian au fost chiar sovieticii, atunci când au creat în 1924 Republica Autonomă Moldovenească. Chiar dacă scopul era unul de revanșă, pentru pierderea Basarabiei, constituirea autonomiei moldovenești în stânga Nistrului marca prezența politico-geografică moldovenească în Transnistria. În

august 1940, o dată cu transformarea Republicii Autonome Moldovenești în republică unională, Ucrainei i-au fost atașate cinci dintre cele 11 raioane transnistriene moldovenești – Kodima, Balta, Kotovsk, Ocele Roșii și Ananiev. În această parte a Transnistriei mai locuiesc zeci de mii de moldoveni trans-

Orașele Bălți...

nii care au suportat, după 1792, un regim de ocupație și o presiune națională din partea Imperiului rus. Din acest considerent, afirmațiile de tipul „teritoriul dat n-a fost niciodată românesc” nu sunt corecte. Ele decurg din confuzia dintre dominația etnică și politică asupra unui teritoriu.

Românitatea Transnistriei a fost contestată chiar și în România. Atunci când mareșalul Antonescu a ordonat trecerea trupelor române peste Nistru, au existat voci rezervate față de acest gest. La fel s-a întâmplat și la Chișinău, în 1992, când se

nistrienii.

În Republica Moldova se vorbește mult despre natura conflictului transnistrian – conflict generat de probleme interetnice sau conflict generat de probleme politice? Detonatorul a fost unul etnic, poate nu atât etnic, cât lingvistic. Trebuie să recunoaștem faptul că majoritatea relativă a populației din raioanele transnistriene ale Moldovei este de expresie rusă. Chișinăul îi place să pună în evidență componența etnică a raioanelor transnistriene (aproximativ 40% moldoveni, 30% ucrainenii, 25% ruși). Această

... și Tiraspol în anii '50

divizare e parțial corectă, mai ales că pune în evidență relativa majoritate etnică a moldovenilor. Dar dacă ne amintim de evenimentele din 1988-1989, când conflictul a luat naștere, vom sesiza o mică nuanță: noi optam atunci nu atât pentru identitate etnică, cât lingvistică, nu atât pentru independența națională, cât pentru renașterea culturii naționale. Idei referitoare la unirea cu România, la independența față de U.R.S.S. sau lozinci anti-comuniste nu prea se semnalau. Deci nici factorul etnic, nici cel politic nu au putut sta la originea conflictului. Problema transnistriană are mai curând la origine un conflict intercultural, ce a căpătat după noiembrie 1989 un tot mai pronunțat caracter de conflict geopolitic.

Diferența dintre un conflict interetnic și unul intercultural este tot atât de mare ca și cea dintre un conflict politic și unul geopolitic. Conflictuale interculturale sunt generate nu de apartenența la un grup etnic, ci la niște valori culturale comune, specifice unei anumite regiuni. În cazul Transnistriei, problema era legată de „revanșismul lingvistic” românesc din Republica Moldova. În timp ce în Basarabia se cerea revenirea la alfabetul latin și adevărul despre limba și identitatea mol-

dovenilor basarabeni, cei din stânga Nistrului nu prea agreau astfel de revendicări. Pentru moldovenii transnistrieni, supuși timp de două secole aculturației rusești, apoi sovietice, româna era un fel de „patois”, o limbă a casei, fără valoare culturală și fără practică oficială. Chiar dacă nu a existat o opunere în masă a moldovenilor transnistrieni față de introducerea grafiei latine și înlocuirea sintagmei „limba moldovenească” cu cea de „limbă română”, ar fi o ipocrizie să nu recunoaștem că neutralitatea lor era binevoitoare față de rezervele Tiraspolului.

Exceptând problema limbii, mai exista și problema ușoarei diferențe de psihologie a moldovenilor transnistrieni față de moldovenii basarabeni, problema modului lor de percepție a simbolurilor noi – tricolorul, imnul *Deșteaptă-te, române* etc., generate de un trecut istoric nu chiar atât de îndepărtat. În timp ce basarabeni au fost în 1941-1944 înrolați în armata română ce trecea Nistrul și au luptat pentru cauza unității românești sub tricolorul regal, moldovenii transnistrieni au considerat acest act drept o ocupație. Ulterior, în anii '40-'50, basarabeni aveau să-i privească ca „venetici” și „ocu-

panți” pe administratorii transnistrieni.

Apoi, exista și o cultură a frontierelor, o psihologie a percepției limitelor spațiale. Timp de sute de ani Nistrul a fost o frontieră naturală dintre Moldova și Răsărit. Ceea ce a modelat istoria în conștiința socială de o parte și de alta a frontierei nu e atât de ușor să fie schimbat în câteva decenii: Nistrul a rămas și în perioada sovietică un „memor” geografic al istoriei, al celor două „Moldove răsăritene”, consecutiv „eliberate” și „eliberatoare”, al Basarabiei și al Transnistriei.

După 1990, conflictul transnistrian și-a pierdut caracterul de conflict intercultural în favoarea unuia pur geopolitic. Acest caracter avea să se accentueze și mai mult după obținerea independenței Republicii Moldova în 1991. Spuneam mai sus că ar exista o diferență între un conflict politic și unul geopolitic. Se vede din chiar denumirea de „geopolitic” că în joc ar fi pus un considerent spațial, nu doar unul de regim politic, ca în cazul conflictelor politice. Ar fi prea măgulitor pentru noi să spunem că disputa Chișinău-Tiraspol este un fel de „război rece” în miniatură.

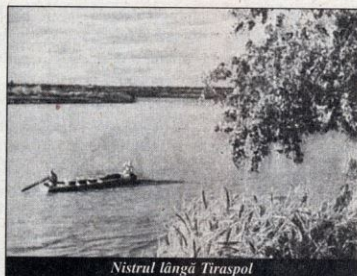
Conflictul transnistrian reprezintă un conflict doar geopolitic,

și ideologia sau regimul politic în cazul de față nu au nici o importanță. De altfel, nici chiar observatorii occidentali nu se prea grăbesc cu astfel de calificative. Vorbind despre valoarea geopolitică și geostrategică a conflictului, unii analiști politici de la Chișinău îi atribuie totuși o dimensiune exagerată, atât atunci când spun că Transnistria ar fi un „cuțit rusesc înfipt în spatele Ucrainei“, cât și atunci când spun că Transnistria ar reprezenta o bază a Rusiei pentru Balcani. Dacă e să vorbim de Balcani și de „porțile“ sale, să nu uităm că vechiul și metaforic calificativ al Basarabiei drept

„poartă a Balcanilor“ era valabil pentru Rusia în configurația sa geografică din secolul XIX. Dacă vom compara harta Rusiei și Basarabiei din 1812 și respectiv din 1992, vom vedea că ceva s-a modificat. Astăzi, Rusia intră în Balcani mai curând prin Ucraina, or sudul Basarabiei nu mai este în componența Republicii Moldova. Dacă Basarabia chiar ar fi o poartă a Balcanilor pentru Rusia, atunci Republicii Moldova nu i-a rămas din această poartă decât un par. Poarta propriu-zisă cu Dunărea, hotarul cu Dobrogea și accesul la Marea Neagră aparțin ucrainenilor. Cu atât mai aberante sunt tentațiile unora de a extinde ideea unei „Republici Moldova – poartă a Balcanilor“ și pentru alte țări. Evident că nemții, turcii, americanii sau italienii „intră“ în Balcani „pe alte porți“.

Ideea „Transnistriei – un cuțit rusesc în „patele Ucrainei“ este și mai inconsistentă. Transnistria

ar putea avea o valoare geostrategică pentru ruși, în cazul unor disensiuni cu Ucraina, doar dacă Republica Moldova și România ar fi de partea Rusiei. Altfel, cum ar putea accede rușii spre Transnistria, care este o enclavă continentală așezată între Ucraina și Moldova, având și configurația unei benzi late de 20 km? Transnistria nu este nici Gibraltarul și nici Königsbergul, care sunt și ele reduse ca suprafață, dar deschise spre mare. Enclavele au valoare strategică doar atunci când comunicarea cu ele poate fi efectuată ușor în caz de criză militară.

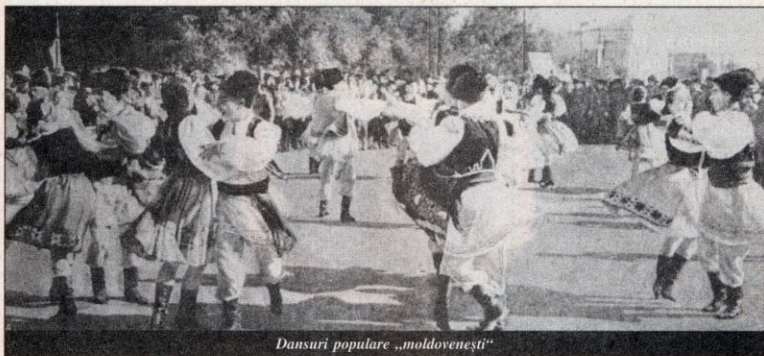
Nistrul lângă Tiraspol

Transnistria are, evident, o valoare geopolitică, altfel n-aș fi insistat de la bun început asupra originii geopolitice a conflictului. Dar valoarea geopolitică a Transnistriei este una ce ține nu de controlul Balcanilor și nici de amenințarea Ucrainei, ci doar de controlul Republicii Moldova. În mod paradoxal, Republica Moldova își datorează existența în mare parte problemei transnistriene. Și asta nu doar din cauză că legal statalitatea moldovenească contemporană își are originea în Transnistria anului 1924, ci și din cauză că,

dacă acest conflict nu ar fi existat, atunci povestea independenței Republicii Moldova s-ar fi terminat odată cu coborârea drapelului sovietic de pe Kremlin și prin reunirea Basarabiei cu România. Conflictul transnistrian este cel ce a menținut Republica Moldova ca stat independent, a inspirat unele puncte din noua Constituție și a obligat Chișinăul să adere la Comunitatea Statelor Independente. Aș spune că pentru Chișinău regiunea respectivă este chiar un factor de geopolitică dominantă, dar anume această „valoare geopolitică“ a Transnistriei trece ne-

observată, căutându-se misterioase împliniri de interese spațiale cu impact dacă nu global, cel puțin regional. Faptul că Transnistria, spre deosebire de Bosnia, Kosovo, problema cipriotă sau chiar Nagorno Karabah, a generat un interes redus al Occidentului vorbește și el despre adevărata valoare geopolitică a Transnistriei.

În august 1991, au fost retrase structurile de forță moldovenești din raioanele transnistriene. Atunci, Gorbaciov ceruse să fie luate cele mai dure măsuri împotriva tuturor celor care au susținut puciul comunist de la Kremlin. Era firesc ca Republica Moldova, fiind subiect al federației sovietice, să îndeplinească acest ordin al Moscovei. Dar în mod bizar Chișinăul tocmai aici și-a demonstrat disidența. Comportamentul ciudat al Chișinăului din acele zile ne face să credem că conflictul nici nu s-a dorit soluționat, astfel guvernării

Dansuri populare „moldovenești”

moldoveni căpătând o garanție pentru evitarea unirii cu România. Ulterior, Rusia s-a opus încheierii conflictului tot din aceleași considerente. Și Ucraina este foarte interesată în menținerea unei situații tensionate în Republica Moldova, deoarece în acest fel Chișinăul și-a deviat atenția de la problema celor 500.000 de români ucraineni și a contestatei frontiere moldo-ucrainene.

Ideea că Transnistria ar putea recurge la întreruperea aprovizionării cu energie electrică și cu gaz e mult exagerată în ce privește consecințele unei asemenea acțiuni din partea Tiraspolului. Republica Moldova se poate ușor conecta la rețelele europene de electricitate și la conductele de gaz natural din România. Aceasta cu atât mai mult, cu cât importul energiei electrice din România pare să fie mai puțin costisitor.

Nici ideea că sistemul de transport al Republicii Moldova ar fi profund afectat în cazul unei blocade a Tiraspolului nu rezistă. Conexiunea feroviară cu Moscova s-ar face pe linia Chișinău-Ocnița-Moghiliv Podolsk, iar

conexiunea auto cu Odessa poate fi făcută și pe traseul Chișinău-Anenii Noi-Căușeni-Belgorod Dnestrovsk. Dacă urmărim harta căilor de transport, vedem că din Transnistria ies în afara țării doar două căi ferate, de la Tiraspol și de la Râbnita. În rest, avem o filieră intactă ce ne conectează cu Cernăuții, Lvovul, Varșovia (prin Ocnița), o altă filieră ce ne conectează cu Kievul, Moscova și Petersburgul (tot prin nodul feroviar Ocnița), două filiere ce ne conectează cu România și respectiv cu întreg Sud-Estul Europei (prin Ungheni și Cantemir) și două filiere ce ies din nodul feroviar Basarabeasca și acced spre Odessa și Ismail. E adevărat că artera feroviară a țării poate fi întreruptă în cazul blocadei transnistriene pe linia Chișinău-Basarabeasca în sectorul Bender. Dar deja sunt ani de zile de când se vorbește de o porțiune de cale ferată ce ar tăia cotul Benderului și ar face o joncțiune directă între Anenii Noi și Căinari.

În acest moment, valabilă pentru noi este doar varianta cedării teritoriilor transnistriene

(3.700 km²) ale Republicii Moldova către Ucraina. Acolo, cele cinci raioane transnistriene ar avea un statut identic cu cel al Crimeii, iar în calitate de limbi oficiale ar fi româna și ucraineana. În schimbul acestei achiziții, Ucraina ar oferi un statut similar Bucovinei și Bugeacului. La prima vedere, în acest caz, ar fi avantajată doar Ucraina. Spun „la prima vedere”, deoarece nici Republica Moldova nu ar ieși în pierdere, din moment ce oricum nu deține controlul raioanelor transnistriene. Ce s-ar câștiga însă? În primul rând, stabilitatea politică și economică, în al doilea rând, orașul Tighina, în al treilea rând, o situație decentă pentru cei 450.000 de români din Bucovina și Bugeac, dar și pentru cei 250.000 de români transnistrieni, astăzi oprimați de regimul de la Tiraspol.

Dacă ar reuși soluționarea conflictului transnistrian – și există mai multe variante pentru aceasta –, opțiunea pro-europeană ar căpăta consistență. Europa așteaptă o Republica Moldova stăpână pe propriul teritoriu. ■

Într-un număr anterior al revistei (nr. 9/2001), grație domnului Narcis D. Ion, am putut citi despre conacul de la Mănești, din câmpia ploieșteană, aparținând familiilor Mănescu-Filitti și apoi Văcărescu.

Întâmplarea, dar și râvna autorului, mereu în căutare de noi informații, ne permit astăzi să intrăm

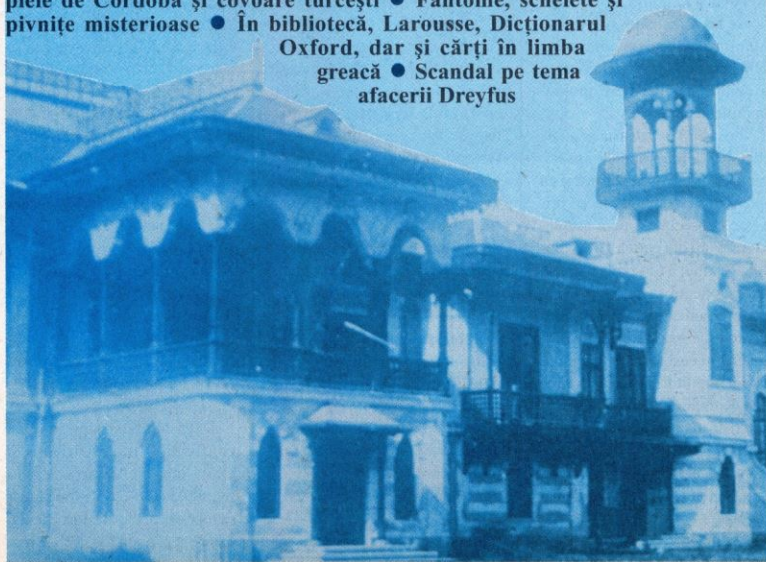
*Alexandru, Jean, Maria și
Ana Maria Văcărescu*

în atmosfera conacului de altădată, prin intermediul amintirilor ultimei proprietare (începând cu anul 1936), Ana Maria Văcărescu-Callimachi, fiica lui Radu Văcărescu și a Mariei Cazotti, căsătorită în 1911 cu Jean Callimachi. Dar să o lăsăm pe memorialistă să ne dezvăluie vremea de început de secol XX la Mănești.

CONACUL DE LA MĂNEȘTI PRINDE VIAȚĂ

ANA MARIA VĂCĂRESCU-CALLIMACHI

- Un conac inspirat din stilul Crimei
- Sobă din porțelan alb, piele de Cordoba și coyoare turcești
- Fantome, schelete și pivnițe misterioase
- În bibliotecă, Larousse, Dicționarul Oxford, dar și cărți în limba greacă
- Scandal pe tema afacerii Dreyfus

Fațada principală a conacului

În contrast puternic cu viața plină de evenimente a orașului, zilele calme petrecute la țară nu erau deloc pe placul meu de copil. Abia mai târziu, după ce bunica [Maria Mănescu, soția generalului Theodor Văcărescu] a lăsat domeniul sofului meu și am putut să-mi conduc viața după propria dorință, s-a trezit în mine un puternic atașament pentru conacul de la Mănești, pe care, de atunci, am dorit să-l păstrez intact peste timp.

Domeniul a aparținut familiei bunicii mele pe linie paternă încă din secolul XVI, dar nimic din patina acelor timpuri nu se mai păstrează astăzi în exteriorul casei. Ea apare într-adevăr ca o construcție lungă, destul de îngustă, ciudată, cu saloane și camere enorme, spații deschise, deschise scări, tainite nefolositoare, poduri îmiind la hoinăreala și pivnițe adânci.

Refăcut în a doua jumătate a timpurilor victoriene, din care s-a păstrat numai grosimea originală a pereților, aproape de fortăreață, oprind astfel dogoarea zilelor de vară, căminul copilăriei mele se impunea printr-o savoare aparte. Arhitectural, nu aparținea nici unui stil anume, dar amprenta orientală era vizibilă mai ales în liniile lucrăturii din lemn vopsite în maron ciocolatiu, în turnulețul octogonal destul de caraghios ce se ȳea din centrul construcției (prost proporționat și acoperit în mod neașteptat cu o „scufie” rotundă de lemn) și în balcoanele sale mari, întinse pe o suprafață de 15 picioare (1 picior = 30,48 cm), numite „pridvor” în limba română, ce completau desenul primului etaj.

Imaginea de ansamblu a construcției era de inspirație arhitecturală venită din spațiul Crimeei, stil ce l-a impresionat profund pe bunicul meu aflat în misiune la țarul Alexandru II al Rusiei (1855-1881), la Ialta. În fond, cei responsabili de introducerea acestei amprente orientale, în plină efervescență a celui de-al Doilea Imperiu al lui Napoleon III (1852-1870) și a frivolităților împărătesei Eugénie, au fost bunicii mei, proaspăt căsătorii în această perioadă (1862). Mult mai târziu, când casa a intrat în posesia mea, am încercat să mențin intactă această atmosferă, înlăturând orice obiect sau decorațiune ce nu se potrivea cu aspectul general al conacului.

Astfel am reușit să păstrez marele salon, destul de îngust, dar cu o lungime de 52 de picioare, împreună cu toate obiectele ce îl defineau – de la tipul tapetului până la îngălbenitele fotografii de epocă: draperiile bogate de brocard, înflorate în roșu și galben, divanele și fotoliile cu armături de abanos, biroul negru cu superbe medalioane din porțelan de Sèvres, candelabre de cristal minuțios lucrate, vase chinezești de bronz montate la baza

lămpilor de ulei, albume legate în piele fină, scrumiere ornamentate, păpuși cu complicate broderii din mătase, mănunchiuri de pene exotice folosite de străbunica mea pentru a-și curăța statuetele de Meissen. Dar, mai ales, impozanta sobă de porțelan alb ce domina întreaga sală – nimic din toate acestea nu a fost deteriorat de-a lungul timpului, chiar și bătrânul și dezacordatul pian ce a supraviețuit în vechiul său colț uitat, pentru a-mi reaminti de chinurile exercițiilor mele muzicale din copilărie.

Sala de mese, deschisă spre holul de intrare placat în marmură și aflată exact sub salonul de recepție de la primul etaj, la care conducea una dintre scările înguste gemene de stejar, era o încăpere solemnă, poate singura mohorâtă a întregului edificiu. Totul aici contribuia la a-ȳi crea o stare de claustrofobie. Plafonul, construit din bărne, era extrem de jos, iar palida lumină de-abia pătrundea prin vitraliile bogate, neputând învinge întinericul înstăpănit în cotloanele jos lambrisate sau, mai sus, acoperite cu maroniul pielii spaniole de Cordoba, trezindu-se puțin la viață de-abia pe puternic și bogat coloratele covoare turcești ce acopereau întregul etaj. Mobila, din stejar și piele, solidă și antică, se ȳea uneori, luminată de prețioasele lămpi cu petrol atârinate prin toate unghiurile camerei.

Dormitorul principal, îmbrăcat în satin de culoarea carminei, conținea un imens pat cu baldachin, atât de impozant, încât orice altă mobilă de

Împărăteasa Eugénie, soția lui Napoleon III, îngenuchiată pentru rugăciune

aici a trebuit să fie încastrată în perete. Singura excepție au constituit-o câteva scaune, de neînălțat într-o astfel de încăpere, și scăunașul de rugăciune, pe al cărui spătar se aflau numeroase icoane pictate pe lemn și argintate în manieră rusească de secol XVIII. Din frescele tavanului te priveau rubiconde simboluri feminine și veseli cupidonii. Cu tot aerul său învechit, acesta reprezenta în fond sanctuarul bunicii și din această cauză nu am îndrăznit niciodată să-l modific în vreun fel. L-am ocupat și eu într-un final, când soțul meu a refuzat să-l folosească, preferându-l altuia, modern, construit special pentru el, iar oaspeții noștri nu s-au încumetat să doarmă în această parte de casă considerată a fi bântuită.

Alte câteva camere, cum ar fi biroul bunicului, păstrau ideea imitării stilului *altdeutsch* gotic, atât de folosit în timpurile medievale pe plaiurile Nürnbergului și în țara Rinului și reînviat în ultima parte a secolului XVIII în spațiul Europei Centrale.

Întreaga casă păstra o atmosferă de mister și dramă, dar până acum nimic, după cunoștințele mele, nu reprezenta o amintire a pasiunilor dezlănțuite sau a crimelor crezute a se fi petrecut în spatele acestor pereți. Totuși, o singură descoperire poate justifica asemenea legende...

Astfel, pe când se investigau fundațiile clădirii pentru a se aduce la suprafață cât mai mult din grosimea pereților de altădată, muncitorii s-au lovit de straturi de mortar întărit și, săpând prin puțuri de mult înfundate, au descoperit temnițe misterioase pline de schelete despărțite violent de crani, lanțuri de fier lungi atașate la sinistre cârlige

Theodor C. Văcărescu, mareșalul Palatului în vremea lui Carol I

fixate în zidărie, securi ruginite și vechi arme din silex șlefuit. Dar nimic, nici o informație despre aceste grozăvii nu a ajuns până în zilele noastre.

De-a dreptul terifiantă, superstițioasă și profund religioasă ființă a bunicii mele a ordonat imediat ca toate aceste rămășițe umane să fie mutate și îngropate, cu mare pompă, în cimitirul satului. Iar în același timp, a interzis orice investigație științifică ce ar fi reprezentat astfel un adevărat sacrilegiu. Și de atunci, în fiecare an, la aniversarea sinistrei descoperiri, rugăciuni speciale, foarte frumoase, de exorcizare, se auzeau din amvonul bisericii satului, murmurate de preot în fața unei largi cristelnițe pline cu apă curată, apă ce apoi era aruncată peste casă pentru a alunga orice duh necurat ce ar fi bântuit reședința familiei mele și nu ar fi lăsat sufletele să se odihnească în somnul de veci.

Dar faptul că locuința noastră era bântuită nu mai era

un lucru de îndoială. Când sătenii treceau pe lângă poarta casei, noaptea, își făceau cruce și-și vedeau de drum cu repeziune. Servitorii ce lucrau de ani de zile la noi refuzau să doarmă între acești pereți și chiar mulți dintre oaspeții noștri au văzut sau auzit lucruri ciudate: lumini mișcătoare, stranii figuri feminine sau zgomote înfundate la etajele superioare. Toți erau conștienți de prezența străine ce ne înconjurau. Numai eu singură am refuzat constant să cred în orice fel de apariții, în ciuda chiar a dorințelor mele ascunse de a descoperi lucruri misterioase, în nopțile lungi de veghe și de plictiseală.

În copilăria mea, conacul de la Mănești era o reședință patriarhală foarte liniștită. Aproape prea liniștită pentru gusturile și imaginația mea adolescentină, pline de viață. Dacă astăzi stilul poveștilor lui Turgheniev pare foarte îndepărtat, el definește însă foarte exact viața de la țară din timpurile tinereții mele. Perioadele lămpilor cu petrol, ale plimbărilor călare, ale tempoului lent când cultura era individuală și se cizela prin lecturi îndelungi, concepere de lungi misive sau muzică, pentru a nu mai menționa și suava artă a picturii cu acvarele, obicei pe care măcar un singur membru al marilor familii îl practica cu pasiune, consecvență și prea rareori talent.

Trecerea timpului în pace era cheia acelor vremuri, atât de bine reflectată în lungile epistole schimbate între prieteni îndepărtați sau chiar și între simpli vecini, într-o perioadă când nici o sonerie de telefon nu împietea liniștită intimitate personală.

Inclusiv eu am rămas cu acest obicei al scrisului, do-

bândit fără îndoială la Mănești. Aici se găsea un număr impresionant de epistole vechi, toate de mare calitate și calibru, foarte atent păstrate în tainicele sertare ale biroului bunicului meu, la care aveam acces deoarece în el se mai adăposteau și numeroase cărți de care pretindeam că aş avea nevoie pentru pregătirea mea şcolară.

Documentele vechi și scrisorile m-au atras întotdeauna. Poate dintre toate micile comori ale casei părinţeşti astăzi pierdute, pe ele le regret cel mai mult. Ele recreau timpuri de mult apuse, le readuceau la viaţă, ca-ntr-o reflecţie de oglindă magică sfidând trecerea anilor.

Conversaţia era altă tră-sătură esenţială a vremii. Cele mai serioase subiecte erau atacate la masă, în camera aceea întunecată, şi apoi se continuau în holul mare, înainte ca să se formeze grupurile în faţa divanurilor mese de joc pentru obişnuitul whist. În acest timp, copiii erau trimişi la culcare, dar nu înainte de a fi fost martori la interminabilele discuţii sau chiar polemici intelectuale pe subiecte de acum bine învăţate de auditoriu, sfârşind uneori violent în dispute ideologice sau în extraordinare declaraţii cu încărcătură istorică. Doar în acest moment, în plină tensiune, se apela la ajutorul dicţionarilor, din care biblioteca noastră deţinea o colecţie interesantă – de la faimoasa *Encyclopedie* franceză a lui Diderot şi d'Alembert la cel mai recent *Larousse*. Ală-

turi de acestea, multe altele, incluzând *Dicţionarul Oxford*, lexicoane germane şi cărţi istorice de referinţă, chiar şi dicţionare de citate latine sau manuale greceşti, toate acestea le puteai găsi cu uşurinţă, mereu la îndemână pentru a putea fi consultate oricând de doritori.

Pentru problemele cu tentă geografică sau pentru furtunoasele dispute de localizare a bătăliilor din timpul războiului ruso-japonez (1904-1905) se foloseau hărţile, vechi sau noi, şi atlasele – pasiunea cea mare a unchiului meu, pe care le lua de fiecare dată când venea să ne viziteze, considerând biblioteca noastră prea săracă în această privinţă.

Poezia şi cel mai adesea literatura erau în aceeaşi măsură subiecte de conversaţie; politica era din start

eliminată, căci putea conduce la diferenţe mari de opinii şi chiar la insulte, lucruri pe care bunica nu le accepta niciodată. Certuri mai apăreau uneori şi pornind de la alte subiecte, cum ar fi, îmi amintesc, incendiaria afacere Dreyfus, care a stârnit o dispută înflăcărată şi la noi în casă, atât de înflăcărată, încât tata, verde de mânie, aproape că a sărit la unchiul meu, Mihail Ghika, un pasionat anti-Dreyfusard, care a devenit şi el atât de roşu la faţă, încât toţi ne-am temut de vreun atac şi am intervenit să-i despărţim pe „combatanţi”.

Sloganul napoleonian *L'imprévu: c'est ce qui arrive* (Imprevizibilul este ceea ce ni se întâmplă) nu caracteriza deloc viaţa noastră la Măneşti. Toate acţiunile şi mişcările noastre erau atât de bine planificate şi organizate dinainte, încât şi cea mai mică deviaţie crea o adevărată

catastrofă în derularea acelei zile. Era ca şi cum cineva ar fi aruncat o pietricică în apa liniştită a lacului de la conac, stricând simetria luciului şi producând adevărate valuri în existenţa cotidiană. Uneori, săptămâni întregi, noi, copiii, comentam vreun gest caraghios scăpat fie de guvernantă, fie de vreun servitor îngrozit că ar fi zărit vreo fantomă. Dramele şi poveştile pasionante erau numai ale oraşului; la ţară, în zilele copilăriei mele, totul se petrecea în cercul închis al familiei, unde nici căsătoriile nu păreau deloc să mai apară. ■

Interior din conac după cutremurul din noiembrie 1940

CETATEA

ORADEA

Georg Kreckwitz, Oradea, gravură din 1685

ZIDURILE ASCUND SECRETE

DUMITRU NOANE

În ultimul sfert al secolului XI, pe o insulă între brațele Crișului Repede, lângă pâraul Peța (Hewjo), regele Ladislau I (1077-1095) s-a hotărât – „la îndemnul îngerilor” – să zidească o mănăstire cu hramul Sfintei Fecioare Maria. Acest rege a întemeiat – concomitent cu cea din Zagreb – episcopia romano-catolică de la Oradea. A urmat construirea, lângă mănăstire, a unei fortificații. Cetatea din secolele XI-XIII avea un val de pământ cu palisadă, ziduri de piatră doar pe anumite porțiuni și, probabil, turnuri din lemn care flancau poarta și unghiurile existente la colțurile incintei.

Încă de la începuturile sale, cetatea Oradea a constituit nucleul polarizator al așezărilor din spațiul orădean, prin concentrarea în jurul său a funcțiilor politice, militare, administrative și religioase. Era o fortificație cu rolul de a proteja catedrala și palatul episcopal.

Alături de episcopie se înființează și Capitlul, adică un colegiu format din cei 24 de canonici care slujeau catedrala aflată în interiorul cetății, având fiecare o anumită responsabilitate. Cele două instituții catolice devin mari proprietare de pământ atât în

spațiul orădean, cât și în comitatul Bihor, ceea ce a determinat ca Oradea să nu poată ajunge oraș liber regal (ieșit de sub patronajul unui mare latifundiar și intrat sub autoritatea directă a regelui) decât în ultimul deceniu al secolului XIX prin răscumpărare, situația având consecințe asupra evoluției și dezvoltării sale economice.

Înălți invitați de Paști

Incontestabil, cel mai important eveniment politico-militar al primei jumătăți a

secolului XIII, cu impact asupra centrului și estului Europei, marele atac tătaromongol din 1241, a însemnat – după cum relatează călugărul Ruggero di Puglia (Rogerius) în poemul *Carmen miserabile* – sfârșitul primei cetăți orădene, cucerită și distrusă prin incendiere. Ca și în cazul cetății Rodna, tătarii au reușit, folosind o stratagemă – un prim atac, retragere precipitată și revenire prin surprindere, bazată pe mobilitatea lor extremă și pe folosirea a șapte mașini de asediu –, să cucerească cetatea. Au pierit

atunci în flăcări toți localnicii care și-au căutat adăpost în catedrală.

Debutul unui amplu proces de reconstrucție a avut loc în urma Conciliului de la Lyon (februarie 1245). Noilor veniți în regiunea Oradea li s-a acordat facilități.

În cursul secolului XIV, procesul constructiv s-a derulat la dimensiuni impresionante. Noua cetate medievală avea o formă heptagonală, perimetrul său fiind apreciat la 550-600 de metri. Incinta era flancată neregulat cu turnuri și era înzestrată la partea superioară cu creneluri; poarta era protejată de două turnuri masive. Spre sud a fost construit un palat episcopal de factură gotică.

Frații Martin și Gheorghe din Cluj au lucrat la comanda regelui Ludovic cel Mare, între 1360-1370, la realizarea statuiilor unor sfinți pentru împodobirea catedralei, precum și la statuile celor trei regi canonizați, Ștefan I, Ladislau I și Emeric.

Postura privilegiată a cetății se datorează și faptului că unii regi de seamă – Ladislau I, Ludovic cel Mare, Sigismund de Luxemburg, Matei Corvin – au acordat o atenție specială întăririi și dezvoltării ei, creându-și aici o a doua reședință regală, cu toată strălucirea cuvenită, unde veneau să poposească și să se reculeagă. Astfel, la 31 martie 1412, de Paști, vor locui aici, pentru mai bine de două săptămâni, regele

Vladislav Jagello al Poloniei, însoțit de regele Sigismund de Luxemburg, la apropierea dintre cei doi având un important merit Mircea cel Bătrân, domnul Țării Românești.

Loc de pelerinaj

În catedrala din cetate sau în cimitirul ei au fost înmormântate nu mai puțin de șapte capete încoronate: cinci regi și două regine. Episcopii orădeni au fost, la rândul lor, fie buni diplomați – îndeplinind misiuni pentru regii Ungariei pe la diverse curți europene –, fie dascăli – Ioan Vitez de Zredna, îndrumătorul primilor pași în ale învățaturii pentru Matei Corvin –, fie comandanți de oști.

Episcopia din cetatea orădeană dispunea de un corp de oaste propriu (banderie), care la 1427 număra 500 de călăreți și tot atâția pedestrași, recrutat mai ales din rândul voievozilor români din Bihor (Gepiș, Remetea), cărora, în schimb, li se recunoștea instituția.

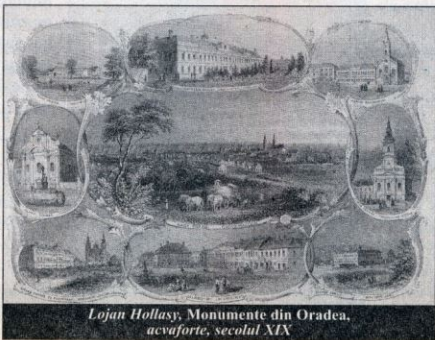
La 25 august 1401, papa Bonifaciu IX a acordat un

privilegiu catedralei din cetate, reconfirmând și întărind credincioșilor catolici permisiunea de a veni aici în pelerinaj. Mai mult, prin indulgențele acordate vizitatorilor catedralei din cetatea Oradei – de către papa Inocențiu IV în 1434, la cererea regelui Sigismund de Luxemburg –, aceasta devine loc de pelerinaj pe plan european, fapt ce i-a sporit atât faima, cât și veniturile și a contribuit la dezvoltarea economică a târgurilor din jurul cetății.

După ce, în secolul XIII, pe filieră italiană, se stabilesc primele contacte cu ceea ce a însemnat umanismul și Renașterea în vestul Europei, secolul XV poate fi supranumit „vârsta de aur” a Oradei, care devine unul din cele mai însemnate centre de cultură din Europa central-estică și datorită faptului că episcopii și unii înalți ierarhi de la Oradea erau originari sau își făcuseră studiile în Peninsula Italică. Se construiesc un spațiu destinat bibliotecii, se constituie la curtea episcopală un „Literarum asylum”, loc de întâlnire și de discuții savante între mari umanisti ai timpului. Vestitul fizician al

universității vieneze Georg Peuerbach (1423-1461), a înălțat la Oradea un observator astronomic și, plasând aici meridianul zero, a calculat eclipsele solare și lunare.

Liniștea acestor locuri este întreruptă periodic de amenințarea otomană. Pașa de Semendria (Smederovo, în

Lójan Hollász, Monumente din Oradea, acvaforte, secolul XIX

Serbia), Ali Oğlu Malkoç, un reneat sârb deosebit de ambițios, și-a îndreptat atenția asupra cetății Oradei. Profitând de absența regelui Matei Corvin, a organizat un atac fulger pe timp de iarnă și, la 7 februarie 1474, au năvălit repede, pe furiș, „în cetatea foarte bogată a Orăzii, [...] o prădară cu totul și [...] pe cei prinși i-au dus fără milă în captivitate perpetuă”.

Vremuri tulburi

În urma acestui atac au fost demarate lucrările de refacere, sub îndrumarea episcopilor Ioan Filipecz – care s-a concentrat asupra incintei și a turnurilor avariate – și Sigismund Thurzo, care s-a preocupat de edificiile din cetate, astfel că în 1509, palatul ridicat în stil renascen-tist, având două etaje, era terminat.

Primul „botez de foc” al cetății refăcute a fost prilejuit de asediul oștilor răsculaților lui Gheorghe Doja, conduse de preotul Laurențiu, care, deși au ars orașul, nu au reușit să ocupe cetatea. Căpitanul cetății Făgărașului, Tomori Pál, trimis de voievodul Ioan Zápolya în ajutorul asediaților, i-a luat prin surprindere pe răsculați, care s-au retras în derută spre cetatea demult abandonată de la Biharea. În urma executării, la Timișoara, a lui Gheorghe Doja, de poarta cetății Oradea va fi spân-zurată una dintre cele patru bucăți în care a fost ciopărit trupul său.

După căderea regatului feudal maghiar, în urma bătăliei de la Mohács (1526), și împărțirea sa între turci și

habsburgi, cetatea Oradea va fi disputată de Ferdinand de Habsburg, autoincoronat rege al Ungariei, și de regele recunoscut de Poartă, Ioan Zápolya. În acest context, după mai bine de un deceniu de conflict, la 24 februarie 1538, se va încheia în cetate „Pacea de la Oradea”, primul tratat internațional care consfințește separarea totală a Transilvaniei de Ungaria.

Conflictul s-a reluat după căderea Budei sub turci (august 1540) și moartea lui Ioan Zápolya (*Magazin istoric*, nr. 6/1992). Între 1552-1557, cetatea Oradea va trece sub stăpânire habsburgică. Revenirea la 1557 în cadrul Principatului va conduce la constituirea Marii Căpităniei de Oradea, cu misiunea principală de a apăra hotarul de vest al Transilvaniei. Astfel,

cetatea Oradea a devenit o „cetate de margine”, cea mai importantă în sistemul defensiv al principatului; dintr-un centru al Europei culturale a secolului XV, la jumătatea secolului XVI ajunge un centru al Europei politice și militare.

Dat fiind triumful Reformei în Transilvania, vor fi desființate acum Capitlul și Episcopia. Marea răzmeriță unitariană avea să încununeze această desființare la 22 iunie 1565, în duminica de Corpus Christi, prin distrugerea catedralei și devastarea mormântului regelui Ladislau I.

Schimbările politico-militare din zonă, generate de căderea Budei și a Timișoarei (1552), devenite pașalâc turcesc, au impus pentru Oradea construirea unei noi fortificații, care să facă față cerințelor vremii privind sistemul de purtare a războiului și rolului crescut al artileriei în asedii. Principii transilvăneni au angajat arhitecți militari italieni, cei mai pricepuți la acea dată în asemenea construcții, care au realizat noua cetate pentagonală, cu bastioane pe colțuri și șanț de apărare cu apă, de factură renașcentistă târzie, în două etape: între 1569-1598 zidul de incintă al fortificației, iar între 1618-1650 castelul cetății. Ridicarea noii cetăți bastionare a fost nemijlocit supravegheată și coordonată de principii Transilvaniei. Cele două etape de construcție au fost despărțite între ele de asediul otoman din 1598 și de luptele pentru suveranitatea asupra cetății

Ștefan Báthory

dintre Principat și habsburgi (1599-1606).

Rolul marilor căpitani de Oradea este semnificativ atât pe plan local – unde adesea trebuia să intervină în chestiunile interne ale orașului, în calitate de mediatori ai unor neînțelegeri –, cât și prin faptul că ei erau și căpitani generali ai oastei Principatului. Unii dintre ei – Ștefan Báthory, Cristofor Báthory, Ștefan Bocsay, Gheorghe Rákoczi II – au ajuns ulterior principii ai Transilvaniei.

Poziția ezitantă și controversată a principelui Sigismund Báthory a făcut ca în preajma asediului otoman din 1598, căpitanul cetății să ceară sprijin militar habsburgilor, care trimit un detașament de circa 2.000 pedestrași și 500 călăreți. Detașamentul se va retrage din cetate la 22 noiembrie 1606.

Calitatea construcției, dar și caracterul oamenilor ce o locuiau și o apărau sunt reliefate de un eveniment petrecut în 1660: asediul cetății Oradea de către turci (*Magazin istoric*, nr. 2/1979). Înfruntarea a durat 46 de zile. Cu un raport de forțe de 45.000 de atacatori contra 850 de apărători, otomanii reușesc până la urmă să cucerească cetatea și să instaleze aici sediul unui pašalac ce va ființa vreme de 32 de ani. Conform unei legende, otomanii au avut sorți de izbândă datorită unei trădări: soția morarului – de la moara sub care era ascuns stăvilarul prin care se putea goli de apă șanțul de apărare al cetății –, pentru a-și salva fiul căzut prizonier, a

dezvăluit acestora locul. Prin aruncarea stăvilărului în aer, otomanii au golit în câteva ore apa din șanț și au dat asaltul final asupra cetății, unde se mai aflau 300 de luptători valizi, nevoiți să capituleze. S-a încercat recucerirea cetății de către forțele creștine în 1664. Comitele Ladislau Rákoczi a atacat cetatea prin surprindere, în zi de târg, cu 200 de oșteni deghizați în țărani, însă încercarea a eșuat în momentul când Rákoczi a fost împușcat de pe zidurile cetății.

Un nou stăpân

Sub administrația otomană atât cetatea, cât și orașul au fost reconstruite, anumite facilități fiscale fiind acordate localnicilor de către pașale, pentru a determina populația locală să rămână pe loc.

Schimbările în plan politic și militar la nivelul Europei

Centrale, produse după asediul Vienei din 1683, campania antiotomană declanșată de Liga Sfântă au dus la încorporarea în 1691 a Principatului Transilvaniei între hotarele Imperiului Habsburgic. În acest context, în iulie 1691, imperialii încercuiesc Oradea și începe un lung asediu, finalizat abia la 28 mai 1692, prin capitularea garnizoanei otomane în fața generalului Donath Heissler, cel învins de Constantin Brâncoveanu în bătălia de la Zărnești (1690).

Intrarea armatei austriece, în iunie 1692, în cetatea Oradea, a reprezentat, fără îndoială, o revenire politică și administrativă la lumea creștină a Europei, intrarea în epoca modernă, începutul unei noi ere în viața Oradei.

Între 1692-1695, cetatea orădeană este refăcută după planurile inginerului militar baronul Ernst von Borgsdorf. O importantă sursă de finanțare o reprezintă tocmai vistieria Vaticanului, de unde sunt oferți 60.000 de florini, dovadă fiind scrisorile schimbate între papa Inocențiu XII și împăratul Leopold. Primul obiectiv construit este o brutărie cu șase cuptoare, menită să asigure pâinea necesară garnizoanei și celor circa 2.500 de locuitori rămași în oraș, brutărie care a funcționat vreme de 305 ani neîntrerupt. Lucrările au fost oprite în toamna anului 1693, când o grupare tătarască auxiliară trupelor otomane a încercat să surprindă garnizoana orădeană

Gheorghe Rákoczi II

printr-un raid fulgerător, care însă nu a reușit.

Cetatea Oradea a jucat un rol însemnat și în primul deceniu al secolului XVIII, în timpul conflictului dintre răsculații conduși de Francisc Rákóczi II și imperiali, când a fost asediată fără succes de către curuți din 17 aprilie 1703 până în anul 1710. Atunci a izbucnit o puternică epidemie de ciumă, ce a făcut ravagii în ambele tabere.

Cu toate că cetatea Oradea devine, de la finele secolului XVII, o fortăreață de interior, cu rolul de a găzdui garnizoana, imperialii vor continua să-i acorde o atenție deosebită și să întreprindă mari campanii de reparații și reamenajări în 1725, 1754-1755 și 1775-1777, ultima fiind cea mai mare și mai importantă. Atunci se definește ansamblul arhitectonic ce poate fi vizitat și în zilele noastre.

Dacă în anul 1714 dispoziția căpitaniei cetății Oradea, prin care se interzicea orice construcție pe o rază de 500 de pași de cetate, a dus la demolarea a 162 de clădiri, după anul 1780, când cetatea își pierde importanța strategică, zona construită a orașului se extinde până la șanțul cetății, luând naștere târgul „Sub cetate“.

Războaiele napoleoniene au atins indirect și cetatea Oradea, în noiembrie 1793 fiind semnalată prezența în cetate a 450 de prizonieri francezi. Dintr-un document din 9 noiembrie 1813

rezultă că în cetate se mai aflau 300 de prizonieri francezi, în mare parte bolnavi, pentru care se cerea un preot vorbitor al limbii franceze, ca să poată ține slujbele.

În marele incendiu din 1836, cetatea arde în mare parte.

Închisoare și lagăr de tranzit

În timpul evenimentelor revoluționare din anii 1848-1849, garnizoana imperială din cetate, comandată de generalul Glasser, s-a alăturat revoluționarilor. În 21-22 martie 1848, întreaga garnizoană a arborat cocarde tricolore maghiare. La 8 octombrie, generalul Glasser a pus cetatea sub controlul autorităților civile ale comitatului, iar la 31 decembrie, Dieta a hotărât transformarea ei într-o importantă bază militară. În cursul lunii ianuarie 1849 au fost mutate în cetatea Oradea magazinele și atelierele militare centrale de armament și echipament, brutăria militară, spitalul militar, școala de cadeți și comandamentele a

cinci regimente. În subsolurile cetății au funcționat temnițe grele, inițial pentru recruții care refuzau înrolarea, depunerea jurământului sau plecarea pe front, iar din ianuarie 1850, pentru participanții la revoluție condamnați de Tribunalul militar orășenesc.

Istoria militară a Oradei se încheie la 16 mai 1857, când împăratul Francisc Iosif I anulează definitiv caracterul militar al cetății. Cu toate acestea, cetatea va continua să fie utilizată ca obiectiv militar auxiliar și va beneficia de reparații între anii 1883-1887, precedate în 1881-1883 de primele cercetări arheologice efectuate în cetate, cu ocazia lor fiind descoperite urmele catedralei gotice din secolul XIV.

În perioada interbelică, cetatea va fi sediul unei școli de jandarmi, iar după 1945 va fi tot obiectiv militar. Se pare că, între 1947-1952, Securitatea a avut în cetate un lagăr de tranzit în aripa de nord a castelului princiar. Începând de la jumătatea anilor '70, au intrat în cetate și unități economice, care au contribuit la degradarea sa.

Procesul de restaurare – declanșat în anul 1998 și amplificat în anii următori – are menirea de a reda cetății orădene, pe cât posibil, splendoarea de odinioară și de a face din spațiul său punctul de atracție pentru localnici și vizitatori, astfel încât ea să constituie cu adevărat emblema orașului Oradea. ■

Cetatea, așa cum arată astăzi

CONSTANTIN DAICOVICIU – „UN ELEMENT DESCOMPUS“

LUCIAN NASTASĂ

Raporturile dintre intelectuali și puterea comunistă rămân încă un domeniu puțin abordat la noi, mai ales pe baza unor documente autentice de arhivă. Putem astăzi pune în circulație un document inedit, care îl privește pe istoricul Constantin Daicoviciu.

La începutul anilor '50, ca mulți alții, și Daicoviciu ajunge la discreția puterii. S-a arătat mai puțin preocupat de legitimitatea regimului, cât mai ales de a putea să-și salveze poziția universitară. Nu trebuie omisă nici acțiunea partidului comunist de a coopta „tovarăși de drum“, pentru interesele de moment. De unii dintre aceștia, ulterior, va scăpa fără prea multe scrupule.

Să nu uităm – ca istorici – conduita delirantă a puterii comuniste: promovarea răzbnării, profitând de obsesia „dușmanului intern“; suspiciunile față de noii veniți în rândurile partidului, mai ales dacă

anterior fuseseră înregimentati în partidele „istorice“; pornirile justițiare, demascările. Este ceea ce s-a întâmplat și în cazul lui Daicoviciu. La 19 septembrie 1949, de

exemplu,
în ca-
drul unei

ședințe la Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R., Mihail Roller nu a pierdut ocazia să-i reproșeze profesorului clujean „preocupările înguste de tehnicitate“, „frica de a gândi la diferențierile de clasă“. De altfel, animozitățile dintre cei doi erau cunoscute. Mai mult chiar, în Scânteia, din 15 mai 1953, a fost publicat un atac virulent la adresa lui Daicoviciu, Despre activitatea Institutului de Istorie din Cluj al Academiei R.P.R., care, deși nesemnat, a fost în mod evident inspirat de Roller și în care i se reproșă: „Din 1945 încoace, prof. Daicoviciu nu a mai publicat nici o lucrare de sinteză din care să se poată vedea în ce măsură autorul și-a revizuit pozițiile anterioare în domeniul cercetării istorice. Or, în activitatea din trecut a prof. Daicoviciu pe tărâmul istoriei s-au manifestat concepții greșite, idealiste, cosmopolite, naționaliste. Principala sa lucrare, intitulată Transilvania în antichitate, monografie publicată în limba franceză și în limba italiană – dar pe care autorul nu a socotit necesar s-o traducă și în limba poporului român – este străbătută de idealism și întemeiată pe concepții antiștiințifice... Este deosebit de regretabil faptul că prof. Daicoviciu nu a găsit încă din 1945 încoace timpul necesar pentru a lua poziție clară și categorică față de «tezele» acestei lucrări – cu atât mai mult cu cât el s-a bucurat de ajutorul unor istorici sovietici și români care i-au analizat lucrarea și au scos la iveală grave lipsuri și confuzii pe care le cuprinde.“ După asemenea acuzații, Daicoviciu a trebuit să-și facă „autocritica“ în plenul Academiei, în cadrul Sesiunii Generale din 16-17 iunie 1953.

Un document din 1958, pe care l-am identificat în fondul Comitetului Regional P.C.R. Cluj, ne lămurește mai bine asupra

atmosferei „intelectuale“ din Clujul acelor ani și ne permite să aruncăm o privire dincolo de imaginea consacrată a lui Daicoviciu, perceput ca un „slujbaș“ fidel al regimului comunist. Documentul este o informare făcută de prim-secretarul Comitetului regional Cluj al P.M.R., Vasile Vaida, către C.C. al P.M.R., în care se insistă asupra deselor ieșiri în străinătate ale rectorului Universității „V. Babeș“, C. Daicoviciu. Tehnica este una prea cunoscută celor care au trăit în epocă. Invocarea „dosarului de la cadre“, sublinierea, îngroșarea tuturor elementelor din

trecutul celui om, pentru a demonstra că el nu merită încrederea acordată de partid.

Cele relatate în raport trebuie privite critic, mai ales că adversitățile locale își făceau simțită prezența în mai toate documentele destinate conducerii de la București.

Ar putea fi amintit și faptul că, conform memoriilor lui David Prodan, C. Daicoviciu a fost cel care l-a trecut pe prim-secretarul Vasile Vaida la examenul de stat, intervenind și schimbând notele puse de comisie, după ce acesta pierduse examenul, justificându-și gestul drept „o necesitate politică“.

Informare

Printre oamenii de știință din orașul Cluj care în cadrul relațiilor dintre țara noastră și alte țări au făcut diferite vizite în unele țări capitaliste este și Daicovici [sic!] Constantin, rectorul Universității „V. Babeș“ din Cluj.

Având în vedere pe de o parte activitatea și poziția politică din trecut a profesorului Daicovici Constantin, iar pe de altă parte faptul că aceste vizite și schimburi de delegații cu unele țări capitaliste din Europa sunt în ultimul timp tot mai numeroase, considerăm necesar să informăm Secretariatul C.C. al P.M.R. asupra activității din trecut a profesorului Daicovici, precum și asupra unor sesizări în legătură cu atitudinea sa din prezent.

Înainte de 1940, Daicovici Constantin a fost membru al Partidului Național Liberal, fiind la Cluj unul dintre prietenii intimi ai fostului ministru liberal Ștefănescu-Goangă. În acești ani, a făcut întotdeauna „politica guvernului“, fiind pe rând simpatizant liberal, țărănist, carlist, legionar și apoi iar țărănist.

În perioada guvernării legionare a fost numit decan al Fa-

cultății de Litere la Sibiu, fiind schimbat din această funcție odată cu reprimarea rebeliunii. Cu ocazia unor festivități legionare la Sibiu, Daicovici a apărut în cămașă verde de mătasă, elogiind pe profesorul german Hormioz, ce se afla în vizită la Universitate, spunându-i acestuia: „porniți împotriva dușmanului nostru comun, U.R.S.S., și veți avea tot sprijinul nostru“. Aceasta s-a întâmplat cu 6 luni înainte de izbucnirea războiului contra U.R.S.S. Daicovici avea chiar cartea *Legionarii* cu o dedicație personală a lui Codreanu.

Între anii 1941-43 a fost membru al Asociației Româno-Germane, fiind mereu în anturajul profesorilor germani veniți în țară pentru a introduce în învățământul superior ideologia fascistă. După eșecul suferit cu activitatea legionară se orientează din nou spre P.N.Ț., în care scop are o întrevedere cu Iuliu Maniu în anul 1943.

După 23 august 1944 este prieten intim cu conducătorul P.N.Ț., Ionel Pop, iar de anul nou 1945 conduce o delegație de profesori universitari la Maniu, care se afla în vizită la Sibiu, pentru a-l felicita și a-l asigura de sentimentele de admirație.

În anul 1945, dându-și seama că situația politică din țară nu este în favoarea lui Maniu și a celorlalte partide burgheze, se orientează în sens invers, înscriindu-se în Uniunea Patriotică și apoi pătrunde în P.C.R. Cu toate acestea continuă să aibă legături cu partidul și curentele reacționare, lucru dovedit prin faptul că participă la ședința de constituire a Asociației Româno-Americane din Transilvania, fiind ales membru în comitetul de conducere.

Din materialul existent rezultă că Daicovici Constantin este un om de știință burghez, carierist, tipul intelectualului oportunista. Din informațiile pe care le au organele de stat rezultă că și-a exprimat părerea că într-o țară de mărimea țării noastre nu se poate face altă politică decât «lichelism», adică germanofil sub nemți, rusofil sub ruși etc.

În perioada anilor 1940-1948 Daicovici a fost în stănsă relații de prietenie cu Cianciolo Umberto, până la plecarea acestuia din țară, directorul Institutului de cultură italiană din Sibiu și Cluj. Cu ocazia deplasării făcute în 1956 în Italia, Daicovici Constantin l-a căutat pe Cianciolo U. la domiciliu.

Din materialele obținute de la M.A.I. rezultă de asemenea că Daicovici întreținea corespondență cu un anumit Filippo Dozzi din Italia, plecat din țara noastră în 1949, și care lucrează în slujba serviciului de spionaj american, ocupându-se de țările de democrație populară. Din cele declarate de prof. Prodan David, care l-a însoțit pe Daicovici Constantin în Italia, rezultă că l-au întâlnit pe Filippo Dozzi la Roma.

Cu prilejul participării la Congresul internațional de arheologie clasică, Daicovici Constantin a luat legătura cu fugarul român Adameșteanu Dinu, stabilit în Italia, care, din informațiile ce le au organele M.A.I., are legătură cu Oprea Mihai, agent al serviciului de spionaj american în Franța.

Cu ocazia deplasării la Viena, din iunie 1958, Daicovici Constantin a luat legătura cu un cetățean austriac, iar la reîntoarcerea în țară a trimis o scrisoare rudelor acestuia de la Câmpulung Moldovenesc.

Menționăm că numai în anul 1958 prof. Daicovici Constantin a fost în Italia, cca 5 săptămâni în Austria, iar în prezent este plecat în R.D. Germană.

Daicovici Constantin are, de asemenea, legături cu mulți cetățeni străini din țările capitaliste care vizitează țara noastră. Astfel, în perioada cât cetățeanul american Krokett John Thomas a deschis expoziția de arhitectură S.U.A. la Cluj, acesta a luat de mai multe ori legătura cu Daicovici Cons-

tantin, care i-a prezentat pe Bogdan Mihai, urmărit de organele de Securitate. În iulie a.c., un ziarist iugoslav, care a venit la Cluj, l-a vizitat pe Daicovici Constantin, cu care s-a întreținut un timp îndelungat etc.

Din cele arătate mai sus rezultă că prof. Daicovici Constantin este un om lipsit de orice scrupul moral, descompus, care din dorința de a parveni a căutat să fie întotdeauna alături de partidele de guvernământ, fiind pe rând țărănist, liberal, fascist, iar din 1945 declarându-se „comunist”.

multe persoane, este larg comentată în orașul Cluj, în special după prelucrarea Documentelor Plenarei C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie 1958. Considerăm că față de atitudinea și trecutul lui, prof. Daicovici nu prezintă nici un fel de încredere, în special pentru a prezenta țara noastră în diferite relații cu țările capitaliste.

În afară de prof. Daicovici Constantin sunt și alți oameni de știință și artă din orașul Cluj care pleacă foarte frecvent în străinătate cu diferite delegații, în vizite la conferințe, congrese etc., lipsind luni de zile din țară în fiecare an. Așa sunt tovarășii

Raluca Ripan, Palocsai Rudolf, Takács Ludovic, Tiberiu Popovici, A. Baconski și alții. Aceste plecări dese din țară și pe timp îndelungat se resimt mult în sectoarele de muncă de care răspund acești tovarăși. De exemplu, Takács

C. Daicoviciu, alături de alți reprezentanți ai lumii universitare clujene

Din afirmațiile făcute față de unele persoane reiese atitudinea oportunistă a lui Daicovici Constantin. Astfel, fiind înțrebat ce va face după ce se schimbă situația, a răspuns foarte senin: „schimbăm cămașa”. De asemenea, fiind înțrebat de câțiva prieteni dacă a făcut bine înscriindu-se la comuniști, le-a răspuns: „sunteți niște proști, eu știu cel puțin că am trăit bine, nu mi-a lipsit nimic și dacă situația se va schimba îmi voi face și eu anii de pedeapsă”.

Trecutul lui Daicovici Constantin și atitudinea sa din prezent fiind cunoscută de

Ludovic, rectorul Universității „Bolyai” din Cluj, în cursul anului 1958 a fost în vizită în Grecia, Turcia, Italia, apoi 2 săptămâni la Stockholm, iar în prezent este în R.D. Germană. Acad. Raluca Ripan a fost în ultimele 3 luni de 3 ori în străinătate etc.

Trimiterea acestor persoane în străinătate se face direct de către ministere sau organe centrale, fără a se cere niciodată părerea organelor locale de partid. Din cauza aceasta se ajunge la situația ca anumite măsuri luate de organele locale de partid să fie compromise. Astfel, cu ocazia prelucrării

documentelor Plenei C.C. al P.M.R. din 9-13 iunie a.c., acad. Raluca Ripan și prof. Takács Ludovic au fost sancționați de org. de bază din care fac parte, pentru menținerea și promovarea în muncă a unui număr mare de elemente dușmănoase regimului nostru. Cu toate acestea, la câteva zile după ce Takács Ludovic a fost discutat și sancționat de org. de bază cu „vot de blam și avertisment”, este trimis într-o delegație în R.D. Germană.

Considerăm că ar fi necesar ca la trimiterea unor tovarăși în străinătate să se ceară și părerea Comitetului Regional de partid, care poate aprecia mai just activitatea și meritele acestor tovarăși.

Considerăm de asemenea necesar să informăm Secretariatul C.C. al P.M.R. în legătură

cu datele pe care le au organele M.A.I. asupra activității unor istorici ce lucrează pe lângă Filiala Academiei R.P.R.

În anul 1957, un grup de istorici, printre care Daicovici, Lupaș I., Silviu Dragomir și Metes, au fost însărcinați de C.C. al P.M.R. să documenteze din punct de vedere istoric falsitatea propagandei contrarevoluționarilor din Ungaria cu privire la Ardeal și relațiile româno-maghiare. Cu această ocazie, istoricul Lupaș a descoperit unele acte autentice prin care se dovedește că unirea bisericii greco-catolice cu Roma în 1698 n-a fost reală, fiind făcută în mod samavolnic de catolicii care au falsificat actele de unificare. Lupaș a ajuns în posesia actelor originale și a celor falsificate. Istoricul

Lupaș a cerut un sfat politic filosofului reacționar Lucian Blaga, dacă să aducă la cunoștință această descoperire sau nu. Blaga s-a opus publicării, spunând să păstreze documentele pentru când nu vor mai fi comuniștii la conducere, sfat pe care Lupaș l-a ascultat.

Având în vedere importanța acestor documente istorice și faptul că organele de stat pot ajunge în posesia lor, credem că ar fi necesar ca ele să fie preluate și publicate, pentru a se stabili adevărul din această perioadă a istoriei Ardealului, luându-se totodată măsurile corespunzătoare față de cei care au căutat să ascundă aceste documente.

Cluj, 28 august 1958

Prim-secretar V. Vaida

Istoricul și arheologul Constantin Daicoviciu (1898-1973) a fost membru titular al Academiei Române din 2 iulie 1955, apoi președinte al Secției de Științe Istorice, Știința Limbii, Literatură și Arte a Academiei (1959-1963). Și-a făcut studiile liceale la Lugoj și Caransebeș și a urmat cursurile universității din Cluj, Facultatea de Litere (1918-1922), unde a obținut licența în filologie clasică.

Din 1921 a fost numit practicant la Institutul de Arheologie și Numismatică al Universității din Cluj.

Între 1925-1927 a fost bursier la Școala Română de la Roma, iar din 1928 asistent la Catedra de Istorie Antică a Universității clujene. În același an a obținut și titlul de doctor în istorie antică și arheologie, iar patru ani mai târziu titlul de doctor docent.

În 1932 a devenit conferențiar de Antichități și Epigrafie, iar în 1938 profesor titular la Catedra de Arheologie și Preistorie a Universității din Cluj, al cărei rector a fost între 1956-1968.

Director al Institutului de Studii Clasice și al Institutului de Istorie din Cluj încă de la înființare (1949), a condus totodată și Muzeul de Istorie al Transilvaniei (1945-1973).

A inițiat publicații de profil ca: *Acta Musei Napocensis*, *Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice*, *Secțiunea pentru Transilvania*, *Anuarul Institutului de Studii Clasice* și a fost secretar al Comisiei Monumentelor Istorice, secția pentru Transilvania (1921-1940).

A desfășurat o bogată muncă de cercetare pe teren: la Ulpia Traiana (1924-1936), la castrul roman de la Vețel (Micia), în Banat etc. În 1939 a deschis șantierul arheologic de la Căpâlna, iar din 1942 a preluat conducerea șantierului de la cetățile dacice din Munții Orăștiei. Rezultatele investigațiilor sale s-au concretizat în peste 200 de studii, cele mai multe adunate în volumul *Dacica*. A semnat, de asemenea, volumele: *La Transylvanie dans l'antiquité* (1945); *Așezările dacice din Munții Orăștiei* (1951); *Cetatea dacică de la Piatra Roșie. Monografie arheologică* (1954) etc.

A fost membru al Comisiei Arheologice a Academiei de Științe Sociale și Politice (1970), al Academiei de Științe din Viena, al Institutului Arheologic German din Berlin, al Societății Latine din Paris și al Comitetului Internațional de Științe Istorice. În 1968 a primit premiul Herder.

Între anii 1965-1973 a fost membru în Consiliul de Stat al R.S.R. și vicepreședinte (1966-1973) al Asociației de Drept Internațional și Relații Internaționale (A.D.I.R.I.).

„DU-MĂ LA CĂSUTA MEA, CU PORTIȚĂ ȘI CIȘMEA“

SIMION CÂLTIA

Construirea unei case este astăzi, pentru cei mai mulți dintre români, un vis inaccesibil. În vremea când bunicii noștri erau tineri și când a locui la bloc era mai curând o modă pentru reprezentanți ai unor profesii liberale (avocați, doctori), majoritatea românilor, chiar și în București, putea spera să agonisească destul în cursul unei vieți pentru a intra în rândurile „apro-piatarilor“. Cei mai puțin avuți, care nu-și permiteau să plătească o casă „cu banii jos“, apelau la diverse forme de credit. Astfel a luat naștere, în 1873, „Societatea Creditul Funciar Urban din București“, care îi împrumuta pe cei doritori să-și construiască o casă, garanție a împrumutului fiind chiar terenul și viitoarea construcție. Au urmat alte societăți, cu o ofertă pentru toate buzunarele: „Societatea comunală pentru construire de locuințe ieftine“, fondată în 1910, sau „Clădirea românească“, înființată imediat după „marele război“, în 1919. Există și o „Casă autonomă a construcțiilor“, probabil un strămoș al ANL-ului. De un act emis de aceasta ne vom ocupa în cele ce urmează.

Este vorba despre o invitație adresată unui client. Acesta, posedând un teren, dorea să-și construiască o locuință. Cererea fusese înregistrată sub numărul 3311, în 27 august 1930. Răspunsul Casei – invitația reprodusă în imagine – este din 12 ianuarie 1931, deci o jumătate de an mai târziu. Potentul este invitat să se prezinte „de urgență la localul nostru din strada Știrbei Vodă No. 178“.

Societatea pare hotărâtă să se miște repede: lucrările la casa vor începe la 1 martie și se vor sfârși în cursul verii. De aceea, viitorul proprietar este chemat să ia cunoștință de condițiile exacte și să-și aleagă „tipul de casă care vă convine“. Dacă asemenea termene astăzi stârnesc zămbete, în epocă nu erau promisiuni deșarte, și ca

să nu fie nici un fel de discuții, clientul este invitat să viziteze un șantier pe care Casa îl avea în curs. Este vorba de 50 de case, situate „în Bulevardul [Splaiul – n.n.] Independenței și Sfântul Elefterie“. Începute în octombrie, jumătate dintre ele (vă reamintim, în 12 ianuarie) au deja pus acoperișul! Clientul este rugat să vină să vadă cu ochii lui „modul serios cum se construiește“.

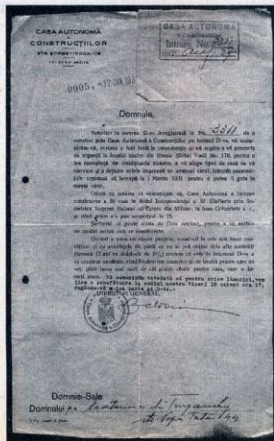
„Casa autonomă a construcțiilor“ nu construiește în regie proprie, apelând la o firmă milaneză: „Imprese Italiane all'Estero“, pentru executarea lucrărilor ea axându-se pe latura administrativă, de intermediere și bineînțeles de supraveghere.

Condițiile financiare erau și ele atrăgătoare: împrumutul era rambursabil pe o durată de 15 ani, cu o dobândă de 8% – relativ mică pentru vremurile crizei economice. După cum își laudă marfa chiar societatea noastră, ea se angajează: „a vă construi un cămin, visul fiecărui om muncitor și de treabă, pentru care nu veți plăti lunar mai mult decât plătiți chirie pentru casa pe care o locuiți acum“.

Este evident vorba despre persoane cu venituri modeste, nu se insistă pe dimensiuni sau finisaje deosebite, ci pe ieftinătatea creditului și seriozitatea.

Ce trebuie neapărat subliniat este modul în care clienții sunt tratați. Clientului i se oferă toate informațiile, este chiar invitat să viziteze alte șantiere ale Casei înainte de a semna. Un comportament pe care astăzi am fi tentați să-l calificăm drept occidental, mai ales dacă ținem cont că această „Casă autonomă a construcțiilor“ era o instituție a statului, și nu o firmă particulară.

De altfel, cea mai bună mărturie a involuției care s-a petrecut de-atunci sunt chiar casele din cartiere pentru oameni obișnuiți – gen Vatra Luminoasă –, pe care astăzi cei având meseriile și funcțiile primilor proprietari nu și le-ar mai putea clădi. ■

Diabolicul priviri la Verlaine: desen din martie 1869

I
u
b
i
r
i
c
e
l
e
b
r
e

Mathilde, soția poetului

ROZ ȘI GRI ÎN VIAȚA LUI VERLAINE

THEO STĂNESCU-STANCIU

Sensibilități aparte, poeții se nasc și trăiesc parcă în altă lume, în universuri paralele, în care muritorului de rând arareori i se permite accesul. Neînțeleși, în cea mai bună parte a existenței, singuratici, jertfiți pe altarul unei muze extrem de capricioase, aleși ard și se sting sub privirile interogative, adeseori chiar malițioase, ale mulțimii. Inimile lor rareori aparțin în totalitate numai unei persoane; se descompun, se multiplică, experimentează, trăiesc la cea mai înaltă intensitate clipa. Poate unul dintre cele mai semnificative exemple îl constituie cazul lui Verlaine, numele mai puțin cunoscut din pleiada „blestemaților” Rimbaud sau Baudelaire.

Pentru Paul-Marie Verlaine, viața a reprezentat o adevărată experiență, asupra lui însuși; o luptă permanentă, o adevărată cruciadă pornită cu toate puterile împotriva cotidianului și a acelui prea comun bun simț al epocii. A acelui *comment vivre...*

De la naștere, ursitoarele s-au jucat pare-se cu destinul. Căci în familia Verlaine se așteptase prea mult apariția unui copil. Trei sarcini pierdute au lăsat amprente adânci în personalitatea tinerei și foarte frumoasei consoarte a căpitanului Nicolas-Auguste. Un

gol de asemenea proporții care a și determinat-o pe Elisa-Stéphanie-Julie-Joséphine să păstreze – amintiri dureroase și poate prea groțesti – feteșii avortați în uriașe borcane cu alcool. Iar când nimeni nu se mai aștepta, mai ales că recurseseră și la soluția adoptării, în 1836, a unei nepoate, Elisa Moncombe – rămasă orfană în urmă decedului, la naștere, al mamei –, familia Verlaine a fost binecuvântată cu un băiat: Paul-Marie, născut la 30 martie 1844, după nu mai puțin de 12 ani de căsnicie. Zeii fuseseră îngăduitori!

Fascinația urâtului și a interzisului

„Copilăria mea fu veselă...” – nimic lipsit de adevăr în aceste versuri cu tentă autobiografică. Odraslă răsfățată a unui cuplu mereu speriat de realitatea ridicătei mortalități infantile a epocii, a unui cuplu matur și cu destule posibilități materiale, care au și dispărut încetul cu încetul, datorită, mai ales, proastelor investiții făcute de tată.

Tatăl, în uniformă de căpitan de geniu...

Rod al iubirii unui cămin burghez liniștit, micuțul Verlainne nu va mai aparține niciodată a aceste

lumi. Se va distinge încă de la începuturi și, interesant, nu neapărat prin propria-i sensibilitate, ci prin... fizionomie. Primul biograf al poetului, Edmond Lepelletier, a pus punctul pe i: „Pe Verlainne îl caracteriza o urâtenie intensă. Bătrân, fizicul său dizgrațios și bizar, asimetric, cu craniul denivelat și nasul descârnat, mai părea încă suportabil [...] Dar în tinerețea sa, fusese de o urâtenie grotescă; aducea nu cu un tip mongoloid, așa cum sunt tentați unii să creadă, ci mai degrabă cu o maimuță, iar originalitatea sa de babuin nu-i putea inspira unei femei ce-l vedea pentru prima oară decât repulsie și dezgust.“

Un Verlainne atât de grotesc, încât, după cum povestește același autor, de astă dată din propria-i experiență, în momentul în care a fost prezentat familiei, doamna Lepelletier a scos un strigăt de groază, mărturisindu-i mai târziu fiului că, pentru puțin timp, crezuse că făcuse cunoștință cu „un urangutan care scăpase de la Grădina Zoologică...“

Iar anecdotele pe această temă sunt nenumărate. După cum povestește un alt autor, Gustave Le Rouge, „Sarah Brown – frumoasa Sarah Brown [o foarte cunoscută actriță a timpului – n.a.] – își manifestase dorința de a-l cunoaște pe Verlainne. Prezentările fiind făcute, galant, poetul și-a ridicat, dintr-un gest, pentru a-și manifesta omagiile, pălăria, descoperindu-și astfel craniul imens și chel și pupilele-i strălu-

cind de o străfulgerare satanică; orgolioasa damă leșină la vederea acestei fizionomii terifiante, dar și sublimă.“

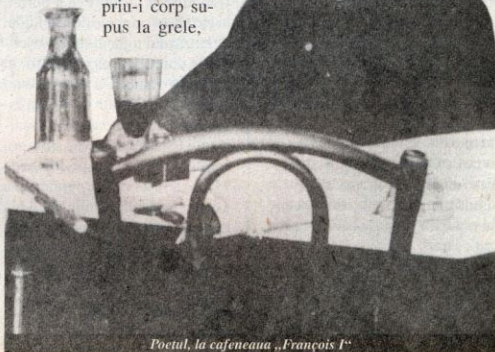
Susținătorii teoriilor fizionomice promovate de medicul și criminalistul italian Lombroso în aceeași perioadă a secolului XIX puteau stabili fericiti: „Este un desfrântat degenerat, cu craniu asimetric și chip mongoloid; un vagabond impulsiv și un dipsoman care a făcut închisoare pentru păcate sexuale; un visător emotiv, debil sentimental, [...] un mistic [...] al cărui limbaj incoerent, expresii fără semnificații și imagini bizare relevă absența oricărei idei clare...“ Și nu erau deloc departe de realitate!

Căci Verlainne nu s-a arătat niciodată a fi o personalitate prea ușor de descifrat. Adesea chiar, contradictorie, până la violență și auto-distrugere. În viața de zi cu zi și, mai ales, în relațiile cu cei pe care i-a iubit efectiv.

Sau, mai corect spus, cu cele două femei ale vieții: mama și vititoarea sa soție, Mathilde.

Golgota auto-demolării

Pentru Verlainne viața înseamnă, mai ales, fascinantă rezistență dovedită de propriu-i corp supus la grele,

Poetul, la cafeaua „François I“

aproape neimaginabile cazuri. Excese fizice, boli, vicii, ce au condus la nu mai puțin de 20 de sejururi

petrecute în aproape toate spitalele și stabilimentele de convalescență ale Parisului și din împrejurimi. Asemenea altui mare scriitor, de astă dată american, F.S. Fitzgerald, după cum notează un critic cunoscut, „viața a însemnat procesul propriei demolări“. Iar marea dramă intimă a omului Verlainne s-a consumat în această profundă luptă, cu sinele, devoratoare și disperată. A experimentat orice i-a fost la îndemână – sex, alcool, droguri –, o viață fără limitările societății, fără opreliști și conveniențe de orice tip.

...și mama sa

Și, în primul rând, o viață în care alcoolul și-a avut locul său important. La început, o simplă pierdere a timpului la modă, apoi o cale de a uita, de a se sustrage durerii. După moartea tatălui, survenită la 30 decembrie 1865, Verlaine se îmbată din ce în ce mai des în momentele de mare restriște. Decesul verișoarei Elisa, poate cea mai iubită ființă a copilăriei și tinereții, în 1867, sau, doi ani mai târziu, a mătușii și totodată nașei Louise îi provoacă adevărate depresii. Nu mai știe de el, înecat în alcool, zile întregi; nu se poate aduna și chiar se comportă animalic. Există mărturii asupra teribilelor scene pe care le provoacă în stare de beție.

Victoire Bertrand, fosta bonă a nașei, în căutare de locuință în capitala franceză, a petrecut în acea perioadă câteva zile la reședința familiei Verlaine. Îngrozită, va povesti apoi scene teribile. Într-una dintre ele, poetul, reîntors acasă dimineața, în jurul orei cinci, desfigurat, a încercat, cu un cuțit, să-și înjunghie mama. Dezarmat, la intervenția bonei, se încapătânează și sare la gâtul nefericitei care i-a dat viață. Și acesta era doar începutul...

Verlaine ajunge chiar și la închisoare, în urma unui atare episod, câțiva ani mai târziu, în 1885. Aceeași Victoire Bertrand povestește că, cu o altă ocazie, neprimind din partea speriatei mame banii necesari pentru a-și îneca amarul, poetul distruge, într-un teribil acces de furie ajunsă la paroxism, faimoasele borcane în care zăceau, alcoolizați, „frații”.

Însă mama l-a iertat întotdeauna. Căci, după cum memorabil nota Balzac: „inima ei este un abis în care se găsește întotdeauna o iertare”.

Iubirea numită Mathilde

O viață dedicată viciilor, dar și artei. Disperarea îl copleșește adeseori pe poetul care-și făcuse intrarea în rândul literaților, în 1858, cu un poem intitulat simbolic *La Mort* (Moartea). Și poate nu este deloc de neglijat faptul că ultima sa creație va fi dedicată aceluiași sfârșit – poemul intitulat mult mai simplu *Mort* (Môarte), compus cu câteva zile înainte de propria dispariție fizică, survenită la începutul lunii ianuarie a anului 1896.

O viață pe altarul muzelor. Dar și al iubirii. Iar iubirea a purtat, în cazul său, numele de Mathilde.

Hazardul a jucat un rol esențial în descoperirea jumătății, în cazul Verlaine. Cu ocazia unei simple și obișnuite vizite, în iunie 1868, la prietenul său, muzicianul Charles de Sivry, a descoperit-o pe viitoarea soție, Mathilde Mauté de Fleurville, purtătoare a acestei particule nominale, după cum el însuși mărturisea ceva mai târziu, „atât de frumoase, de nobile și sonore”, dar fără nici un fel de valoare socială.

Născută la 17 aprilie 1853 dintr-un tată rentier și o mamă excelentă pianistă (care se lăuda chiar

că fusese eleva lui Chopin, dar despre care se știe sigur doar că i-a dat câteva lecții tânărului Debussy), Mathilde a crescut într-o atmosferă boemă și destul de elevată. Prima impresie a fost ca o lovitură pentru Verlaine. „O foarte tânără brunetă, îmbrăcată într-o rochie *gris-verte*” și care, în plus, mai și citise *Poeemele saturniene*.

Destul de repede îi va scrie prietenului său, vâr îndepărtat al Mathildei, pentru a ușura demersurile necesare pentru o cerere în căsătorie. La prima încercare, bătrânul Mauté nu este de-

loc impresionat. Își dorește un alt viitor pentru unica fiică. Dar Verlaine insistă. Simțea poate că tânăra îi intrase în viață în momentul critic al alunecării spre auto-distrugere. Oare mai era posibilă o scăpare?! Verlaine nu putea să refuze încercarea...

În timpul logodnei, schimbarea viitorului ginere este totală. Iubirea îl învâluise și-l fermecase. Cuvintele din scrisorile pe care le trimite constant prietenilor vorbesc de la sine: „Trebuie să știi doar – îi mărturisește lui Léon Valade – că ea este fermecătoare, mignonă, spirituală, că-i plac versurile, în fine, corespunde întrutotul idealului meu feminin”.

Căsătoria a fost celebrată la doar doi ani de la prima întâlnire, la 11 august 1870, poate puțin grăbită și de iminența războiului. Înrolat în batalionul 160 al Gărzii Naționale, proaspătul mire nu rezistă prea mult tentațiilor. Mai întâi, serviciul pazei de noapte îl „obligă” să se încălzească cu câte un păhărel. Fostele vicii revin apoi în forță.

Primul an de căsnicie înseamnă nu numai iubire, după cum notează în memoriile sale Mathilde Verlaine, ci și primul de infern. Scenele de violență familială reapar. La numai un an

de la căsătorie, în noiembrie 1871, beat, poetul încearcă să-și sugrume soția, care doar cu câteva zile înainte aduse pe lume un băiat, pe nume Georges. Cuplul se destramă, iar Paul se retrage la sânul mamei, obișnuită, de acum, cu excesele-i bahice. Intervine, la începutul lunii mai 1872, și împăcarea. Însă nu de lungă durată.

Fiul, șef de gară

Verlaine devenise de nestăpănit. Câteva luni mai târziu, într-un acces paroxistic, încearcă să dea foc părlului soției. Dar, uimitor, cel care va părăsi domiciliul va fi tot el, plecând împreună cu prietenul Rimbaud spre Bruxelles. Nu era pentru prima oară când demarau acțiunile de separare. Însă Mathilde era de-a dreptul îndrăgostită de Paul. Învățase să-l suporte și să-l ierte. Dragostea devenise oarbă.

Și împreună cu soacra se îndreaptă către capitala belgiană spre a-și regăsi și a readuce acasă iubirea. În prima fază chiar reu-

șeste, dar Verlaine se răzgân-dește odată ajuns la graniță. Prietenia pentru Rimbaud era mai puternică.

Divorțul intervine la câțiva ani după separarea din 1874, în 1885, grație noii legi adoptate de către Parlamentul francez. Sfătu-rit constant de familie și mai ales de tată să-și refacă viața (bătrânul Mauté vedea în iubirea pen-ru Verlaine un imens pericol), Mathilde se recăsătorește, în 1886, cu un inginer belgian, Delporte, dar, se pare, nu poate regăsi iubirea, acest mariaj ter-minându-se, în 1905, printr-un divorț oficializat la Alger.

Verlaine nu și-a revăzut, după separarea din 1874, fiul decât patru ani mai târziu. Oricum, genetic acesta îl moștenise aproape total. Fire dezzechilibrată, ușor influențabilă, Georges va trece prin experiențe foarte asemănă-toare părintelui său, cu... singura excepție că nu va avea nici un fel de talent. După stabilirea fa-miliei la Bruxelles, în 1895, fiul poetului la rămas în Alger, unde, singur, a intrat sub nefasta influ-

ență a unui escroc care-i putea provoca, prin interminabile se-diințe de hipnoză, somnuri letar-gice de câteva zile. Reîntors în Franța, îmbolnăvind-se, a pe-trecut mult timp în spitalele din Lille, oraș unde își va îndeplini și al doilea an de serviciu militar, perioadă în care a fost anunțat și de stingerea din viață a părin-telui său, obligațiile militare împiedicându-l, de altfel, să partici-pe la funeraliile din 10 ianuarie 1896.

După moartea poetului, prie-tenii acestuia au încercat să-i ajute fiul, găsindu-i slujbe la di-verse gazete literare. Neobișnuit cu mediul, și-a schimbat radical ocupațiile, devenind, spre finalul vieții, chiar șef de stație de gară la Villiers. A murit, datorită unei crize de alcoolism, în 1926, la 12 ani după sfârșitul mamei sale.

Și astfel, din iubirea lui Verlaine nu au mai rămas decât cuvintele. Însă, ce cuvinte... Au dispărut demult violențele, durerile, neîmplinirile; a rămas doar „vârtejul extazului/unei lumi roz și gri”. ■

ARTIȘTI CĂLĂTORI...

(Urmare din p. 32)

Cu o căruță de poștă trasă de opt cai, „smuși cu bacșiș de la căpitan”, pornește, pe lângă Cotroceni, în curs de amenajare pentru a fi reședința de vară a lui Cuza-Vodă, spre Curtea de Argeș. Găiești i se par un „sat frumuseț, cu câteva case boierești”; podul de peste Argeș – o grămadă de scânduri putrede; Curtea de Argeș – „o lungă stradă cu case de lemn”. Este impresionat de mănăstire și biserica cu „o cutie de moaște bizan-tine”, dar mai ales de chipul lui Neagoe cu părul bălai. Pe la Șuici, trece Oltul pe un pod umblă-tor și se oprește la Cozia, unde vizitează mănăstirea, care este o „ruină desăvârșită”. La Oc-nele Mari a văzut salina cu cei 1.070 de lucrători, dintre care 280 ocnași. Urmează rând pe rând Râmnicu Vâlcea, mănăstirea de călugărițe de la Surpatele; la Hurezi îl schitează pe egumenul de 80 de ani.

Este neplăcut impresionat de Bistrița, cu „sti-lul ei modern nepotrivit cu tradiția”; la Polovraci admiră peisajul montan și peștera; la Tg. Jiu și Tismana îi rețin atenția locuitorii harnici și frumoa-sele lor tradiții folclorice, „ce pornesc din cea mai mare vechime și ar merita să fie culese”. La Schitul Cioclovina, Lancelot desenează chipul schivnicu-lui de 100 de ani, rezemat de ucenicul său; la Baia de Aramă face o suită de „tipuri țărănești origi-nale”; iar la Severin își încheie călătoria.

Artistul, tovarăș de drum al istoricului Victor Duruy (1811-1894), ne-a lăsat o adevărată zestre de desene și litografii, ce redau într-un stil plăcut, viu și colorat, aspecte din București și alte zone ale țării: *Hanul lui Manuc, Biserica Stavropoleos, Măcelărie și brutărie de la periferie, Vedere a Bucureștiului, Puț la mahala, Interior de casă țărănească, Casă în stil oriental*.

Lista călătoriilor și graficienilor străini ar putea continua. Penelul lor ne-a lăsat mărturie mișcă-toare despre înaintașii noștri, cu tot ce aveau ei mai caracteristic. ■

Toate-s vechi și...

MINTE DE COPIL

Câți dintre noi nu au încercat, în copilărie, să simuleze contractarea unei maladii pentru a chiuli de la școală sau de la alte obligații sociale?! Urzicile, termometrul supra-încălzit, praful de cretă...

Dramaturgul italian Vittorio Alfieri (1749-1803) rememorează și el un astfel de episod, pe care l-am extras din Viața lui Vittorio Alfieri scrisă de el însuși, din traducerea lui H.R. Radian.

Theo STĂNESCU-STANCIU

Aveam șapte-opt ani, când, aflându-mă într-o zi în această dispoziție melancolică – prilejuită poate și de sănătatea mea șubredă –, după ce i-am văzut pe învățător și pe slujitor plecați, am ieșit în goană din camera mea, care, fiind la parter, dădea într-o curte dosnică, plină cu buruieni. Am început numaidecât să smulg buruieni cu ambele mâini, cât am putut, să le duc la gură, să le mestec și să înghit cât mai multe, cu tot gustul lor respingător și nemai-pomenit, de amar. Auzisem, nu știu de la cine, nici cum, nici când, că există o buruienă numită cucută, care otrăvește și ucide. Mie nu-mi trecuse niciodată prin gând să vreau să mor și nici nu prea știam ce e moartea; totuși, nu știu ce fel de instinct firesc, amestecat cu o durere a cărei origine îmi era necunoscută, m-a îndemnat să mănânc cu cea mai mare lăcomie buruienile acelea, închipuindu-mă că printre ele trebuie să se afle și cucută. Dar dezgustat de insuportabila amăreală și cruditate a unui astfel de nutreț și simțindu-mă gata să vomit, am dat fuga în grădina alăturată, unde, nevăzut de nimeni, am scăpat aproape cu totul de buruienile înghițite; apoi m-am înapoiat în camera mea și am stat acolo, singurel și tăcut, cu dureri de stomac și prin tot corpul.

Între timp, învățătorul a venit înapoi, dar n-a băgat de seamă nimic și nici eu nu i-am spus nimic. Curând după aceea a trebuit să mă duc la masă; mama, văzând că am ochii umflați și roșii, așa cum rămân de obicei ochii după eforturile făcute pentru a vomita, m-a luat la întrebări stăruitor, căci vroia neapărat să știe ce se întâmplase. În afară de poruncile mamei, mă chinaiam din ce în ce mai mult și durerile din corp, așa încât n-am putut să mănânc, dar nici nu vroiam să vorbesc. Eu m-am încăpățânat să tac, căutând să nu mă zvârcolesc de durere, iar mama s-a încăpățânat să întrebe și să amenințe. În cele din urmă, tot uitându-se ea bine la mine și dându-și seama că sufăr și că am buzele verzi, căci uitasem să mi le spăl, s-a speriat grozav, s-a sculat deodată, s-a apropiat de mine, mi-a vorbit despre culoarea ciudată a buzelor, m-a înghesuit și m-a silit să răspund, până ce, copleșit de teamă și de durere, i-am mărturisit totul, plângând. Mi s-a dat numaidecât un leac ușor și n-a mai urmat nimic rău, decât că am fost închis pentru câteva zile în cameră, ca pedeapsă; deci, o nouă hrană și un nou imbold pentru dispoziția mea melancolică. ■

Statuia contelui Vittorio Alfieri, din orașul piemontez Asti, unde s-a născut scriitorul

ROMÂNIA ACUM O SUTĂ DE ANI

1903

GEORGETA FILITTI

Administrația liberală e judecată de toată lumea: impozite abuzive, manuale școlare apreciate părintilor, farmaciști defavorizați la repartitie, dar și neputința ministrului de Interne Vasile Lascăr de a lua măsuri eficiente împotriva funcționarilor corupți, ignoranți și bețivi. Expozițiile ori congresele internaționale organizate la București prilejuiesc guvernanților discursuri de un patriotism înflăcărat, nu totdeauna pe potrivă realizărilor științifice înfățișate. Deviza liberalilor „Prin noi înșine” e clamată cu orice prilej; ei văd redresarea agriculturii prin asocierea țăranilor, anihilarea arendașilor și readucerea proprietarilor de moșii destărați – fără să pară a întui apropierea sângerosului an 1907.

Evocarea lui Eminescu se face, și de această dată, emoționant, cu durere, ca o mărturie de vină colectivă pentru soarta celui atât de timpuriu dispărut.

Veștile din Balcani, relațiile cu grecii reînvie proverbul: „Să te temi de ei și când îți fac daruri”.

În septembrie 1903 disputele politice par să se fi atenuat puțin, lăsând loc comentariilor, chiar dacă destul de critice, asupra administrației. Mereu în căutare de fonduri, se inventează tot felul de impozite. Astfel, un *impoziț anti-constituțional* de 5%, cum titrează *Epoca*, urma să fie pus asupra cărților școlare, pentru ajutorarea corpului didactic, interesat să-și înființeze o Casă de economii, credit și ajutor. În Constituție se preciza expres că impozitele nu

pot fi așezate decât în favoarea statului, județelor sau comunelor, nu a particularilor. Și la Ministerul Instrucțiunii Publice se întâmplă strâmbătăți, după credința unui autor, care și-a văzut, pe nedrept, crede el, manualul de poezie respins. M. Străjan publică, în foileton, în *Epoca*, mai multe episoade cu *Modele de recenziune oficială*, unde îl atacă pe C. Nădejde, referentul ministerului. Acesta propusese folosirea în continuare a manualului din 1896. Îi

1903

Dr. C.I. Istrati (1850-1918),
într-o caricatură a vremii

Șoseaua Kiseleff la început de veac

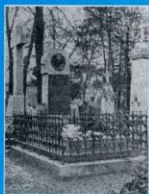
venea să-l dea în judecată și „să-i tragă cel puțin o bătaie zdravănă“. Dar nu poate, fiindcă e „autor“ și a făcut neghiobia să-și dedice munca „pe terenul apostolatului școlar închinat sărăciei“.

Și la Sănătate apar lucruri reprobabile. Așa, în vremea Regulamentului Organic, adică în anii '30 ai secolului XIX, farmaciștii sași înființaseră primele farmacii și obținuseră privilegiul transmiterii lor urmașilor. Uneori fără pregătire de specialitate, aceștia le arendau, iar tinerii absolvenți, dacă nu voiau să se îngroape în vreun târg uitat de lume, trebuia să plătească sume uriașe, ca să practice la București.

Dar, firește, ministerul cel mai criticat, fiindcă e și cel mai prezent în viața societății, e Ministerul de Interne. Presa amplifică și fabulează pe marginea unui zvon năstrușnic: Vasile Lascăr, titularul Internelor, ar fi elaborat un proiect de lege privind inamovibilitatea prefecților, asta ca să-i păstreze la nesfârșit „pe toți Ghiculeștii și Clincenii săi“ (aluzie la preferații ministrului, cu care acesta pleca adesea în inspecție), comentează vitriolant o foaie conservatoare. Cine zice „eu nu fac politică, fac administrație!“ minte, strigă indignat prefectul de Teleorman, dându-și în același timp demisia în urma unei inspecții ministeriale. Gestul avea să fie imitat și de colegii săi de la Botoșani, Dorohoi și Tecuci. Dincolo de statutul pe care se pregătea să-l confere capilor de județe, V. Lascăr se lovea de îndărătnicia tâmpă a unor slujbași. Foaia *Timpul* din Turnu Măgurele publică lăcrimația unor funcționari înlăturați după o atare inspecție, fiindcă „aveau în spinare sentințe judecătorești“: sunt și alții „cercetați prin saloanele penitenciarelor“ și au rămas în serviciu. Apoi, „aici în orașul nostru vedem că legea se execută după cum zice marii orașeni, ca tămăia înaintea lui Hristos, dar toate sunt minciuni. Noi am fost

condamnați. Fie că faptele noastre le-am făcut din greșeală sau din băutură“, dar Iorgu Letzu, subcomisar, „făcut de Dumnezeu știe, a mâncat și el pâine din același arest... apoi să mai vezi pe Costache Crău, marele raportor al poliției care și el a mâncat papară pentru falsuri în acte publice, falitul Ilie Dragomirescu, care după lege i s-au luat drepturile civile și politice. Apoi vârful acestor rele îl mai face și un turc neboțat, care astăzi cu onoarea țării, forajează pe piept [probabil preluare după ureche a furajerei – din fr. *fourragère* –, cordon militar prins de gâtul uniformei și răsucit pe mâna stângă în dreptul umărului și adunat pe piept cu două trese și doi ciucuri – *n.n.*] se prezintă înaintea dvs. și numit Dumitru Iancu. Dacă noi suntem poame rele între grâu curat, ciurul trebuie pentru toți“, scriu cu năduf Ilie Călin, Tache Letzu și Marin Cucu. Foaia *Epoca* reia, plină de ironie, „petiția teleormănenilor cu toate greșelile de punctuație și lipsă de stil, căci merită să treacă în posteritate pentru că ea constituie o notă caracteristică a timpului nostru“.

Încercarea lui V. Lascăr de moralizare a personalului administrativ eșuează și din cauza ridicolului de care e acoperit în presă. G. Ibrăileanu, în *Furca complementă*, descrie uciderea în bătaie a unui Marin Zamfir de către subcomisarul Musculeanu, de la secția 25 de poliție din Capitală. „Dl. V. Lascăr zice că face reformă..., ce fel de reformă a rețelilor deprinderi polițienești se face, când se mențin în slujbă și se apără comisari care bat și torturează lumea...“ Foile guvernamentale au altă versiune a incidentului: individul se îmbătase într-o cârciumă, făcuse scandal și ajunsese la poliție. Eliberat, se dusese acasă unde, încărcând fân într-un car, căzuse cu ochii în coarnele furcii... De aici titlul neîncrezător al lui Ibrăileanu.

Mormântul lui Eminescu

Imagine din Muzeul farmacilor

1903

Nici Ministerul Domeniilor nu scapă de vigilența presei. Secretarul general Băicoianu, proprietar la Tâncăbești, îngrădise samavolnic un loc la 5 m de șoseaua națională și statul îi plătea 15.000 franci pe an pentru a-i aduce apă la moara de acolo, împotriva avizului tehnicienilor...

Singurul domeniu cu certe realizări în acest răstimp e cel cultural. Se inaugurează Sinagoga Mare la București, în prezența marelui rabin dr. M. Beck. Primul ministru regretă că nu poate fi de față, „fiind reținut în afaceri de serviciu”. Felicită însă comunitatea mozaică, convins că în noul templu „se vor înălța rugi lui Dumnezeu”. *L'Indépendance roumaine* face o cronică mondenă a sărbătorii de Iom Kipur (a Marii Iertări), pentru care se ținea post „total și sincer”. Templul, construit în 1866, introdusese recent orga, element inovator impus de tinerii credincioși. „Totul aici e măsurat, corect, modern – într-un cuvânt șic, fără plânsete, țipe și hohotele dintr-un sinagogă obișnuită.”

Manifestarea care va atrage cel mai numeros public rămâne *Expoziția de pe malul gârlei*, cum o numește răutăcios *Epoca*, și elegant, *L'Indépendance roumaine*, *Expoziția societății de științe*. Era prilejuită de al doilea Congres internațional al științelor, patronat de dr. C. Istrati. În spațiul înghesuit al grădinii Institutului de Chimie de pe cheiul Dâmboviței (refuzase Cișmigiul ca să rămână totul în ograda sa, comentaseră sarcastic unii) găseai: sare, tutun, chibrituri, țigarete fabricate pe loc, un trunchi de copac uriaș carbonizat, portrete și busturi ale unor personalități istorice, arme, coroana de oțel a regelui Carol I, mobilă din secolul XVI adusă de doamna Marian din Bucovina, o sondă a Societății „Steaua română”, o colecție de fotografii ale drumurilor, căilor ferate și po-

durilor din țară, machete de poduri și silozuri, eșantioane de lemn, ceramică, traforaje, frânghii, laboratorul Serviciului tehnic al Primăriei, 50 de probe de cafea falsificată de pe piața Bucureștilor, aparate TFF și de telefon, colecții mineralogice, mostre de petrol, fructe, animale împăiate, produse farmaceutice, colecția „curioasă” a dr. M. Minovici, o hartă „superbă” a Institutului geografic al armatei, începută în 1875 și terminată în 1900, „minuni chimice”... Într-un cuvânt, știință!

Să amintim că primul Congres internațional al științei a avut loc la Cassel, în 1833, și Țările Române fuseseră reprezentate de un Meyer din București, trecut în program „aus der Türkei”, cu două comunicări despre ozocherita din Moldova și îmbunătățirile sanitare operate de administrația militară a contelui Kiseleff în Principate.

Amintirea lui Eminescu stăruie tulburătoare și *Epoca* din 30 septembrie publică trei scrisori ale marelui dispărut. La 10 februarie 1872 el le scria părinților: „Nimeni nu venea la mine pentru că opriseam pe ori și cine de a mai veni și astfel rămăsesem numai în prada cugetelor și închipuirilor mele, care numai senine nu puteau fi. Doctorul mi-a spus că principala cauză a bolii mele a fost izolarea deplină în care trăiesc și înconjurarea societății și a oamenilor. Eu nu cred să fie asta. E drept că nu mă duc decât foarte rar în adunări, însă totuși mă duc câteodată.”

Oficialitățile întrețin o notă optimistă și se găsesc destui ziariști să-și pună condeiul în slujba puterii, ca acel Tom Chic, cu al său *Carnet de High Life*, unde prezintă *Societatea română de azi* într-o formă idealizată. „Tranziția între formele aproape medievale și influența occidentală a făcut loc spiritului de

1903

Vasile Lascăr

Lumea alergând la administrația ziarului Universul (str. Brezoianu, nr. 11) pentru a cumpăra bilete la reprezentarea de gală a circuitului Truzzi (Circuitul Sîdoli)

asimilare, rafinamentului, inteligenței latine.“ România s-a democratizat, a abandonat privilegiile. Omul neocupat e o raritate. Bucureștiul e un oraș mare și modern. „Micul Paris“ înseamnă omagiul adus de străinătate. E plin de magazine frumoase, fără influență orientală (nici măcar Lipskanii nu se resimt de așa ceva). Au dispărut firmele spânzurate în cârlig deasupra intrării. O societate strălucită dă baluri, receptii, face acte de caritate, inaugurează galerii de artă...

Și ca această imagine idilică să pară și mai credibilă, alt ziarist mercenar publică articolul *Asociațiile de fermieri* – pledoarie ardentă pentru reducerea diferenței dintre sat și oraș prin susținerea țăranilor. E imposibil a-i face pe toți proprietari și atunci aceștia singuri, la nevoie, au decis să se asocieze. Așa sunt izgoniți arendașii străini, paraziți, dispare monopolul lor monstruos, iar proprietarii care trăiesc mai mult în străinătate, „adevărat pericol național și economic“, vor fi reduși la neputință. Statul, încheie priceputul autor, ar trebui să încurajeze această inițiativă viitoare a țăranilor!

Tabloul e creditat de primul ministru, care nu scapă prilejul, vorbind la congresul științific evocat mai sus, să amintească de capitalul străin în România, însumând 12 miliarde de franci în a doua jumătate a secolului XIX (sic!) și de păcatele românilor: așteaptă totul de la străini, sunt nerăbdători și ezitanți. Or, România are bogăția solului și forța de muncă, iar relația cu străinii a fost, până la urmă, păgubitoare: am construit căi ferate cu ei (aluzie la afacerea falimentară Strousberg) și a trebuit să le refacem, podul peste Dunăre l-au conceput ei, dar cu munca noastră; băncile populare, petrolul sunt ale noastre, încât singura deviză valabilă a românilor rămâne „Prin noi înșine!“

Această autarhie economică preconizată de guvernanți nu înseamnă izolare informațională. *L'Indépendance roumaine* preia din *Proia*, foaie ateniană, articolul *Grecii din România*, care începe foarte promițător: „maturizați de tradiția istorică, grecii și românii au datoriat să fie totdeauna foarte prieteni“. După ce amintește de „scânteile morale“ ale spiritului grec (limbă, biserică, învățământ) transportate în Moldo-Valahia de către principii fanarioți, care le-au salvat de obscurantism, înlăturând „sistemul politic feudal și tiranic“, autorul ar vedea o dovadă de amicitie palpabilă în restituirea de către statul român a celor 72 de mănăstiri grecești și 600 de moșii secularizate de principele Cuza în decembrie 1863. Ar fi un triumf al luiptei împotriva dușmanului comun... (numit însă!). Tot din spațiul grecesc, românii află că guvernul grec a interzis importul de haine vechi „din cauza epidemiilor și a altor efecte“.

O pregătire psihologică eficientă se face cititorului în legătură cu chestiunea națională. G. Ibrăileanu cere susținerea românilor din Transilvania și Macedonia, „căci dacă Regatul român trebuie să fie culturalicește centrul românismului, el trebuie să fie și politicește punctul luminos care să întretie speranțele fraților noștri în lupta politică pe care o duc“. Iancu Flondor din Bucovina, om practic, le cere conaționalilor săi să înființeze o bancă ipotecară cu garanții și să le extindă pe cele sătești de tip Raiffeisen.

O undă de melancolie trebuie să-i fi cuprins pe abonații *Universului* când au citit într-o dimineață că *Premiile Universului au fost furate*. Puteau fi, în fond, potențiali câștigători ai celor două ceasuri de aur (de „damă“ și bărbătesc), o pereche de cercei cu briliante și un inel cu diamant... ■

DEPORTAREA TĂTARILOR-CRIMEENI

Aflați de secole în Peninsula Crimeea, tătarii au fost întotdeauna un obstacol în calea expansiunii militare și economice a Rusiei, fie că a fost vorba de Imperiul țarist, fie de cel sovietic. Prin poziția sa geografică, Crimeea constituie un cap de pod pentru controlul asupra întregului bazin al Mării Negre, inclusiv asupra Gurilor Dunării și a Strâmțurilor.

Demonstrație a tătarilor la Sevastopol

Tătari crimeeni din secolul XIX

SEVGHIN OMER

Tragedia tătarilor-crimeeni a început în 1944. În zorii zilei de 18 mai, locuitorii Peninsulei Crimeea au fost treziți de zgomote care nu prevesteau nimic bun. Sute de camioane cu NKVD-iști sau cu militari înarmați până în dinți au pătruns și în cel mai ascuns cătun tătăresc, cu bătaii violente în porți. Au fost ridicați numai tătarii. Toți, fără nici o excepție. De fapt, nu erau decât femei, copii și bătrâni nevolnici. Bărbații erau pe front, în rândurile armatei sovietice. Luptau pentru apărarea patriei sovietice. Iar dacă nu erau pe front, se aflau în lagărele de muncă. Cei care, la sfârșitul războiului, au scăpat de pe front cu viață și s-au întors acasă, în Patria Verde – Yeșil Yurt, cum este supranumită Crimeea de către tătari –, au fost adunați și deportați și ei.

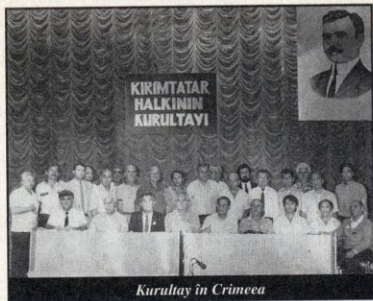
Deportarea din 1944 a fost o continuare și, de fapt, o încununare a programului „Crimeea fără tătari” visat de Petru cel Mare, început de Ecaterina a II-a la 8 aprilie 1783 și continuat de toți conducătorii Imperiului rus, fie el țarist sau bolșevic. Cel mai „eficient” dintre toți a fost, de departe, Stalin, „tătucul tuturor popoarelor”. Dacă cei dinaintea lui încercaseră metode mai sofisticate și, implicit, mai de durată, Iosif Vissarionovici Stalin a fost mai direct: „Să nu mai văd picior de tătar în Crimeea”, a spus el.

Noaptea de coșmar a unei națiuni

În luna mai 1944, tătarii-crimeeni au fost deportați în masă din Crimeea în Siberia și

în deșerturile Asiei Centrale, din ordinul lui Stalin. Motivul invocat conform Decretului 5.859 din 11 mai 1944 a fost colaborarea tătarilor cu armata de ocupație germană. Supraviețuitorii surghiunului nu au uitat nici o clipă cum a fost atunci, când pentru ei începea infernul, care nu s-a încheiat în fapt nici astăzi, după aproape 60 de ani. Ideea unui surghiun total al tătarilor din Crimeea nu le-a trecut prin cap nici măcar țarilor. Deportările tătarilor-crimeeni au început îndată după anexarea Crimeei de către Ecaterina cea Mare. Dar atunci au fost uciși sau deportați numai intelectualii, liderii politici, cei bogați, nu întreaga populație.

În noaptea de 17 spre 18 mai, tătarii au avut la dispoziție numai câteva minute pentru a se îmbrăca și a-și lua câteva

Kurultay în Crimeea

lucruri. Mulți dintre ei nu și-au luat nimic, convinși fiind că vor fi împușcați. Au fost urcați în camioane și duși în gări, unde erau pregătite garnituri de vagoane de marfă sau pentru animale, care să-i ducă spre Răsărit, în Siberia sau în Asia Centrală. Conform datelor din arhive, au fost organizate 67 de garnituri de tren. Călătoria a durat de la câteva săptămâni la mai mult de o lună. Pentru fireștile necesități fiziologice exista în colțul fiecărui vagon câte un orificiu și atât. Jumătate din cei deportați au murit pe drum sau imediat ce-au ajuns în locurile de destinație, de foame, de sete, de boli. Cadavrele celor decedați zăceau zile întregi alături de cei vii, până când trenul oprea în câte o stație de cale ferată pentru aprovizionare cu apă sau mâncare. Și abia atunci erau ridicați morții, cadavrele lor fiind aruncate în câmp, fără a fi îngropate.

Iată câteva mărturii ale unor supraviețuitori ai deportării. Nuriye Ismailova, o femeie de peste 70 de ani, locuia, în 1944, cu familia la Belogorsk, o localitate situată la 50 de kilometri de Simferopol (Akmescit), actuala capitală a Crimeei. În noaptea de 17 spre 18 mai, pe la ora trei, au fost treziți de doi soldați care le-au spus că au la

dispoziție 15 minute, după care vor fi scoși din casă pentru a fi deportați. Nuriye era cea mai mare dintre cele cinci fiice ale familiei. Tatăl le-a spus că nu îl crede pe soldat și că, probabil, vor fi împușcați; de aceea nu ar fi cazul să

se încerce inutil cu bagaje. Au părăsit casa numai cu hainele de pe ei și cu nimic altceva. Au fost încărcăți împreună cu alți oameni din satul lor în camioane și duși la gară. Au ajuns în Uzbekistan pe o căldură de 50 de grade Celsius. Din cei șapte membri ai familiei, numai ea a supraviețuit călătoriei. Nuriye Ismailova a revenit azi în satul natal, Belogorsk.

Șewki Anefiev este un alt supraviețuitor. În 1944, avea 16 ani și locuia cu familia în suburbiile Simferopolului. Pe 18 mai, tatăl era pe front. Mama nu știa rușește, așa că a răspuns el la bătăile în ușă. Se pare că acei soldați au fost mai omenoși. Le-au lăsat vreo jumătate de oră ca să-și strângă ceva lucruri și ceva de mâncare, după care i-au urcat în vagoane pe cei cinci membri ai familiei Anefiev, alături de alți vecini. Au fost coborâți undeva pe un câmp, unde era un punct de „colectare”. Cădea o ploaie liniștită. Erau înconjurați de o mulțime de soldați înarmați cu automate în poziție de tragere. Nu aveau voie să facă nici cea mai mică mișcare. Au așteptat ore în șir sub ploaie, îngroziți de ceea ce va urma. Auziseră de exterminarea evreilor și credeau că și ei vor păți la fel. Într-un târziu, au sosit mai

multe camioane, care au început să-i care la o cale ferată, unde erau două garnituri lungi de vagoane de marfă. În vagonul lor erau 85 de persoane. Trenul s-a pus în mișcare abia a doua zi în zori. În timpul călătoriei către Asia, o femeie din vagon a născut. Copilul a trăit foarte puțin. Cadavrul a fost luat de soldați și aruncat pe câmp, sub ochii îngroziți și neputincioși ai mamei și ai celorlalți deportați.

Tragedia de la Arabat

Fiecare tătar supraviețuitor al deportării este astăzi un „caz”. Și fiecare caz este povestea unei tragedii. Printre primele persoane cu care am vorbit cu ocazia primei mele vizite în Crimeea a fost și Kașka Vedgie. Avea 9 ani în 1944 și locuia cu familia în satul Novoklionovka din raionul Belogorski. Au fost deportați într-o așezare mică, Ciuciuk-șehir, din regiunea Tașkentului, în Uzbekistan. În 1966, au cerut să se întoarcă în Crimeea. Nu li s-a dat voie și atunci au fugit. Au ajuns numai până în Kuban, în regiunea Krasnodar. În 1968, au plecat cu toții la Moscova, ca să participe la manifestările din Piața Roșie. În 1969, au pornit din nou spre Crimeea. Au ajuns la 24 aprilie în Patria lor Verde. Au reușit să cumpere o casă de la niște ruși. Dar după o lună, într-o noapte, pe la ora două, a bătut mișcarea la ușa lor. Le-au spart ușile și geamurile. Au aruncat o căldare de apă rece peste cei cinci copii care dormeau, sperându-i pentru tot restul vieții. Pe soțul ei l-au luat. Ceilalți, adică ea și copiii, au fost urcați într-o mașină, duși la gara din Simferopol și urcați într-un tren cu destinația Kuban. Ca în 1944. Dar ei au reușit să înșele vigilența

paznicilor și au coborât după câteva stații. Peste două zile erau din nou în Crimeea. Timp de șase luni, au putut să trăiască pe ici-colo, ascunși pe la cunoștințe sau în hambare și în case părăsite, primind mâncare de la niște oameni care știau la ce riscuri se expun. Au fost prinși și din nou dați afară din Crimeea. Au reușit să revină după mai multe luni. După aceea nu au mai fost dați afară, dar timp de doi ani au fost amenințați cu moartea zi și noapte. Se trezeau noaptea cu bătăi violente în ușă și amenințări. Unul dintre copii a murit de frică într-o noapte, când a venit un milițian și i-a amenințat din nou.

Zarema Trofimova și Alim Usinov sunt doi artiști tătari. Zarema avea patru ani, când ea și părinții au fost deportați. Soldații nu i-au lăsat să meargă să-l ia și pe fratele ei, în vârstă de șase ani, care se afla la grădiniță. De atunci, nu au mai auzit nicodată despre el. Alim, deportat tot la o vârstă foarte fragedă, a fost crescut într-un orfelinat. Când s-a făcut mare, s-a interesat de părinți și a aflat că au murit în timpul deportării. Zarema și Alim s-au întors în Crimeea printre primii. Au cumpărat o casușă de la o rusoaică în vârstă, lângă Bahcesarai. Pe terenul res-

pectiv și-au construit singuri o casă mai mare. Cei doi au fost profesori la Academia de Artă din Tașkent. Au renunțat la o viață relativ sigură și prosperă în Uzbekistan, la tot ce aveau acolo și s-au întors în Crimeea, unde au luat viața de la capăt. Nu sunt singurii care au procedat așa. Toți tătarii care s-au reîntors în Crimeea au renunțat la ceva, pentru a veni la nimic și pentru a începe totul de la zero. Am reținut o remarcă a lui Alim Usinov, într-un interviu de la începutul anilor '90: „Toată Uniunea Sovietică se destramă, mai noi, tătarii, construim.”

La 20 mai 1944, Bogdan Kobulov, unul dintre fideliile lui Beria, i-a raportat șefului său: „Crimeea a fost curățată de tătari.” Imediat, Beria l-a anunțat telegrafic pe Stalin. Mulți dintre cei 23.000 de soldați și ofițeri ai NKVD și 9.000 de agenți NKVD-NKGB, precum și militarii din armată (marină), al căror număr încă nu se cunoaște, care au participat la operațiune, au fost decorați de Stalin, la 19 iulie 1944, în cadru festiv. În timpul recepției care a urmat, Kobulov și-a amintit brusc că a uitat de tătarii din Arabat. Era vorba de familiile pescarilor și ale muncitorilor de la minele

de sare, care trăiau în satele de pe fâșia îngustă de nisip care desparte Sivaș de Marea Azov. Erau numai femei și copii în acel moment, deoarece bărbații fuseseră luați pe front. Beria a ordonat: „Dacă în două ore mai rămâne un singur tătar acolo, capul tău va sta acolo unde îți sunt acum picioarele!” Kobulov ar fi spus că este imposibil să-i strângă pe toți tătarii în numai două ore, satele fiind răspândite pe cel puțin 100 de kilometri. Atunci, Beria i-a dat un termen de 24 de ore. Kobulov a reușit să-i strângă pe tătari într-o singură zi, dar și-a dat seama că ar dura prea mult ca să organizeze deportarea lor și atunci a găsit soluția cea mai rapidă. I-a încărcat pe toți tătarii într-un vas vechi, care zăcea ancorat la o dană din portul Ghelinșek. Nava a fost deplasată în zona cea mai adâncă a Mării Azov și acolo au fost deschise toate gurile de evacuare a apei de pe fundul vasului. Nava supraîncărcată cu nefericitele victime s-a scufundat încet-încet. Martori ai tragediei au relatat că soldații ruși așteptau cu mitralierele gata de tragere pentru a-i împușca pe eventualii supraviețuitori. ■

(Va urma)

Miliția intervine în „orașul de corturi”

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Dumitru Sandru – MIȘCĂRI DE POPULAȚIE ÎN ROMÂNIA (1940-1948)**

Editura Enciclopedică, București, 2003, 430 pp.

● **Anton Caragea – MOMENTE CONTROVERSALE DIN ISTORIA ROMÂNILOR**

Editura Pământul, 2002, 192 pp.

● **Donald M. Nicol – ÎMPĂRATUL FĂRĂ DE MOARTE. VIAȚA ȘI LEGENDA LUI CONSTANTIN PALEOLOGUL, ULTIMUL ÎMPĂRAT AL ROMÂNILOR** (traducere, note și comentarii de Maria Magdalena Székely și Ștefan S. Gorovei)

Editura Polirom, Iași, 2003, 166 pp.

● **Dr. Romus Dina – SUB CUPOLA PARLAMENTULUI. CONTROVERSE ȘI PERLE VERBALE**

Fundația Culturală Gheorghe Marin Speteanu, București, 2000, 211 pp.

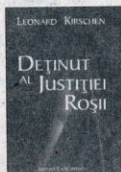
● **ISTITUTO ROMENO DI CULTURA E RICERCA UMANISTICA. ANNUARIO. ANNO 3 (2001)** (a cura di Șerban Marin, Rudolf Dinu, Ion Bulei)

Casa Editrice Enciclopedica, Casa Editrice Muzeul Satu-Mare, București, 2001, 422 pp.

● **Liviu Patachi, Gelu Neamtu – GENERALUL GEORGE POMUT (1818-1882). VIAȚA ADEVĂRATĂ A UNUI EROU DE LEGENDĂ** (prefață de acad. Camil Mureșanu)

Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2001, 134 pp.

● **Leonard Kirschen – DEȚINUT AL JUSTITIEI ROȘII** (Traducere de Lidia Ionescu și Brenda Walker; prefață Andrei Pippidi)

Editura Enciclopedică, București, 2002, 315 pp.

● **STRUCTURI POLITICE ÎN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE SUD-EST (1918-2001)** (coordonator Ioan Scurtu)

Editura Fundației Culturale Române, București, 2003, vol. I-325 pp., vol. II-România-325 pp.

● **COLECTIVIZARE ÎN VLAȘCA 1949-1950. DOCUMENTE** (ediție întocmită de: Ancu Damian, Florin Breazu, Ion Bălan)

Editura Vinea, București, 2002, 511 pp.

● **Eugen Petrescu-Prodan – ISTORIE, ECONOMIE, AFACERI. CAMERA DE COMERȚ ȘI INDUSTRIE DIN BUCUREȘTI**

București, 2000, 208 pp.

● **ANALELE ASOCIAȚIEI NAȚIONALE A TINERILOR ISTORICI DIN MOLDOVA. ANUAR ISTORIC**

Editura Pontos, Chișinău, 2002, 218 pp.

● **Traian Popovici – SPOVEDANIA** (Ediție îngrijită de Th. Wexler, traducere în engleză Viviane Prager; bilingvă)

Fundația Dr. W. Filderman, f.a., 98 pp.

RĂPICIUNE

6 1916. În istoria armatei române se înscrie o „pagină de durere și rușine” (cum o numește Constantin Kirițescu); Turtucaia, Verdunul nostru, care a costat mii de morți și 25.000 de prizonieri. Vina aparține înconștienței generalului Mihail Aslan, comandantul Armatei 3, un soi de abonat al Jockey-Clubului din București, în condițiile în care ar fi trebuit să fie nelipsit de la comandament, și incompetenței generalului C. Teodorescu, care, în momentul hotărâtor al luptei, și-a părăsit subordonații, salvându-se la bordul unei vedete.

12 1896. Pierre și Marie Curie, cunoscuții fizicieni francezi, mari amatori de plimbări cu bicicleta, pornesc din Paris într-o excursie pe șoseaua spre Brest. Marie este însărcinată în luna a opta, dar, cu toate temerile lui Pierre, ea insistă să plece, pentru că se simte bine. Nimic nu pare a anunța evenimentul. Pe drum însă, încep durerile. Cei doi se întorc în Capitală și, asistată chiar de soțul ei, Marie dă naștere unei fetei, Irène, viitoarea laureată a Premiului Nobel pentru chimie. Caietul de cheltuieli al modestei familii Curie pe luna septembrie menționează în această zi de sărbătoare: șampanie (3 franci), o telegramă (1 franc), farmacie și îngrijitoare (71 franci).

16 1890. În mica localitate Torquay din Devonshire, Marea Britanie, într-o familie înstărită, se naște Agatha Mary Clarissa Miller. Se exprima greoi, de aceea toți ai casei se tem că este un copil „încet la cap”. Cărțile viitoarei autoare de romane polițiste Agatha Christie – sublocotenentul Archibald Christie îi va deveni soț din anul 1918 – se vor vinde în 350 milioane de exemplare, fiind traduse în peste 20 de limbi. În 1971, cu cinci ani înainte să moară, va fi înnobită de regină, care îi va conferi titlul de „Dame of British Empire”.

24 1472. La Suceava se desfășoară cu mare fast nunta lui Ștefan cel Mare cu Maria Comnen, Maria de Mangop, după denumirea domeniului stăpânit de tatăl ei în Crimeea, pe malul mării. Este a doua căsătorie a lui Ștefan, după cea din 1463, cu Evdochia de Kiev, stinsă de boală după numai patru ani de căsnicie. Nici Maria de Mangop nu-i va sta mult alături lui Ștefan. Va muri în decembrie 1477, în postul Crăciunului, fiind îngropată la mănăstirea Putna.

24 1937. Mussolini are o întrevvedere cu Hitler la Berchtesgaden. Măgulit cu abilitate de Führer, salutat drept „primul om de stat din lume, cu care nimeni nu se poate compara, nici măcar pe departe” și impresionat de desfășurarea puterii germane, Ducele, care până atunci și-a păstrat autonomia de mișcare, face primul angajament, din lungul șir de subordonări față de partenerul său. Dino Grandi va scrie mai târziu: „Poporul italian a fost trădat de Mussolini în ziua în care a început să se germanizeze. Acest om a fost cel care ne-a plasat la remorca lui Hitler; el a părăsit calea unei colaborări sincere și loiale cu Germania, pentru a ne arunca într-un război care este împotriva onoarei, intereselor și sentimentelor poporului italian.”

29 1829. Se creează poliția metropolitană britanică, Scotland Yard, printr-un act propus Parlamentului de către tânărul secretar de stat Sir Robert (Bobby) Peel (de unde și numele sub care sunt cunoscuți până astăzi polițiștii britanici: *Bobbies* sau *Peelers*). Scotland Yardul a înlocuit Bow Street Police, un mic corp de poliție plătită, organizată de scriitorul magistrat Henry Fielding la mijlocul secolului XVIII. Sediul inițial al noii poliții era Piața Whitehall 4, care avea o ieșire spre Marea grădină scoțiană (Scotland Yard), numită astfel pentru că în epoca medievală pe acel loc se afla un vechi palat unde trăgeau membrii familiei regale scoțiene, în vizită la Londra.

Dimitrie Athanasescu, întemeietorul școlii române din Târnova, Macedonia

Cunoscute sub diferite nume – ca aromâni, macedo-români, megleno-români, istro-români –, vlahii de la sudul Dunării formau la granița dintre secolele XIX și XX o numeroasă populație, ei aflându-se în atenția statului român, care i-a sprijinit cultural.

După primele încercări de reînnoire națională, făcute de cărturarii aromâni stabiliți în Europa Centrală și Apuseană – ca medicii Roza și Cavaliotti, preotul Ucuta, profesorul

SPRIJIN PENTRU ROMÂNII

Prof. MARIA PETRE

În anul 1860 Costache Negri, agentul nostru diplomatic la Constantinopol, intervenea pentru înființarea unei școli române, iar la București lua ființă un comitet macedo-român cu același scop. Mihail Kogălniceanu, primul ministru al României, hotărăște în anul 1863 crearea unui fond din bugetul statului pentru ajutorarea bisericilor și școlilor române din Peninsula Balcanică.

La 16 aprilie 1864 domnitorul Alexandru Ioan Cuza semnează decretul prin care Dimitrie Athanasescu primește suma de 2.000 de lei, „drept ajutor pentru întoarcerea numitului în patria sa [în Macedonia], spre a deschide acolo

o școală primară pentru învățarea limbii române“. Lua astfel ființă prima școală românească din Imperiul otoman, la Târnova, lângă Bitolia. Două săptămâni mai târziu, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, propune ca din fondul de 10.000.000 de lei prevăzut pentru susținerea școlilor creștine din Imperiul otoman să se verse cât mai repede o sumă, întrucât acestea sunt „amenințate a se închide, din lipsa banilor necesari“.

Întru învierea limbii materne

În timp, numărul școlilor crește. În 1868 existau deja șapte

școli românești la sudul Dunării: la Târnova, lângă Bitolia (învățător D. Athanasescu), Grebena (învățător Apostol Mărgărit), Abela (învățător G. Tomescu), Ohrida (învățător G. Tomara), Smecse (învățător G. Dante), Noua Bella (învățător Tului Tacit) și Silistra (învățător C. Petrescu). Pentru cinci din cele șapte statul român plătiese deja 4.139 de lei și urma să plătească încă 3.555 de lei pe anul 1868. Se prevăzuse ca învățătorilor G. Dante și Tului Tacit să li se stabilească o subvenție lunară, căci ei încă nu fuseseră remunerați. Șeful Diviziei Școlilor, din cadrul ministerului, avertiza însă că suma de 7.000 de lei prevăzută pentru aceste cheltuieli nu era suficientă.

Cum au primit aromânii din Macedonia inițiativa statului român se vede dintr-o serie de memorii trimise Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. La 22 august 1869, locuitorii comunei Gopeși din Macedonia, „pe lângă călduroasele și eternele mulțumiri și recunoștință ce arătam din fundul inimii noastre onorabilului guvern român pentru

Localul școlii primare din Perlepe, vilaletul Monastir

Boiangi –, ideea a fost preluată de cărturarii români din prima jumătate a secolului XIX: Ion Heliade Rădulescu, Nicolae Bălcescu, Ion Ionescu de la Brad, Cezar Bolliac, Dimitrie Bolintineanu.

Formarea statului național român a permis diplomației românești să intervină cu tenacitate în sprijinul populației aromâne din Peninsula Balcanică, răspândită îndeosebi în Macedonia, Epir și Albania.

Apostol Mărgărit, întemeietorul școlii române de la Vlaho-Clisura

DE LA SUD DE DANUBIU

îngrijirea ce are pentru desțepirea confrăților săi de la dreapta Danubiului“, spun că învățătorul Dimitrie Cosmescu, „care ni s-a trimis... spre a da adevărata lumină copiilor noștri, în primă de noi cu cea mai mare mulțumire“.

În memoriu se arată „lipsa de cărți române, atât clasice cât și bisericești“, și este solicitat ajutorul financiar pentru plata învățătorului și „pentru că noi precum cunoașteți – însărcinați fiind cu cele mai mari dări – nu suntem în stare a susține scopul care privește la învierea limbii noastre materne“.

În luna septembrie același an, locuitorii comunei Perivoli din Epir își exprimă bucuria că doi dintre elevii trimiși să studieze în România, Apostol Theodorescu și Dimitrie Siumba, au ieșit între primii și solicită Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice să-l trimită pe primul, după terminarea gimnaziului, „aprovisionat cu cărțile necesare... ca învățător în comuna noastră, în care avem patru școli primare, dar din nenorocire copiii noștri învață o limbă străină ca papagalii, din lipsa unui învățător de limbă națională“.

Demers către Onoratul Minister

În februarie 1870, într-o scrisoare trimisă ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, George Mărzescu, institutorul I. Tomescu Somu de la școala din Abela (Epir), arăta rezultatele bune obținute în cei trei ani de când predă în acea școală și specifică „progresul literelor naționale...“, încât învățătura lor a luat o întindere remarcabilă nu numai în școala și biserica acestei comune, dar încă și la alte comune de prin prejur, cum Samarina, Perivoli, Băiasa, prin adulții cărora avui fericirea a fi învățătorul lor; și aceștia cunoscând adevărul, nu încetează d-a fi înfocați propagatori ai bunului, frumosului,

moralului. Această școală a luat renume bun, încât chiar și grecii din comunele din prejur își trimit băieții la această școală“.

Situația învățătorilor români din Macedonia nu era deloc ușoară. În martie 1872 Dimitrie Athanasescu, cel care deschisese în 1864 prima școală la Tărnova, se plângea într-o scrisoare adresată Părintelui Averchie, directorul Internatului Institutului Macedo-Român din București: „Află dar și prin aceasta că la finele lunii curente se va împlini just un an de când n-am primit leafa cuvenită, afară de leafă nu mi s-a trimis nici cheltuielile școlii pe anii 1869, 1870 și 1871 și toate acestea îmi creează cele mai mari și mai amari suferințe. De aceea, îmi iau libertatea a vă ruga fierbinte ca, pe lângă diferitele griji

Liceul român din Bitolia

și osteleni ce aveți pentru inter-natul ce dirigeați, să binevoiați a mijloci unde se cuvine ca să mi se trimită mai curând lea-fa ce mi se cuvine pe un an întreg, căci noi alt ajutor pentru existența noastră nu avem, afară de cel ce cunoști că ne este acordat de On. Minister.”

Din adresa agentului diplo-matic al României la Constan-tinopol, generalul Ion Ghica, din decembrie 1872, aflăm că statul român le plătește celor șase institutori români din Macedo-nia, precum și schitului româ-nesc Lacu de la Muntele Athos, suma de 9.272 de lei.

Buget special pentru salariile profesorilor

Obținerea independenței României duce la intensifica-rea mișcării naționale a româ-nilor din sudul Dunării prin des-chiderea de noi școli: în 1878 la Bitolia, Perlepe și Selia-Veria, în 1879 la Ohrida, Gopeși și

Crușova, iar în 1880 la Mulo-viște, Magarova, Grebena și Samarina, tot atunci începând să funcționeze și prima clasă a Liceului Român din Bitolia.

Eforturile concertate ale gu-vernului român prin Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Ministerul Afacerilor Străine, Legația de la Constantinopol și consulatele de la Salonic și Bito-lia au ca rezultat crearea până în anul 1893 a unui număr de 75 de școli primare românești, a unui liceu românesc și a unei școli normale de fete la Bitolia (1880), a unui gimnaziu la Ianina (1887), cu o populație școlară de 3.500-4.000 de elevi.

Rapoartele inspectorului școlilor și bisericilor române din Imperiul otoman, Apostol Mărgărit, dovedesc eforturile făcute de institutorii și profesorii școlilor române din zonă, precum și sprijinul acordat de statul român printr-un buget special, din care erau plătite salariile personalului didactic și bisericesc, chiriile localurilor

de școli și internate, bursele elevilor aromâni ce studiau la Constantinopol și în România. Astfel, din bugetul statului român s-au plătit pentru șco-lile și bisericile române din Peninsula Balcanică sume de 78.600 lei (1886), 144.500 lei (1887-1890), 180.000 lei (1891), 250.000 lei (1892) și câte 525.000 lei anual în pe-rioda 1893-1900.

Așadar, la sfârșitul secolu-lui XIX, eforturile statului româ-n și ale comunităților aromâne de la sudul Dunării se materializează în întreținerea a peste 100 de școli primare și cinci școli secundare românești și a peste 30 de biserici, în care slujba se oficia în limba română. Legăturile cu țara mamă au de-venit astfel mai strânse, limba și credința strămoșească s-au putut conserva și un număr în-semnat de elevi și studenți și-au desăvârșit educația în România, întorcându-se apoi în zonele na-tale, pentru a educa noi genera-ții în spiritul culturii române. ■

DOCUMENTE INEDITE PE INTERNET

Profesorul Thomas F. Glick de la Departa-mentul de Istorie, Boston University S.U.A., a achiziționat în primăvara anului 2002 cores-pondența de afaceri a lui Iacob Bercovici, ne-gustor de cereale și produse agricole din Bacău. Correspondența, datată 1906-1913, cuprinde peste 3.000 de documente, majoritatea în limba română, altele în idiș, câteva în limba ger-mană. Achiziția a fost posibilă cu sprijinul Fundației pentru Științe Umaniste de la Boston University.

Iacob Bercovici avea o rețea de peste 350 de comercianți de cereale („cerealiști”) pe tot cu-prinsul Moldovei, în localitățile Roman, Iași, Botoșani, Focșani, Piatra Neamț, Buhuși, Burdujeni, Dorohoi și Valea Rea. „Cerealiștii” cumpărau direct de la boieri sau arendași ai moșiilor și vindeau ulterior lui Bercovici, pe bază de comision.

Correspondența lui Bercovici cu furnizorii include detalii despre prețul, calitatea și cantitatea grânelor sau despre punerea lor în saci și transpor-tul pe calea ferată. O parte din cereale era vândută clienților autohtoni, alta era destinată exportului prin portul Brăila. Printre clienții locali menționăm familia Rosetti-Tescanu și armata română.

Prin intermediul unei burse oferite de Funda-ția Lucius Littauer, cele 3.000 de documente au fost traduse în engleză, catalogate și stocate într-o bază de date flexibilă, ce permite studierea infor-mației după persoane, localitate, preț cereale, dată etc. Etapa următoare este producerea unui compact disc ce va include baza de date, o parte dintre do-cumentele scanate, fotografii și comentarii.

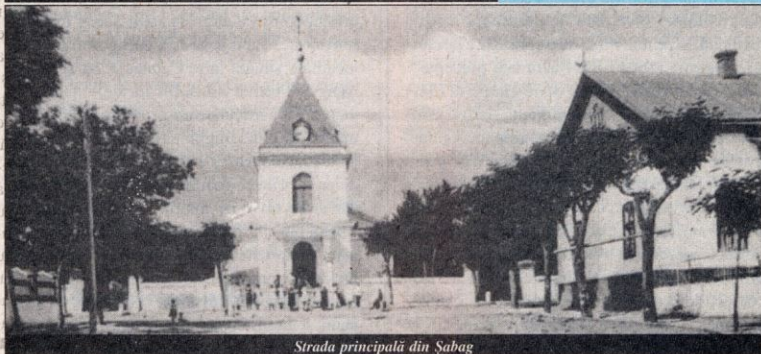
Pentru mai multe informații puteți vizita site-ul: <http://www.bu.edu/history/glick/shtetl.html>.

Monica POSTELNICU, Boston University

Lacul Geneva

Subiectul pe care vi-l prezentăm astăzi a fost abordat de autoare într-o lucrare mai amplă, intitulată *Suisses en Roumanie* (Elvețieni în România), publicată în *Țara Cantoanelor* în iunie 2002, sub egida Fundației Sturdza & Weidmann.

Strada principală din Șabag

O COLONIE ELVEȚIANĂ DIN SUDUL BASARABIEI

CLAUDIA CHINEZU

Doctorand la Universitatea din Fribourg

Potrivit unei legende preluate de către Manfred Eggermann, președintele comunității din București, în cartea sa *Die Schweizerkolonien in Rumänien* (Coloniile elvețiene din România), București, 1931, un grup format din 200 de elvețieni și 9.000 de germani, originari din regiunile Württemberg și Baden, sub impactul profețiilor milenariste, s-au imbarcat pe câteva vase cu aburi, spre anul 1820, pentru a naviga pe Dunăre în direcția Caucazului, cu speranța de a regăsi Arca lui Noe, care i-ar fi putut salva de iminentul sfârșit al lumii. Astfel ei au ajuns la Ismail, pe brațul drept al Deltei Dunării, în sudul Basarabiei. Foarte puțini dintre elvețieni, circa 60, și-au continuat călătoria până în Georgia, restul, dintre cei rămași pe malul moldovenesc, în mare majoritate, au acceptat naționalitatea rusă și, ulterior, pe cea românească, după reunificarea Basarabiei cu Regatul.

Împrejurimi din Șabag...

...la pescuit...

În plină politică de atragere a coloniștilor germani pe teritoriile proaspăt anexate, stabilirea coloniei elvețiene în Basarabia a fost facilitată, în primul rând, de o concesiune a țarului Alexandru I (1801-1825) acordată preceptorului său, Frédéric César de la Harpe (1754-1838), originar din cantonul Vaud. Astfel, prin ukaz-ul din 1816, țarul făcea propuneri interesante celor care doreau să se expatrieze pentru a coloniza Basarabia: primeau pământuri fertile, fără obligația de a plăti impozite vreme de zece ani, erau scutiți de prestarea serviciului militar, acordându-li-se libertatea practicării propriului cult religios. Singurele obligații ale coloniștilor erau legate de posesia unei sume minime de 300 ruble și de cunoașterea fie a cultivării pământului, fie a unei meserii.

Spre un nou tărâm al făgăduinței

Așa se face că, începând cu anul 1818, mai multe valuri de emigranți elvețieni, originari din cantoanele Vaud și Appenzell, au plecat înspre ținuturile basarabene, fiecare luând cu sine o Biblie pentru familie și o psaltire pentru fiecare copil. Ghid le-a fost un profesor de caligrafie și de științele naturii, Louis-Vincent Tardent, de la Colegiul din Vevey, de fapt organizatorul întregii emigrații elvețiene către Basarabia și Bucovina. Despre acesta a circulat chiar și o anecdotă, conform căreia, convocat în calitate de martor, în fața unui tribunal de la Cetatea Albă, a intrat salutându-i respectuos pe judecătorii țarului cu formula franceză *Bonjour, messieurs!*, taxată imediat de necunosători drept injurie, pentru care i s-a făcut un proces-verbal.

În iulie 1822, grupul de viticultori conduși de Tardent a părăsit Elveția. La 29 octombrie, primul convoi a ajuns în satul Șabag (Șaba în românește, Șabo în rusă, Chabag în franceză), localitate situată între Cetatea Albă și Marea Neagră. Potrivit arhivelor locale, citate și în memoriile particulare ale primului pastor al comunității, F.-L. Bugnion, publicate la Geneva în 1875, coloniștii s-au lovit, încă de la început, de animozitatea foarte diverselor etnii locale, dar și de invidiile interne. Motivul neînțelegerilor par a fi fost terenurile viticole oferite cu atâta generozitate de țara comunității elvețiene. Pe lângă viticultură, noii coloniști s-au dedicat culturii pomilor fructiferi, producției de șampanie și tutun. Ei mai beneficiau și de bogățiile locului: pește, sare, cereale etc.

Colonizarea elvețiană a continuat între 1822 și 1846, dar spre anul 1837, Adunarea comunală de la Șabag, constatând că nu mai soseau alți coloniști elvețieni, a decis să adopte și familii germane. Astfel, în timp, numărul familiilor elvețiene a crescut de la 43 în 1828, la 60 în 1840, multe dintre acestea pierzând contactul cu țara de origine. O parte dintre elvețieni a fost rusificată, alta românizată, prin căsătorie, iar alte familii au părăsit satul pentru a întemeia noi colonii. În 1892, descendenții ai coloniștilor de la Șabag au trecut Nistrul și au fondat Noul-Șabag, la Osnova, pe malurile Niprului.

Între muncă și credință, cele două cuvinte de ordine ale comunității, elvețienii de la Șabag găseau timp și pentru distracțiile cotidiene. Astfel, se amuzau foarte tare jucând ceea ce numeau *cochonnet* sau *boccia*, cu o minge de dimensiuni reduse, sau vânând pelicani, iepuri, prepelițe, vulpi, rațe sălbatice și pescuind mai ales foarte gustosul chefal.

Elvețienii erau luterani, reușind chiar, în ciuda posibilităților financiare reduse, să-și construiască propria biserică, unde se predica în franceză, germană și rusă. Despre ridicarea acesteia, pastorul Bugnion relatează în memoriile sale o povestioară amuzantă: „Din când în când, din România plecau vapoare încărcate cu brazi enormi, veniți din munții Carpați și destinați arboradei vaselor. Or, s-a întâmplat ca unul dintre acestea, încărcat cu niște brazi măreți, să naufragieze tocmai atunci pe malurile Mării Negre, aproape în dreptul satului Șabag, iar brazilii au fost aruncați pe țărâm, în așa fel încât proprietarului i-a fost imposibil să-i mai încarce, nu numai din cauza dificultăților, dar și pentru că trebuia să plătească vama, care i-ar fi absorbit tot beneficiul! Era deci o afacere foarte bună pentru el să-i vândă la un preț foarte scăzut... În fine, pentru lemnul destinat construcției unui lăcaș sacru nu trebuia să achite nici taxa de vamă și nici taxa de intrare. Este aproape superflu de adăugat că zelul coloniștilor de a smulge acest lemn din valurile mării și a-l transporta aproape gratuit la locul respectiv a fost fără margini.”

Rusificarea lovește

Deși, la început, comunitatea elvețiană s-a bucurat de privilegiile speciale acordate de țară, sfârșitul războiului Crimeei, prin Tratatul de pace de la Paris (februarie-martie 1856), a adus județele din sudul Basarabiei sub administrația Principatului Moldovei. Nu pentru prea mult timp însă. Căci, în urma războiului ruso-româno-turc din 1877-1878, guvernul de la București a fost obligat să cedeze din nou Rusiei această regiune, prima oară anexată în 1812 de Imperiul țarist.

Administrația imperială a adus acum și o puternică influență rusă. La aniversarea a 100 de ani de la fondarea coloniei, un cronicar local, André Anselme, și-a pus semnul pe o lucrare istorică – *Colonia elvețiană de la Șabag* –, ocazie cu care a înregistrat, în investigațiile sale, circa 211 familii, dintre care doar 30 mai dețineau pașaportul elvețian. Anselme a făcut observații interesante cu privire la această adevărată dilemă identitară: „Se știe, de fapt, că prezența rusească de aproape un secol a influențat considerabil caracterul și moravurile elvețienilor de la Șabag. Au fost înainte de toate defectele rușilor, cel mai repede adoptate în colonie: neglijența și indolența slavilor, care se rezumă în cuvântul *nitchivo* [nu-i nimic], echivalentul franțuzescului *laissez faire* [lasă că merge], au fost repede însușite. Toate acestea au contribuit la alterarea forței și tenacității atât de caracteristice elvețienilor. În fine, limba maternă a fost din ce în ce mai neglijată. Astăzi, cea mai mare parte a coloniștilor o cunosc foarte prost, iar conversațiile lor, începute în franceză sau germană, se termină adesea în rusă.” Potrivit aceleiași surse, elvețienii au învățat cu toții limba rusă, care a fost introdusă apoi și la școala elvețiană, ca o limbă obligatorie.

Rusificarea mai pronunțată a început prin anii 1871-1872 și a durat aproximativ până la terminarea primei conflagrații mondiale, în 1918. Dacă, la început, predomina limba franceză, adoptarea de noi coloniști germani a determinat formarea a două grupuri distincte, germanofon și francfon. În timp ce primii, în înțelegere cu coloniștii germani, au format *Clubul Aurora* (Verein Aurora), ceilalți au continuat să activeze în *Alianța franceză* (Alliance française), care avea un centru la Chișinău și o filială la Șabag.

...bucătărie în curte...

...la masă...

...pe ulița satului...

...la treierat...

Treptat însă, limba rusă a cucerit aproape întreg spațiul comunitar.

Foarte puține informații au ajuns până la noi referitoare la perioada de după 1918, când Șabag, ca și întreaga Basarabie s-au reîntors la sânul patriei-mame, România. Se pare însă că acest eveniment istoric a adus schimbări și în rândul coloniștilor elvețieni, în sensul că influența limbii ruse a scăzut, iar tinerii au început să se îndrepte spre școlile din București sau chiar din Elveția bunicilor și străbunicilor. Mai mult încă, comerțul local s-a reorientat spre România, prin porturile Galați, Brăila și Reni, deși legăturile feroviare creau în continuare numeroase dificultăți.

În această perioadă, comunitatea elvețiană de la Șabag își avea propria primărie, parohie, biserică, școală, chiar și un muzeu, o bibliotecă și un Club de teatru. Se regăsea și în Parlamentul României, prin deputații Raduner și apoi Wagner, în calitate de reprezentanți ai regiunii Cetatea Albă. Grație sprijinului acordat de Consulatul elvețian de la Galați și de Legația din București, locuitorii Șabagului aveau posibilitatea să citească gazetele elvețiene, a căror poziție în general neutră nu corespundea deloc cu opiniile lor politice.

Între dezastru și refacere

Ultimatumurile din 26, respectiv, 27 iunie 1940, lansate României de către guvernul sovietic, inaugurează o nouă etapă în istoria comunității elvețiene de la Șabag. Pentru aceasta, venirea armatei roșii a însemnat ruina totală. Chiar ministrul elvețian acreditat la București, René de Weck, a fost luat prin surprindere de evenimente și doar cu două ore înainte de sosirea

rușilor în Șabag a reușit să-i anunțe pe elvețieni să evacueze satul și să se refugieze în România. Astfel, o parte dintre aceștia au luat imediat trenul de la Cetatea Albă spre București, unde au ajuns la 2 iulie și au fost cazați la Casa elvețiană, iar cei care au dorit să se reîntoarcă în Elveția au fost repatriați. În 1942, la data simbolică de 24 ianuarie, elvețienii de la Șabag reîntorși în patrie s-au strâns în jurul unei Asociații de prietenie helveto-română, cu scopul stimulării legăturilor culturale dintre cele două țări.

Ceilalți coloniști de la Șabag s-au împrăștiat în toată lumea: o parte s-a asociat emigranților germani, în speranța de a obține din partea Reichului o nouă așezare asemănătoare cu cea pierdută, alții s-au refugiat în România și doar o parte destul de redusă numeric a rămas pe loc. Raportul Legației elvețiene de la București pe anul 1940 descria astfel situația: „Puțin câte puțin, valul de refugiați s-a dispersat: unii au intrat în Elveția, alții s-au crezut mai inspirați legându-și soarta de cea a cetățenilor germani «Volksdeutsche», cărora autoritățile germane le-au asigurat repatrierea, în fine alții au găsit să lucreze în România.”

Înainte de părăsirea comunității de la Șabag, în 28 iunie 1940, consulul de la Brăila a întocmit și un gen de recensământ, pe profesii, al celor 58 de compatrioți din Basarabia, lista conținând viticultori, grădinari, proprietari, dar și o profesoară, un fabricant de marmură și o guvernantă, în linii mari, mai mulți agricultori decât muncitori.

Dintre elvețienii care au venit în România, circa 30 au fost așezați în Dobrogea, pe un domeniu agricol situat în comuna Cernavodă. Terenul a fost închiriat de însuși președintele coloniei elvețiene din București, într-o încercare

care de restabilire a vechiului Șabag. Însă aproape toți coloniștii au dezertat de acolo. Câțiva au plecat în căutarea unui loc de muncă la București sau Galați, iar majoritatea s-a prezentat la Legația Germaniei pentru a primi cetățenie și a fi trimiși pe teritoriul Reichului. La sfârșitul anului 1941, doar un singur colonist elvețian mai rămăsese la Cernavodă.

Încercând să găsească o explicație, ministrul elvețian de Weck enumera, într-un raport trimis la Berna, nu mai puțin de cinci posibile cauze: 1. administratorul stabilimentului, Oscar Buxcel, care a semănat neînțelegerea printre compatrioții săi; 2. persoanele cu un caracter „slab”, care nu au știut să „reziste” diferitelor greutăți; 3. anumiți refugiați adunați pe acel domeniu, care nu meritau să fie numiți muncitori; cauză la care se mai adăuga și aspectul financiar, refugiații așteptând să fie recompensați cu mai mulți bani din partea Societății elvețiene din București; 4. coloniștii care nu au reușit să se înțeleagă cu administratorul coloniei; 5. căile și metodele utilizate de Reich pentru a-i atrage de partea sa pe cetățenii elvețieni.

Deoarece coloniștii au părăsit unul câte unul Cernavodă, semnatarul contractului de încheiere, Eggermann, s-a văzut constrâns să asigure el însuși exploatarea domeniului. Spre exemplu, între anii 1942 și 1944, a trebuit să investească aproximativ 3 milioane de lei pentru șeptel și întreținerea proprietății, ulterior naționalizată de către comuniști.

În cele patru zări

După intrarea României în război și recuperarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, coloniștii elvețieni au avut posibilitatea să se reîntoarcă

la Șabag. Însă au refuzat, deoarece condițiile de trai nu mai erau cele lăsate în 1940.

În octombrie 1941, fostul șef al coloniei de la Șabag, Girod, a trimis un raport către Ministerul elvețian al Afacerilor Externe în care făcea câteva observații cu privire la pierderile suferite în urma războiului, estimând că reconstituirea coloniei ar fi sortită eșecului. Realitățile descoperite la fața locului erau sumbre: pierderile înregistrate de comunitate se ridicau la aproximativ 250-300 milioane de lei (6,9 milioane franci elvețieni), producția de grâu era parțial distrusă, soldații ruși și apoi români furaseră tot ceea ce s-a putut... La acestea se adăuga soarta dificilă a evreilor care trăiseră în Șabag și care au suportat răzburarea soldaților români, deoarece, continuă raportul lui Girod, ura împotriva evreilor a fost și rămâne foarte mare, căci tot lor li s-ar datora, vina acestei stări de lucruri.

Dispersată în 1940 și aproape distrusă în 1941, colonia elvețiană de la Șabag și-a găsit sfârșitul la începutul anului 1942. Cei care au rămas și în timpul războiului în România, cu ajutorul financiar al Legației elvețiene și al autorităților federale, cheltuielile de transport și hrană ridicându-se la aproximativ 500.000 franci elvețieni, au putut fi repatriați în 1946. Societatea româno-sovietică Transloyd le-a pus la dispoziție un vapor special – Brâncoveanu –, care i-a transportat pe Dunăre, din portul Giurgiu, pe la Calafat, Turnu-Severin, prin Iugoslavia, până la Viena, și de acolo cu trenul, în Elveția, până în cantonul Vaud. Iar la bordul navei s-au aflat circa 116 repatriați de diferite naționalități, dintre care 61 elvețieni. Astfel s-a încheiat, la 5 octombrie 1946, ceea ce putem numi aventura de mai bine de un secol a elvețienilor pe pământ basarabean. ■

...în vie...

...o friptură la proțap

Punct de pornire

Documente de arhivă sau pagini memorialistice conțin referiri scurte sau pasaje mai ample ce rămân multă vreme insuficient exploatate. Descoperiri noi sau doar o nouă lectură le conferă sensuri neluate în seamă.

Ne-am propus ca în această rubrică să aducem în atenție astfel de cazuri, ca o invitație la noi cercetări ce pot confirma sau infirma lectura propusă.

În anul 1991, la Editura Tinerama, a apărut volumul de documente Citiți, judecați, cutremurați-vă, ediție îngrijită de Ion Ardeleanu și Vasile Arimia. Între altele, la paginile 87-98, a fost reprodus textul unei convorbiri pe care Ion Ardeleanu a avut-o în 1984 cu Al. Voitin-Voitinovici, fostul președinte al Tribunalului Poporului, care l-a judecat pe mareșalul Ion Antonescu în mai 1946. Recitind recent documentul mi-au reținut atenția două pasaje.

În primul, Voitinovici pomeneste despre un incident destul de grav petrecut în seara premergătoare audierii lui Iuliu Maniu, ca martor al apărării desemnat de Ion Antonescu. Iată pasajul respectiv, nu înainte de a reaminti cititorilor că ample fragmente din textul original al depozității lui Iuliu Maniu au fost publicate pentru prima dată în Magazin istoric, nr. 2, 3/1992.

Al. Voitin-Voitinovici

Iuliu Maniu

A FOST OARE UN ATENTAT?

„În noaptea aceea a intervenit o chestiune destul de ciudată. Eu am fost invitat la masă de către soția unui șef de cabinet al [avocatului Alexandru] Alexandrini, pe nume Lungescu, care fusese colegă cu fosta mea soție, pe soțul ei nu-l cunoșteam. Pe atunci, o invitație la masă era un lucru deosebit. Și am acceptat. În timpul procesului umblam cu o mașină mare însoțit de doi păzitori cu puști mitraliere. În aceste condiții am ajuns la familia respectivă și le-am spus, șoferului și paznicilor, să re-

vină pentru a mă lua pe la ora 23. S-a făcut însă noapte și mașina nu a mai venit; mi-a fost teamă să plec. Locuința acestora era pe dr. Lister și nu vroiam să merg pe jos, întrucât, pe atunci, se mai împușca noaptea pe stradă. Am cerut să dorm la ei, căci aveam o mare răspundere; ei au plecat să doarmă în altă parte. Dimineța am plecat către tribunal și când am ajuns în perimetru în care se desfășura procesul am văzut cordoane militare și o mare agitație; nu am fost lăsat să intru și am reușit doar cu greu așa

ceva. Pe trepte se aflau Teohari Georgescu și Avram Bunaciu, care au venit către mine agitați, spunându-mi că în noaptea aceea, mașina mea ce urma să vină să mă reia, a fost găsită pe undeva, iar într-însa se aflau morți șoferul și însoțitorii, iar ei nu știau dacă fusesem și eu în mașină și dacă mai trăiam; aceasta a determinat o mare panică, căci se ducea naibii totul. Se poate că a fost o tentativă de întrerupere a procesului Antonescu, întrucât eu eram acela care dețineam toate materialele pentru următoarele

Completul de judecată

zile ale procesului. Am primit atunci scrisori de amenințare, iar la locuința unde locuiam a fost pus un trotil, care însă, așezat greșit, nu a produs decât pagube înfime. Stăteam atunci în casă cu Gheorghe C. Stere, președintele Curții de Apel din București...”

Este imposibil ca un astfel de incident să nu fi lăsat urme documentare în arhivele Ministerului de Interne sau ale Serviciului Special de Informații. Poate că noi investigații le vor scoate la lumină.

Al doilea pasaj din același document invită și el la o revedere mai atentă a documentelor privitoare la atitudinea lui Iuliu Maniu în timpul depoziției ca martor al apărării. Relatează același Al. Voitinovici, un om ce nu poate fi bănuț de a fi nutrit sentimente de simpatie față de liderul național-țărănist.

„Maniu a fost surprins de evenimentele de la 23 august 1944. Așa a apărut și în depoziția lui în cadrul procesului. În ziua când și-a terminat depoziția, era ora 15.00. Obosit, el se sprijinea de estradă, iar eu, pentru a-i tăia puțin din poza pe care o afișa, i-am spus că-i ofer un scaun. A refuzat

din cochetărie și s-a pudrat puțin. Îi lipsea un punct de sprijin. M-am consultat cu unul din cei din complet și-am acceptat revenirea sa la ora 17.00, pentru a semna depoziția. Din depoziția sa rezulta concursul acordat de către P.N.T. lui Antonescu, sprijinul său moral. Mi-era teamă ca el să nu se răzgândească, să nu evite semnarea, repet, eram pe atunci foarte tânăr, aveam 28 de ani (am primit atunci un telefon, nu-mi amintesc de la cine, să fi fost Gheorghiu-Dej sau Lucrețiu Pătrășcanu, privitor la readucerea în aceeași zi a lui Maniu pentru a semna depoziția); vroiam să apară participarea sa, dar și să evităm ridicarea problemei Basarabiei și în nici un caz nu vroiam ca el să retraceze. După cele arătate, Maniu a avut o deviație de echilibru pe dreapta (la boxă), s-a sprijinit de boxă. Atunci, unul din acuzați, mi se pare Mareș [acuzat și el în proces ca fost ministru al Agriculturii și Do-

meniilor în guvernul Antonescu-Horia Sima], l-a ajutat să se sprijine, iar Maniu i-a dat mâna ca să-și mascheze slăbiciunea fizică, iar apoi a dat mâna și cu ceilalți. În sală s-a produs un mare vacarm: sala era mobilată cu oameni cu puternice resentimente antiantonesciene. Aveam sonerie de alarmă și am sunat. Ofițerul pus în acest scop l-a flancat pe Maniu și l-a scos din sală. Altfel probabil că ar fi fost bătut. La ora 17.00, când am revenit, Maniu era proaspăt pomădat, a citit și semnat depoziția. În presă au apărut fotografii înfățișându-l pe Maniu strângând mâna acuzaților. Dar aceasta a fost o întâmplare, solidaritatea sa era mai adâncă. Maniu era prea abil pentru a face public un astfel de gest.”

Așadar, afirmă Voitinovici, un gest al lui Iuliu Maniu născut dintr-o situație de precaritate fizică a fost preluat și înregistrat de opinia publică drept un semn de solidaritate a liderului național-țărănist cu cei acuzați, în primul rând cu Ion Antonescu. ■

M. ȘTEFAN

editura

L

LUCMAN

Adresa: Al. I. Cuza, nr. 1, sector 1, București
Tel.: 315.39.96; Fax: 315.39.97
E-mail: comenzi@lucman.ro
Va recomandă
KEOPS ȘI CONJURATIA IBISULUI

**KEOPS
ȘI
CONJURATIA
IBISULUI**

În colecțiile de documente românești păstrate în arhivele de la Hoover Institution se află și un număr de scrisori primite de Nicolae Titulescu de la diferite personalități române și străine. Începem în acest număr publicarea lor cu două scrisori semnate de Gheorghe Argeșeanu (prima, adresată ministrului de Finanțe), o scrisoare de scuze trimisă de W. Churchill, care nu îl putuse primi pe ministrul Afacerilor Străine, G.G. Mironescu, aflat în vizită la Londra, însoțită de răspunsul trimis chiar a doua zi de Titulescu, și două scurte mesaje expediate de Eduard Beneș, ministrul de Externe cehoslovac, prietenului său.

SCRISORI CĂTRE TITULESCU

LAURA COSOVANU

Legăția României
Ațașatul militar
Tokyo

Azabu, Tanşumachi 67 (pe colț)
15 decembrie 1921

Iubite Nicule,

Știind cât te lupți ca să scoți țara din greaua situație financiară, vin prin aceasta să-ți arăt risipa ce se face cu bugetul Legăției din Tokyo, din care

ai putea reduce cel puțin 90.000 yeni = 6.500.000 lei.

Cum postul meu s-a suprimat și în curând voi pleca în țară, vezi bine că eu n-am nici un interes altul decât al țării.

Bugetul Legăției este fenomenal de mare, fiind întocmit la București, unde nu se cunoaște situația și cerințele de aici.

Îți voi arăta care ar trebui să fie bugetul, după cum este și la celelalte legății.

Bugetul Legăției României

	Bugetul actual		Cum ar trebui să fie	
	lunar	anual	lunar	anual
Ministru	5.500 yeni	66.000 yeni	1.500 yeni	18.000 yeni
Secretarul	1.700 yeni	20.400 yeni	500 yeni	6.000 yeni
Interpret	400 yeni	4.800 yeni	100 yeni	1.200 yeni
3 secretari	600 yeni	7.200 yeni	100 yeni	1.200 yeni
Cheltuieli cancelarie	90 yeni	1.000 yeni	10 yeni	120 yeni
Chiria localului	2.000 yeni	24.000 yeni	300-500 yeni	4.000-6.000 yeni
Total yeni	10.290 yeni	123.400 yeni	2.710 yeni	32.520 yeni
Total lei		8.638.000 lei		2.276.400 lei

Un yen = 70 lei.

Acum un tabel comparativ de lefurile celorlalți ambasadori, miniștri și secretari din Tokyo ai țării-lor cu valuta cea mai bună:

Ministrul României	5.500 yeni lunar
Ministrul Spaniei	1.200 yeni lunar
Ministrul Elveției	1.500 yeni lunar
Ambasadorul Americii	3.000 yeni lunar
Ambasadorul Angliei	4.000 yeni lunar
Secretarul României	1.700 yeni lunar
Secretarii celorlalte legății	300-600 yeni lunar

Multe din legății n-au decât ministru, fără alt personal; tot așa ar putea fi și a noastră, care n-are absolut nimic, dar nimic, de lucru.

Chiria de 24.000 yeni pe an e colosală, când cele mai mari case și mobilate complet se închiriază între 4.000 și 6.000 yeni pe an.

E dureros și revoltător să vezi:

1. Legăția într-o odaie de hotel, iar ministrul tot așa, deși case se găsesc destule, și asta numai ca ministrul să nu cheltuiască nimic din leafa lui. E rușine pentru țară, toți crezând aici că nu putem plăti.

2. Secretarul de legatie, ungar neaoș, necunoscând țara, nu e în stare să dea nici o relație când cineva îi cere.

Dacă astfel vom fi reprezentați peste tot... vai de biata Românie... mare!

Te știu bun patriot și sunt sigur că nu vei arunca la coș adevărul ce ți-l aduc la cunoștință, fără a lua măsuri de îndreptare.

Te rog, primește expresiunea sentimentelor mele de admirație, dragoste și devotament.

Colonel Argeșeanu

București, 19 septembrie 1928

Iubite Nicule,

Îți scriu câteva rânduri știind că acum ai timp liber și deci le poți citi:

Deși acum nu te interesează, te va interesa poate când vei fi prim-ministru și va trebui să faci apel la valorile militare, care mai ales îți sunt devotați cu inima. [sic!]

La examenul de general ce s-a dat în vara asta și la care a luat parte, între alții, *ilustrul* (?) Antonescu, fostul tău atașat militar la Londra, Ionescu Munte de la Regentă etc., eu am ieșit I-ul, iar Antonescu cam slab.

Asta voiam să-ți aduc la cunoștință!

Te rog transmite doamnei Titulescu, din partea nevastei mele, cele mai bune salutări, iar din parte-mi respectuoasele mele omagii.

Tu primește asigurarea sentimentelor mele de dragoste și devotament.

Colonel Argeșeanu

10.IV.1929

Dragul meu ministru,

Trebuie să vă mulțumesc pentru amabilitatea de a mă fi vizitat la Trezorerie pentru a mă informa despre apropiata vizită la Londra a domnului Mironescu.

Mi-ar fi plăcut foarte mult să îl văd pe domnul Mironescu. Dacă aș fi fost în oraș, în timpul șederii sale, aș fi aranjat o întâlnire. Dar din nefericire, tocmai plec la țară, unde trebuie să stau până luni pentru a-mi termina dificila muncă de pre-

gătire a Bugetului. Pentru aceasta, este într-adevăr esențial să mă desprind de orice alt angajament. De aceea, îl rog pe secretarul Trezoreriei, Sir Warren Fisher, să îl primească pe domnul Mironescu în numele meu.

Al dumneavoastră, cu toată sinceritatea

Winston Churchill

[Ciornă cu însemnarea lui N. Titulescu:
„Răspunsul meu la scrisoarea lui Churchill, din 10 aprilie]

11 aprilie

Dragul meu Cancelar,

Sunt foarte mișcat de amabilitatea de a-mi fi scris, când sunteți atât de angajat în pregătirea Bugetului.

Domnul Mironescu, ministrul de Externe al României, a considerat de datoria lui, când se va afla la Londra, să vă caute și să vă facă o vizită de curtoazie.

Mi-a cerut să vă transmit mulțumirile lui. L-a întâlnit pe Sir Warren Fisher în absența dumneavoastră.

Vă asigur că sunt, dragă domnule Cancelar, Al dumneavoastră,

N. Titulescu

Dragul meu prieten,

Am fost reținut ieri la Consiliu toată ziua, apoi cu discursul meu pentru mâine. Dacă dorești să stăm de vorbă câteva clipe astăzi, îți stau la dispoziție când dorești.

Sună-mă la telefon.
Cu cordialitate,

E. Beneș

Telegramă

Via Radio-France
Praga

Transmitându-vă mulțumirile președintelui pentru felicitările dumneavoastră, vă rog, scumpe prietene, să primiți expresia grațitudinii mele pentru această nouă mărturie de atașament amical față de țara mea.

Beneș

Nicolae Titulescu, împreună cu câțiva membri ai delegației participante la Conferința de la Spa, care a stabilit, în iulie 1920, reparațiile datorate de Germania

Ecouri

BEDUINI INTERZIȘI

În revista electronică pe care o editează în Israel, cu titlul Bună dimineața, Israel, domnul Uri Vătureanu a publicat știrea despre acordarea numelui lui Cristian Popișteanu străzii Intrarea Ministerului, pe care a funcționat mulți ani sediul revistei Magazin istoric. După ce prezintă personalitatea celui care s-a identificat în ochii cititorilor cu publicația pe care a condus-o până la dispariția sa, în ziua de 26 februarie 1999, domnul Vătureanu evocă o amintire personală.

Revista condusă de Cristian Popișteanu – care a stârnit un deosebit interes în rândurile unor largi categorii de cititori – a publicat, înainte și după decembrie 1989, numeroase articole dedicate istoriei evreilor și Israelului. Istoricul și ziaristul a vizitat Ierusalimul și, cu prilejul Zilei Naționale a Israelului, a vorbit de multe ori la Radio România, evocând aspecte variate ale dezvoltării societății israeliene.

Cristian Popișteanu a fost distins cu Premiul de Prietenie România-Israel, acordat de Asociația Culturală Mondială a Evreilor Originari din România – ACMEOR, cu sediul la Tel Aviv. Premiul se acordă periodic unor cetățeni români, pentru contribuția adusă la dezvoltarea relațiilor dintre România și Israel.

În anul 1972, am vrut să public un articol cu titlul *Beduini de origine valahă*. Era vorba despre beduinii primiți în dar, cu secole în urmă, de Mănăstirea Sf. Ecaterina din Peninsula Sinai, cucerită de Israel în urma războiului din 1967. Cu prilejul unei vizite turistice făcute cu un an mai înainte în Israel, găsisem la Tel Aviv unele mărturii neașteptate, care sugerau posibilitatea că acei beduini ar fi fost aduși din actualul teritoriu al României. Am găsit material suplimentar la București și am scris articolul, pe care l-am propus spre publicare unui ziar și unor reviste săptămânale din România.

Materialul a fost citit, a stârnit curiozitate și discuții. Dar, de fiecare dată, a fost refuzat. Motivul – declarat și nedeclarat – a fost convingerea că secția de presă a Comitetului Central al partidului comunist nu va aproba apariția unui articol în care se amintește – necritic – de Israel și de un teritoriu arab ocupat. După câteva luni, mi-am dat seama că mă lupt cu morile de vânt. România era singura țară comunistă care men-

ținea raporturi diplomatice cu Israelul, cu care continua să aibă relații bune; dar în presă, la radio și televiziune – pentru „echilibru” – erau difuzate numai știri despre acțiuni desfășurate de militarii israelieni... În ziare și săptămânale nu mai era loc atunci pentru „beduini”...

Cineva mi-a sugerat să discut cu revista lunară *Magazin istoric*. Era o idee! L-am sunat pe Cristian Popișteanu și a urmat o foarte scurtă discuție telefonică. I-am spus că am un material cu unele noutăți despre beduinii din Sinai. Mi-a răspuns, punându-mi o singură întrebare: „L-ai citit pe Marcu Beza?”. Marcu Beza, fost consul al României la Ierusalim, evocase beduinii din Peninsula Sinai în revista *Boabe de grâu*, după o vizită la Sf. Ecaterina. Am răspuns că l-am citit. „Aștept articolul”, a fost răspunsul lui Cristian. L-am dat. Presupun că Popi – cum îi spuneau prietenii – s-a confruntat cu unele dificultăți la secția de presă, pentru că un membru al redacției m-a rugat să găsesc o formulă, astfel încât cuvântul Israel să nu apară la începutul articolului. Am refuzat să fac modificarea și articolul *Beduini de origine valahă* a văzut totuși lumina tiparului în forma în care-l predasem! Câteva săptămâni după apariția articolului, redacția mi-a trimis un plic cu ecouri din țară și din străinătate ale articolului. *Magazin istoric* făcuse demersuri și pentru trimiterea unui redactor al revistei la Sf. Ecaterina, dar proiectul a fost abandonat după izbucnirea Războiului de Iom Kipur...

Nu am mai discutat niciodată cu Cristian Popișteanu despre beduinii din Sinai. Dar de câteva ori, când ne-am întâlnit întâmplător, înainte de decembrie 1989, am avut senzația că îmi zâmbește complice... ■

Clio anunță

ARHEOLOGI AMERICANI
ÎN TURKMENISTAN

Asia Centrală a constituit de multă vreme un punct de atracție pentru oamenii de știință. În anii 1903-1904 o expediție americană, condusă de geologul și exploratorul american Raphael W. Pumpelly (1837-1923), însoțit de fiul său, a făcut cercetări arheologice în zona Annau din Turkmenistan, cu sprijinul financiar al Institutului Carnegie din Washington. Profesor de mineralogie la Harvard University (1866-1875), membru al Școlii regale de mine de la Freiburg, în Saxonia, Pumpelly îndrumase multe echipe de arheologi și geologi în expediții organizate în Japonia, China, deșertul Gobi, Siberia (la cererea guvernelor țărilor respective).

Rezultatele – îndeosebi cele geologice – publicate la întoarcerea acasă își păstrează valabilitatea până astăzi, la un secol distanță. El folosea aproape 100 de muncitori din zona Annau, cu ajutorul cărora descoperise o locuință și un mormânt de copil, vase de lut și de bronz, iar în straturile mai adânci – arme și obiecte din epoca de piatră, vârfuri de săgeți, o sabie de bronz, obiecte de podobă feminină, ceramică din eneolitic. Strămoșii turkmenilor cunoșteau, fără nici o îndoială, cultivarea pământului și creșterea vitelor.

Descoperirile savantului american dovedeau că în urmă cu 6.000 de ani în zonă se cultivau orz și grâu alb, din care se făcea pâine. De atunci, în literatura științifică se știe că în acel spațiu au existat două straturi de culturi, numite convențional Annau I și Annau 2.

Pumpelly plănuise să se întoarcă în Turkmenistan în 1905 – an când a fost ales președinte al Societății de geologie din S.U.A. și membru al Academiei Naționale de Științe Americane –, dar evenimentele revoluționare ale anilor 1905-1907 l-au împiedicat să o facă. În 1905 el a publicat un volum, intitulat

Explorare arheologică și fizico-geografică în Turkmenistan.

Abia în anii '80-'90 ai secolului trecut a mai călcat o expediție americană pe solul Turkmenistanului. Au săpat atunci profesori de la universitățile din Michigan, Pennsylvania, Arizona, de la Harvard, conduși de Frederik Hibert de la Universitatea din Pennsylvania. Vreme de 15 luni au mers pe urmele lui Pumpelly. Au revenit în 1996, după câștigarea independenței Turkmenistanului. Au identificat o civilizație de tip orășenesc, care făcea metalurgie, cultiva pământul și avea legături cu Iranul, Siberia, China și Orientul Apropiat.

Incet-încet, lumea a început să accepte că civilizațiilor antice cunoscute în spațiu – chineză, indiană, mesopotamiană – trebuia să li se adauge una necunoscută: cea a Asiei Centrale. În anul 2000, de pildă, cercetătorii americani au descoperit mărturii ce dovedesc că, la 300 de ani după ce egiptenii își înălțaseră piramidele, Asia Centrală a fost leagănul unei civilizații comparabile cu cea din Mesopotamia și vechiul Iran în epoca bronzului.

La un secol de la expediția lui Pumpelly, istoricii turkmeni de la Institutul de istorie din Așhabat pregătesc o conferință științifică, împreună cu colegii lor americani și cu sprijinul Ambasadei S.U.A. din capitala Turkmenistanului. De curând am auzit la Ambasada americană din Așhabat expunerea arheologului Frederik Hibert despre cercetările întreprinse de americani în toată această sută de ani. Reuniunea istoricilor va prezenta rezultatele cercetărilor, în condițiile în care o echipă internațională de arheologi americani, ruși și danezi, continuă săpăturile în sectorul Annau. ■

Mioara POROJAN

În exclusivitate de la RIA-NOVOSTI

Despre amploarea crizei rachetelor, cititorii noștri au putut afla din numerele anterioare ale revistei (Magazin istoric, nr. 2, 3, 8/1995). Postul de televiziune Discovery a difuzat mai multe emisiuni despre criza rachetelor și despre secretul ce a înconjurat în epocă retragerea rachetelor americane din

Turcia. Iată acum, dintr-o sursă rusească, povestea acestui episod.

Autorul rândurilor ce urmează a fost, în anii '60, șeful rezidenturii KGB la Washington, apoi a condus Direcția America din Primul

Directorat General (serviciul de informații externe) al KGB.

APLANAREA CRIZEI CUBANEZE

ALEKSANDR FEKLISOV

Serviciile de informații sovietice dețineau date exacte privind planul american de organizare a unei intervenții militare în Cuba, încă dinaintea declanșării crizei cubaneze, care a izbucnit în urmă cu 41 de ani. După înfrângerea din aprilie 1961, suferită de forțele intervenționiste în Golful Porcilor, au sosit informații legate de noi acțiuni îndreptate împotriva Cubei. Pentru punerea în aplicare a acestora, au fost create în Florida două unități operative, care cuprindeau peste 700 de ofițeri activi ai CIA. Grupurile de cercetare și diversivitate trimise de ei pe insulă, în componența cărora intrau exilați cubanezi, terorizau populația,

înființau cete înarmate și se pregăteau să răstoarne guvernul lui Fidel Castro.

După ce avionul american de spionaj U-2 a reaperat la 14 octombrie 1962 rachetele sovietice din Cuba, care aveau capacitatea de a lovi numeroase obiective aflate pe litoralul estic al S.U.A., oficialitățile de la Washington au început să caute cu îngrijorare o cale de ieșire din situația de criză care apăruse. Moscova deținea date privind tendințele antagonice din anturajul președintelui J. Kennedy. Existau membri ai echipei prezidențiale care se opuneau propunerilor aripilor dure, „uliilor”, de bombardare masivă și imediată a

Cubei. Noi știam că președintele era sprijinit de Robert McNamara, secretar de Stat pentru apărare din acea perioadă, care a avertizat că lovirea instalațiilor pentru rachete va produce moartea specialiștilor sovietici, ceea ce va duce cu siguranță la măsuri de răspuns ale Moscovei și atunci războiul va fi inevitabil.

Majoritatea membrilor Comitetului Executiv al Consiliului Securității Naționale (EXCOM) a fost de acord cu instituirea blocadei maritime a Cubei. Însă, în timp ce șeful Casei Albe lipsea din Washington (acesta călătorea prin țară în cadrul campaniei electorale), Pentagonul a concentrat la bazele sale din apropierea Cubei

infanteria marină, al 18-lea Corp de parașutiști și alte unități de luptă, necesare intervenției. Era plănuită mobilizarea în acest scop a aproximativ 250.000 de militari din trupele terestre.

În plus, S.U.A. au format în jurul Cubei un inel compus din nave portavion aflate în continuă deplasare, două crucișătoare și 25 de distrugătoare. În rândurile forțelor armate din sudul S.U.A. a fost instituită pregătirea maximă de luptă. Angajații Casei Albe și ai altor instituții guvernamentale importante au primit instrucțiuni să fie pregătiți pentru mutarea în adăposturi subterane. Se avea în vedere și evacuarea familiilor funcționarilor de stat cu rang înalt către regiunile îndepărtate ale țării.

Robert Kennedy (fratele președintelui S.U.A.), care a ocupat ulterior postul de ministru al Justiției, a descris atmosfera din acele zile: „Se amplifică senzația că în jurul nostru, al tuturor, în jurul întregii omeniri, se strângea un nod, din care va fi din ce în ce mai greu

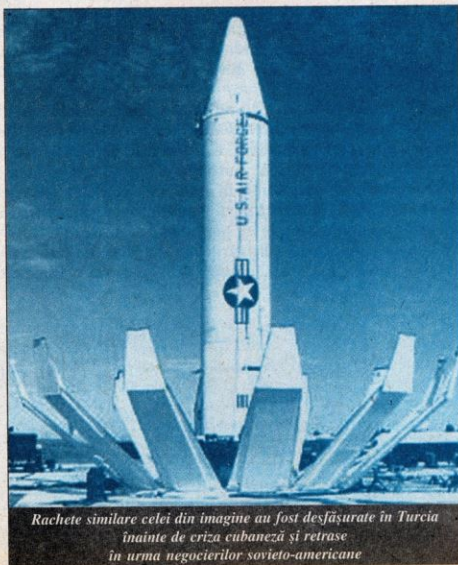
să ieșim“. R. Kennedy a fost însărcinat să poarte negocieri secrete cu Anatoli Dobrînin, ambasadorul U.R.S.S. la Washington (*Magazin istoric*, nr. 1-8/2003). În final, americanii au transmis Moscovei propunerile lor de a ajunge la un compromis în vederea soluționării crizei cubaneze. Acestea cuprindeau următoarele condiții: U.R.S.S. va demonta și transporta în afara Cubei instalațiile pentru rachete sub controlul O.N.U.; la rândul lor, S.U.A. vor ridica blocada insulei și se vor angaja să nu invadeze Cuba.

Ambasadorul Uniunii Sovietice în Statele Unite,

Dobrînin, a insistat ca S.U.A. să demonteze rachetele Jupiter din Turcia, în schimbul readucerii în U.R.S.S. a armamentului ofensiv instalat în Cuba. Argumentele au fost foarte convingătoare. În final, liderii americani au ales calea concesiilor. Răspunsul conciliant al lui Hrușciov a sosit la Washington la 28 octombrie și, împreună cu propunerile lui Kennedy, au fost trimise imediat secretarului general al O.N.U. U. Thant.

Criza cubaneză a fost soluționată în urma ajungerii la un compromis: o parte a fost de acord să-și

retragă rachetele din Cuba, iar cealaltă din Turcia. Aceasta a fost maniera în care a fost lichidat pericolul izbucnirii unei confruntări nucleare cu urmări imprevizibile între U.R.S.S. și S.U.A. Principalul este că U.R.S.S. a reușit să obțină de la S.U.A. promisiunea că acestea vor renunța la ideea invadării Cubei. Această înțelegere este valabilă și în prezent. ■

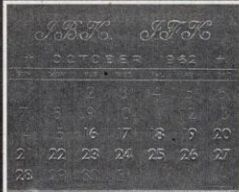

Rachete similare celei din imagine au fost desfășurate în Turcia înainte de criza cubaneză și retrase în urma negocierilor sovieto-americane

Уважаемый господин Президент,
Получил Ваше письмо от 23 октября, ознаменовавшее с моей стороны Зан.

Представьте себе, господин Президент, что мы поставили бы Вам те ультимативные условия, которые Вы поставили нам своим ответом. Как бы Вы реагировали на это? Думаю, что Вы все равно бы бы таким путем с нашей стороны. И это было бы нам выгодно.

Поставим нам эти условия, Вы, господин Президент, согласны ли вы. Что Вас просит сделать это? По какому праву

MISIUNEA KAMA

În imagini: scrisoarea trimisă de Hrușciov lui Kennedy la 24 octombrie 1962 (stânga sus); imagine luată de un avion de spionaj american a amplasamentului rachetelor sovietice din Cuba (stânga jos); placă de argint realizată de Tiffany, cu calendarul lunii octombrie pe care erau evidențiate zilele crizei cubaneze și care a fost oferită de președintele american celor apropiați (dreapta sus); întâlnire între președintele american și ministrul sovietic de Externe Gromiko, după încheierea crizei, pentru a discuta despre sprijinul ce poate fi acordat Cubei

ALEXANDRU V. ȘTEFĂNESCU

Misiunea secretă Kama executată de submarinele sovietice constituie unul dintre episoadele cele mai importante ale crizei rachetelor din Cuba și până de curând, unul dintre cele mai puțin cunoscute.

Comandanții militari implicați în această misiune dețineau o forță de distrugere și o autonomie cum alții nu mai avuseseră, iar evitarea declanșării unui război nuclear li se datorează în mare parte. În ceea ce privește secretul misiunii, el a fost atât de bine păzit, încât fostul secretar american al Apărării, Robert McNamara, unul dintre participanții la evenimentele din timpul crizei rachetelor, a aflat amănunte despre aceasta abia în anul 2001, conform propriei declarații.

Articolul de față se bazează pe relatările participanților la misiunea Kama. O parte dintre ele au fost utilizate în documentarele prezentate de posturile de televiziune Discovery Europe și BBC World Service. Altele le-am desprins din înregistrările debaterilor din cadrul Comitetului Executiv al Consiliului Securității Naționale (EXCOM), obținute prin intermediul Bibliotecii Departamentului de Stat al S.U.A.

În octombrie 1961, tânărul comandant de submarin Nikolai Șumkov a fost desemnat să testeze arma cea mai modernă a marinei sovietice, o torpilă cu focos nuclear, cu o forță de 20 kt, capabilă să anihileze o întreagă flotă. Ca urmare a acestei decizii, devastatoarea torpilă a fost lansată în apropierea insulei Novaia Zemlea, în zona cunoscută spionajului occidental drept Portul Negru (Black Harbour). Alături

de alte arme noi ale arsenalului sovietic, torpila trebuia să ajute la recuperarea handicapului creat în cursa înarmărilor de avansul tehnologic occidental.

Acționând, de asemenea, pentru a echilibra balanța puterilor, Hrușciov concepe în primăvara anului 1962 un plan îndrăzneț. Construirea Zidului Berlinului fusese deja un act provocator, pe care S.U.A. l-au acceptat ca atare și care l-a ajutat pe Hrușciov să

aprecieze cât de departe poate merge cu asemenea provocări, pentru a fi în continuare în siguranță. În Cuba, el avea să pluseze mult față de ceea ce făcuse cu un an înainte în R.D.G.. Astfel, a hotărât să se folosească de Cuba pentru a ajuta U.R.S.S., transformând-o într-o bază militară sovietică, amenințare directă la adresa S.U.A., prin rachetele nucleare cu rază medie de acțiune ce urma să fie instalate acolo.

În vara anului 1962, insula a fost puternic întărită cu armament sovietic, la sfârșitul lunii septembrie sosind și primele rachete.

În aceeași lună, la baza submarinelor sovietice Poliarnii, căpitanii Nikolai Șumkov, Valentin Savițki, Aleksei Dubivko și Ryurk Ketov au primit o misiune deosebită: să navigheze în secret în spatele navelor cu armament destinat Cubei și să ajungă la Mariel în trei săptămâni. Niciodată un submarin sovietic nu mai fusese trimis atât de departe. Totodată, ordinele primite le confereau o autonomie cum nu mai avusese vreodată un căpitan de submarin sovietic: puteau să lanseze torpile nucleare fără a cere aprobarea Moscovei. Înainte de a ieși în larg, cei patru lupi de mare au făcut o înțelegere: „ne-am asigurat unul pe altul că, dacă unul dintre noi le lansa, le lansau și ceilalți” (declarația căpitanului Ketov).

Kennedy instituie blocada

La 2 octombrie 1962, cu plicurile cu ordine sigilate, cele patru submarine Diesel tip Foxtrot părăseau Peninsula Kola. Erau ultimele elemente de forță ce se îndreptau spre Cuba. Urmând un curs pe la sud de Islanda și îndreptându-se apoi în diagonală spre Cuba, cele patru submarine au depășit la 13 octombrie sistemul hidroacustic de supraveghere NATO dispus între Newfound-

land și Insulele Azore. În ciuda intensificării măsurilor de supraveghere anti-submarin în Atlantic, americanii nu reușiseră încă să detecteze cele patru nave. La aceasta a contribuit și o teribilă furtună, pe care submarinele au fost obligate să o înfrunte.

Între timp, Oficiul Național de Recunoaștere și Centrul Reunit de Recunoaștere îl informaseră pe președintele Kennedy, în ședința din 9 octombrie 1962, despre existența a noi amplasamente de rachete antiaeriene (SAM) pe teritoriul cubanez. Fotografii făcute de avionul U2 la 14 octombrie 1962 au fost analizate de fotointerpreții americani de la Centrul Național de Interpretare Fotografică, iar președintele american a fost informat în cursul dimineții de 16 octombrie de faptul că sovieticii instalaseră rachete nucleare în Cuba.

Prima decizie a acestuia a fost constituirea Comitetului Executiv al Consiliului Securității Naționale (EXCOM), ce cuprindea o serie de personalități ale vieții politice și publice americane, consilierii civili și militari cei mai de încredere și generali de la Pentagon. Aflați în ședință aproape în permanență, membrii EXCOM au dezbătut toate variantele posibile de ripostă. S-a decis să se treacă la acțiune în circa 10 zile. O modalitate la îndemână era un atac aerian, dar au existat multe obiecții. În timp ce multe dintre armele sovietice erau încă în drum spre Cuba, secretarul

Apărării, Robert McNamara, susținut de procurorul general Robert Kennedy, a propus o blocadă navală pentru a împiedica aceste arme să ajungă la destinație și pentru a-i forța pe ruși să retragă armamentul deja amplasat.

Opinia publică americană, și nu numai, avea să afle în seara zilei de 22 octombrie dintr-un discurs televizat al președintelui Kennedy că în Cuba se află „o serie de amplasamente pentru rachete ofensive” și că S.U.A. aveau să instituie o „carantină” asupra navigației spre Cuba. Kennedy a semnat ordinul de instituire a blocadei navale la 23 octombrie 1962, iar McNamara a informat presa: „am făcut tot ce trebuia pentru a amplasa forțele, astfel încât carantina să înceapă mâine la ora 14 GMT sau 10 ora locală”. Marina S.U.A. a trecut la desfășurarea celor mai numeroase forțe de la al doilea război mondial, având în centrul liniei de carantină grupul anti-submarin condus de portavionul USS Essex, plecat din baza navală Guantanamo.

„Ne vom întâlni în iad”

La mai puțin de 100 km de coasta S.U.A., submarinele sovietice se apropiau de Cuba. Fiecare avea propria sa echipă de ascultare a frecvențelor și interceptau legăturile radio între forțele americane și cele britanice. După cum va declara căpitanul

Reuniune a EXCOM, în ziua de 29 octombrie 1962

Demonstrație de forță în Piața Roșie

Ketov, „situația era alarmantă. Era clar că erau probleme, nu doar în zona noastră, ci și în Cuba”. Ajunși în zona Gulfstream din Marea Sargaseilor, sovieticii întâmpinau un nou tip de probleme: „Oamenii leșinau pe capete. Am avut și 14 cazuri pe zi. Temperatura în submarin era de 65°C, mai puțin în compartimentele de la capete, unde erau 38-40°C. Motoarele Diesel se încălzeau, umplând submarinul de gaze toxice.” Situația, prezentată astfel de căpitanul Dubivko, impunea ieșirea din imersiune pentru ventilarea navelor, dar la suprafață lucrurile se complicau...

La 22 octombrie 1962, amiralul George Anderson informase EXCOM că navele sovietice vor intra în zona de carantină peste

USS Beale

14 zile, iar directorul CIA, John McCone, raportase existența a patru submarine sovietice ce ar putea ajunge în Cuba peste patru zile. În seara zilei de 23 octombrie, președintelui i s-a raportat că submarinele sovietice au intrat în Marea Caraibelor. El a ordonat Marinei să acorde prioritate acestora și să ia măsuri pentru protejarea navelor americane.

Între timp, în ciuda bruiailor puternice care îngreunau comunicarea între Moscova și submarinele sale, acestea recepționaseră ordinul să meargă mai departe, trecând linia de carantină, și chiar să deschidă focul la nevoie.

La 24 octombrie, președintele american începe să se îndoiască de faptul că linia de carantină putea rezolva problema. Hrușciiov afirmase că nu va permite percheziționarea navelor sale, adăugând că „dacă S.U.A. vor război, ne vom întâlni în iad”. La ora 10 a.m., Kennedy aflase că cel puțin 30 de nave comerciale sovietice se îndreptau spre Cuba, iar două dintre ele – Kimovsk și Gagarin – erau la două ore de linia de carantină, urmate la scurtă distanță de câte

SUBMARINE DE ATAC SOVIETICE

În perioada războiului rece, submarinele au constituit una dintre cele mai importante categorii de arme. Pe măsura perfecționărilor aduse, ele au devenit tot mai greu de detectat, asigurând astfel platforma ideală de pe care se putea lansa un atac atomic surpriză. Prezentăm în continuare principalele categorii de submarine sovietice și indicațiile lor NATO.

SUBMARINE DE ATAC CU PROPULSIE DIESEL

Program 613 (indicativ NATO Whiskey I-III); construite între 1951-1956; dispuneau de o autonomie de 30 zile; aveau un echipaj de 12 ofițeri și 40 marinari; armamentul era compus din tuburi lanstorpilor și tunuri; ulterior au fost convertite în submarine lansatoare de rachete balistice.

Alte variante cunoscute sunt: Program 613 M (modernizat), 613 U (cu sonare noi), 613 A (cu rachete de croazieră), 640/Whiskey

Canavas Bag (cu sistem radar), 665/Whiskey Long Bin (cu rachete strategice de croazieră).

Program 633 (indicativ NATO Romeo); dispuneau de o autonomie de 60 zile; erau submarine de atac construite ca variantă îmbunătățită a clasei Whiskey; au fost masiv exportate. În intervalul 1952-1955 s-a realizat și submarinul având indicativul NATO Zulu, a cărui variantă V putea lansa 2 rachete ghidate (V2 sau Scud) de la suprafață.

Program 641 (indicativ NATO Foxtrot); submarine construite între anii 1961-1971, cu o autonomie sporită la 90

Submarin din clasa Charlie II...

un submarin sovietic. EXCOM a tras concluzia că submarinele păzeau navele comerciale, greșeală ce ar fi putut provoca un dezastru.

Primul detectat a fost submarinul căpitanului Șumkov, ce se îndrepta chiar spre portavionul Essex. Avioane decolate de la bordul acestuia începuseră căutarea anti-submarin. La propunerea lui McNamara, s-a trecut la avertizarea submarinelor, folosindu-se grenade A/S de slabă putere, pentru a nu le avaria. „Președintele era foarte îngrijorat”, după cum își amintea Robert Kennedy. El a adăugat: „dacă nu iese la suprafață, îl atacăm, dar n-aș vrea ca primul vas atacat să fie un submarin sovietic”. În acea seară, Șumkov reușise să scape printr-o imersiune de urgență.

USS Cecil

La 25 octombrie, EXCOM primise știrea că 12 nave comerciale sovietice se întorseseră din drum, dar altele se îndreptau spre linia de carantină. Eforturile Marinei se concentraseră acum spre cele patru submarine sovietice, despre care se știa că se află în zonă, dar nu fuseseră localizate cu precizie. Un al doilea submarin sovietic fusese detec-

tat prin sistemul hidroacustic SOSUS de către un avion american, în ziua de 26 octombrie 1962.

La 27 octombrie, criza începe să scape de sub control. Antiaeriana sovietică instalată în Cuba doborâse (fără a avea permisiunea Moscovei) un aparat de observare american, iar navele sovietice păreau că își reluaseră drumul spre linia de carantină. În ziua următoare, la ora 6 a.m., CIA l-a informat pe președintele american că șase baze de rachete balistice cu rază medie de acțiune erau operaționale, având în total 24 de rachete funcționale. Era cel mai îngrijorător raport de până atunci.

Tărgul secret dintre frații Kennedy și Nikita Hrușciov va dezamorsa însă situația. Liderul

zile. Este ultima clasă de submarine de atac oceanice cu propulsie Diesel, succesoarea clasei Zulu, dotată cu sistem de avertizare radar și capabilă de înaintare în regim silențios (la 8 noduri).

Acestei clase i-a urmat **Program 641 BUKI „SOM”** (Tango, în nomenclatorul NATO). După cum arată sigla, este un Foxtrot cu armament schimbat (B), mai lung (U), cu sistem de comandă nou (K) și design pentru adâncimi mari (I). Este echipat cu rachete RPK-2 „Vioga” (SS-Ń-15 „Starfish”). Aceste submarine sunt destinate acțiunilor în apropierea coastei sau pot asigura escorta pentru submarinele cu rachete balistice.

Program 651 (Juliett, indicativ NATO) transporta rachete 4P-6D „Progress”; P-500 „Bazalt”.

Și după începerea construirii de submarine de atac cu propulsie nucleară, U.R.S.S. a continuat producția de submarine propulsate Diesel-electric pentru apărarea coastei (unde viteza și raza de acțiune sunt mai puțin importante). Erau

mai ieftin de construit și întreținut comparativ cu cele cu propulsie nucleară, iar motoarele electrice sunt silențioase. Un exemplu în acest sens este **Program 877** (Kilo), construit între 1979-1984, capabil să atingă o viteză de 16 noduri în imersiune.

SUBMARINE DE ATAC CU PROPULSIE NUCLEARĂ

Program 627/627A/645ZHMT „KIT” – **Leninski Komsomol** (în versiunea NATO, November) avea o autonomie de 50-60 zile. Echipajul număra 24 ofițeri și 43 până la 86 marinari. Armamentul era format din tuburi lanstorpile, 8 x 533 mm (pentru 20 de torpile).

Contemporană cu clasa November este clasa **Program 659** (Echo I), submarin de atac cu torpile dotat ulterior cu 8 rachete de croazieră P-6 „Progress”. Varianta 659T este destinată atacului cu rachete strategice de croazieră de același tip.

...Juliett...

sovietic cedase în două mesaje succesive trimise președintelui american, în schimbul promisiunii S.U.A. de a nu invada Cuba, de a ridica blocada și de a-și reține rachetele nucleare din Turcia. La 28 octombrie, Radio Moscova a transmis mesajul lui Hrușciov către președintele american, în care se afirma că U.R.S.S. hotărâse să dezafecteze rachetele sovietice din Cuba și să le reparație. Lumea a răsuflat ușurată.

Medalii și săpuneli

În aceeași zi, trei dintre submarinele sovietice (cele ale căpitanilor Savițki, Șumkov și Dubivko) fuseseră localizate și erau urmărite. Toate aveau acu-

USS Essex

mulatorii descărcați și erau obligate să iasă din imersiune pentru reîncărcare. Distrugătorul USS Beale a detectat submarinul căpitanului Savițki, somându-l cu încărcături de adâncime să iasă la suprafață. Ofițerii sovietici puteau interpreta gestul drept un atac al distrugătorului și ar fi putut deschide focul. Căpitanul și ofițerii Orlov și Arhipov au înțeles totuși că era vorba de o acțiune de somare din partea americanilor, ultimul opunân-

du-se cu îndârjire atacării distrugătorului. Urmăriți de patru zile, fără a putea reîncărca acumulatorii navei, au decis să iasă la suprafață. Primul mesaj transmis de submarinul navei americane a fost: „încetați cu provocările”.

Distrugătorul USS Cecil, comandat de Charles Rozier, detectase submarinul lui Dubivko în dimineața zilei de 29 octombrie, când acesta ieșise la suprafață pentru a-și încărca acumulatorii. Deși plonjase rapid în imersiune, submarinul își pierduse antena radio în urma trecerii navei americane pe deasupra lui. Căpitanul sovietic a interpretat manevra drept un atac direct, fapt ce nu corespundea cu intențiile căpitanului american: „încă de când am detectat acel submarin, m-am gândit că nu

Program 671 (în denumirea NATO, Victor I) dispunea de tuburi lanstorpile (6 x 533 mm) și rachete 2 x RPK-2 „Viqga” (18 torpile și rachete).

Înlocuitor al clasei November, intrat în serviciu la sfârșitul anilor '60, este primul submarin sovietic care are chila proiectată ținând cont doar de principiile hidrodinamicii, în defavoarea spațiului.

Program 671RT-K.387 „Segma” (NATO: Victor II) este versiunea alungită a lui Victor I, echipat cu rachete antisubmarin de ultimă oră la acea dată.

Program 671RTM/RTMK „Șciuka” – K.138 (indicativ NATO: Victor III) dispunea de tuburi lanstorpile (4 x 533 mm; 2 x 650 mm) și rachete 2BA-111 „Șkval”; S-10 „Granat”. Cu această clasă, marina sovietică face primii pași spre silențiozitate. Victor III are un nou sonar, noi senzori de detecție, este mai lung decât Victor II și poartă rachete de croazieră.

Submarinele din clasa **Program 705/705K „Zolotoia Riba” – Lyra I** (NATO: Alfa) au fost construite între 1965-1991. S-au remar-

cat prin adâncimea la care se puteau scufunda operațional și prin viteza în imersiune: 43 noduri.

Program 670 – Skat (NATO: Charlie I) au fost construite între 1968-1972. Dispuneau de 8 tuburi lansrachete pentru P20L/P70L „Ametist”.

Submarinele din clasa **Program 670M – Skat M** (indicativ NATO: Charlie II) au fost construite între anii 1973-1982. Submarinele Charlie au fost primele din lume capabile să lanseze rachete de croazieră din imersiune.

Program 685 „Plavnik” – Komsomolet Experimental (NATO: Mike) era o clasă de submarine de atac de dimensiuni mici, construite în anii '80, cu chilă din titaniu, fiind proiectate pentru scufundări la adâncimi mari.

Program 945 „Barrakuda” – Karp (NATO: Sierra I) și **Program 945A „Kondor” – Zubatka** (NATO: Sierra II) sunt submarine de atac cu chilă din titaniu (ceea ce le face foarte scumpe), echipate

cu aparatură electronică a clasei Victor III, plus un reactor „spărgător de gheață”.

Construcția submarinelor din clasa **Program 885 „Yaseni”** (NATO: Severodvinsk) a început

... Akula...

voiam să declanșez al treilea război mondial". Confruntarea dintre cele două nave va mai dura încă două zile. Abia la 31 octombrie 1962, după ce încercase cu disperare să scape, stând în siajul distrugătorului, unde sonarul îl detecta mai greu, submarinul lui Dubivko, cu echipajul la limita puterilor și bateriile descărcate, a ieșit la suprafață. Pentru cele două nave aflate una lângă cealaltă, secunde treceau repede. Fiecare ar fi putut trage, dar Dubivko a ales să ridice pavilionul sovietic. În replică, căpitanul Rozier a arborat pavilionul EF, ceea ce în cod internațional înseamnă „pot să vă ajut?”. „Le-am spus că nu și le-am cerut să mă lase în pace”, va comenta ulterior Dubivko.

USS Blandy

Printr-o situație similară trecea și submarinul lui Șumkov, urmărit de distrugătorul USS Blandy și alte trei nave americane. La 30 octombrie, cu acumulatorii descărcați și fără rezerve de oxigen, Șumkov hotărâse ieșirea la suprafață. A reușit să contacteze Moscova, după mai multe încercări, stând tot timpul cu armele pregătite. Informat de evoluția crizei și având două din cele trei motoare stricate, submarinul so-

vietic a fost escortat de navele americane în afara liniei de carantină.

La 1 noiembrie 1962, trei submarine sovietice fuseseră ridicate la suprafață și escortate în afara liniei de carantină. Submarinul căpitanului Ketov reușise să rămână nedetectat, după ce scăpase de câteva ori ca prin urechile acului.

Căpitanii sovietici luptaseră cu mult curaj. Ei s-au întors la bază în decembrie 1962. Cea mai grea misiune din cariera lor se încheiase. Ei nu au primit medalii, precum adversarii lor, ci doar o „săpuneală” zdravănă din partea Comandamentului Armatei Sovietice. Totuși, decizia lor de a se retrage a încheiat cu bine cel mai tensionat moment al războiului rece. ■

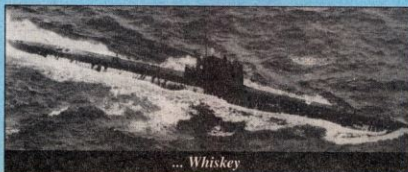
în 1993. Constituie ultima generație de submarine de atac. Datorită corpului dublu și a celor trei straturi protectoare se realizează reducerea zgomotului anechoic, a zgomotului intern și a vibrațiilor, devenind foarte greu de depistat.

Programul 971 „Bars” (clasa Delfin)/971A „Șciuka” (clasa Nerpa) (NATO: Akula I/Akula II) a fost lansat în 1992. Sunt submarine de atac construite la începutul anilor '90, echipate cu sonarul clasei Victor III, reactor „spărgător de gheață” modificat și chilă de oțel (ceea ce le face mai ieftine decât clasa Sierra). Sunt concepute pentru a fi silențioase și pot fi echipate cu rachete de croazieră S-10 „Granat”.

Submarinele din clasa **Program 949 „Antey”/949A „Antey II”** (NATO: Oskar I/II) sunt considerate cele mai moderne și mai silențioase submarine rusești dotate cu rachete de croazieră de ultimă oră, ce nu lasă nici o șansă țintelor de suprafață.

Iată și principalele caracteristici ale rachetelor ce au armat submarinele sovietice.

P-6D „Progress” / SS-N-3 „Shaddock”

... Whiskey

– rachetă strategică de croazieră.

P-500 „Bazalt” / SS-N-12 „Sandbox” – rachetă strategică de croazieră.

P-82 / RPK-2 „Vioga” / SS-N-15 „Starfish” – încărcătură nucleară de adâncime propulsată reactiv.

P-700 „Granit” / SS-N-19 „Shipwreck” – rachetă strategică de croazieră

BA-111 „Șkval” – rachetă antisubmarin

P-70 / P-20L „Ametiste” / SS-N-7 „Starbright” – rachetă antinavă

P-100 „Oniks” / SS-N-22 „Sunburn” – rachetă antinavă

P-85 / RPK-6 „Vodopod” / SS-N-16 „Stal-lion” – rachetă antinavă

RPK-7 „Vodopei” / SS-N-6 – rachetă purtătoare de torpilă ghidată

Raduga S-10 „Granat” / SS-N-21 „Sampson” – rachetă strategică de croazieră

R-100 „Vedar” – rachetă strategică de croazieră (cu focos de 100 KT)

R-81 – încărcătură nucleară de adâncime propulsată reactiv

P-15 – rachetă antinavă ■

A. V. Ș.

TURBAN, GIUBEA, CAFTAN, CEACȘIRI

CAMELIA ENE

Spre deosebire de alte obiecte de artă decorativă, costumul se schimbă foarte repede. Fiecărei etape de civilizație, dar și fiecărei regiuni îi corespunde un stil.

Muzeul Municipiului București dispune de o bogată și valoroasă colecție de piese vestimentare, care ilustrează moda bucureșteană de-a lungul mai multor veacuri, începând cu epoca fanariotă și până la mijlocul secolului XX. Categoria costumelor civile (de Curte sau ale unor mahalagii, de bal sau de călătorie) și a costumelor oficiale (veșminte liturgice, robe de magistrați, uniforme militare) a suferit influențele orientale sau occidentale.

În epoca feudală, prin materialele folosite – țesături prețioase de mătase și fir –, ca și prin broderiile care îl împodobesc, costumul se încadrează în vastul domeniu al artelor decorative. Odată cu instaurarea domniilor fanariote, Curții și organelor administrative le-a fost impus modul de viață și portul constantinopolitan. Protipendata cultiva idealul de fumusețe otoman, cu silueta supradimensionată prin turban sferoidal, haine ample suprapuse, șalvari sau ceacșiri, potrivite așezării turcești, pe perne.

Din repertoriul oriental, costumul popular acceptă puține croieli ale unor haine ample, cum ar fi giubeaua, remodelându-le, transformând broderiile turcești în spiritul geometrizării și abstractizării, specifice întregii noastre arte decorative. Turbanul, înlocuit cu ișlic de formă și culoare diferite, după rang, anteriul, caftanul, giubeaua sau pambriul, șalvari sau ceacșiri îmbrăcau silueta domnitorilor și boierilor, dându-le un aer impunător și greoi.

Elegantă este ținuta domnițelor și a boieroaicelor, care purtau pe cap căciulițe rotunde din blană, pe trup rochii confecționate din ceatma (catifea de mătase și fir, lucrată în Imperiul otoman) sau camha (mătase aleasă cu fir), cu talia înaltă, închise pe piept cu bumbi

din fir de aur sau argint, cu mânecile lungi, evazate, uneori despicate la cusătura interioară, cu galoane din fir de aur la liziere. Din ținuta de iatac nu lipsesc ciupagurile (bluze de corp, confecționate din borangic, brodate cu fir) și șalvării. Accesoriiile cuprind în special podoabele (cercei, salbe, pandantive, brățări și paftale), confecționate din aur sau argint, cu pietre prețioase sau semiprețioase. Ca încălțări se foloseau papucii din lemn (nalân), care se purtau peste papucii de casă, în cazul în care jupânițele erau obligate să părăsească iatacul.

Ipingeaua, ilicile și cepchenele arnăuților, confecționate în ateliere speciale care produceau pentru toată Peninsula Balcanică, brodate cu fir și galoane, având croieli și motive păstrate în veșmintele miliției naționale (ale dorobanților) întregesc bogata colecție de costum feudal.

Vodă Mavrogheni putea fi văzut pe podul Mogoșoaiei, în fiecare zi, după prânz, mergând să-și bea cafeaua și ciubucul lângă havuzul din frumosul chioșc de la Izvorul Tămăduirii, într-o caleașcă aurită, cu un alai format din cîohodari cu fuste și cu ișlice rotunde de samur pe cap, arnăuți cu fustanele plisate și cu iminei, șoitarii cu căciuli lungi de postav pestrît, împodobite cu cozi de vulpi și cu clopoței, care se strâmbau la trecători și insultau femeile cu gesturi nerușinate...

În secolul XIX, pe fondul modernizării societății, portul boieresc decade simțitor, fiind preluat de negustori, apoi de lăutari, ilustrați de călătorii străini, gravorii și pictorii care ne-au vizitat ținuturile românești.

În preajma revoluției de la 1848, pe când tinerii trec fără rezerve la moda apuseană în stil romantic, adusă din Franța, unde majoritatea pașoptiștilor își făcuseră studiile, bătrânii boieri continuau să-și poarte vechiul costum oriental. În iarna lui 1846, Cezar Bolliac adresa dojana pitorească... „De unde aceste fesuri și giubele,

aste chlafuri și tătăruci, aste chipuri uitate? Ne-a cotropit mahalaua? Cine dezgroapă acești răposati în societate?"

....În acest timp, în ulița strămtă, sub un balcon de lemn, cântă în fiecare dimineață minavetel, un vals schiop și melancolic de mult uitat: «Suspine crude pieptu-mi palpită/ Inima-mi bate plină de dor... Și ochii negri se umezesc după perdele și pieptul strâns în corsaj tresaltă suspinând!»", după cum relatează Ion Dumitrescu în lucrarea *Muzica în Bucureștiul de ieri și azi*.

După 1850, pe când costumul masculin evolua către forme severe, cu linii geometrice rigide și culori sobre, cel feminin devenea mai somptuos, cu volume enorme (crinolina), încărcat cu multe volane și broderii. Moșierii și burghezii concurează în etalarea luxului. Se poartă taftaua „changeante”, cu colorit puternic, iar rochiilor din tull li se aplică între 25 și 100 volane.

Silueta feminină apărea astfel: capul mic, cofura simetrică, cu cărare pe mijloc, părul netezit în bandouri, cu câteva bucle lungi încadrând ovalul feței; pe când bătrânele păstrau boneta, tinerele aveau pălăria „impératrice” sau pălăria basma, legată sub bărbie. Pe trup, peste lenjeria bogată (cămașa, corsetul și pantalonășii cu dantele, vizibili la fete) se îmbrăca rochia cu corsetul ajustat, cu decolteu pentru seară, ziua acoperită de pelerină. După 1870, când crinolina dispărea, amploarea fustei era masată în spate într-un drapaj numit „tournure” și apoi, la sfârșitul secolului XIX și în primii ani ai secolului XX, rochia capătă și mai puțin volum: gulerul ridicat strâns pe gât, corsajul în formă de „V”, cu decolteu larg seara, închis până la gât ziua, mânecile bufante, fusta lungă, în formă de lealea. Ziua se purta o geantă suspendată cu lanț, umbrela, mănușile, iar seara erau obligatorii evantaiul și mănușile lungi.

La bărbați, moda exprima sobrietate și respecta-

bilitate. Pălăria de formă cilindrică, numită joben, după numele unui negustor francez din București, este secondată, apoi înlocuită, spre sfârșitul veacului XIX, cu klacul (pălărie cilindrică cu arcuți, pentru a putea fi strâns ca o armonică). Pălăria joasă evoluează către forme țepene, ca modelul pălăriei de paie „canotier”. Pe corp, rufăria se purta numai albă, iar vesta, colorată sau cadrlată, își pierde treptat motivele fanteziste, asortându-se cu pantalonii. Fracul devine haină de gală. Pardesiul avea forma jachetei, dar mai lung. Un timp se mai păstrează și pelerina, iar în picioare ghetetele cu ghetre. Accesoriile obligatorii erau mănușile, bastonul sau umbrela. Pantalonii strâmți vărgați, ghetre albe, ghetre cu nasturi pe o parte, baston cu cap de fildes, pălărie rotundă de pai, monoclu și garioaia albă la butonieră... reprezintă ținuta lui Ion D. Ionescu, cupletist la grădina de vară „Union Suisse”.

La începutul secolului XX au loc schimbări spectaculoase în costumul feminin. Volumul pălăriei crește, ajungând la forma unui lighean, încărcată cu funde și flori, iar fusta se strânge treptat pe corp. În acest timp, costumul bărbătesc arăta ca un echipament complicat și fără suplețe. Cămașa putea fi cu plastron tare sau plisat pentru dîne, iar cravata albă pentru seară și neagră pentru ținuta de zi. Haina pentru zi cu poale lungi până la jumătatea coapsei, iar pentru recepții – era obligatoriu fracul. În perioada interbelică, hainele de zi evoluează către o ținută lejeră, jacheta se lărgeste, talia se ridică, iar hainele tradiționale de seară rămân fracul și smockingul. Doamnele scurtează fustele, la rochia de zi,

în timp ce ținuta de seară etala o rochie lungă, strânsă pe șolduri, cu lărgime de la genunchi în jos. Cu timpul, costumul nemaislujind la etalarea rangului social, calitatea artistică în realizarea acestuia tinde să treacă pe primul plan. ■

Cepchen

NOUA MIGRAȚIE GERMANĂ

R. BERGMANN (Frankfurt am Main)

Migrația la scara unor sute de mii de oameni este un fenomen specific zilelor noastre și, odată cu globalizarea economiei mondiale, va crește în proporții. Cauzele ei sunt fuga din zone de război, de regimuri dictatoriale și de sărăcie, toate deopotrivă de ucigătoare. Dar mai există o migrație, care nu este determinată de nici una dintre aceste cauze; omul pleacă în căutarea unor condiții de viață mai plăcute decât cele din țara de baștină. Vrea o „patrie la alegere“, situată în general în sudul înșorit al spațiului mediteranean. Alături de japonezi, englezi și americani, iau parte și germanii, în număr mare, la procesul acestei migrații voluntare. În cursul unui sondaj, 70% dintre ei s-au arătat interesați de cumpărarea unui imobil în străinătate.

Prezența acestor noi rezidenți în Mallorca, Costa del Sol, Umbria, Toscana sau Provence este benefică din toate punctele de vedere: economic, cultural, ecologic. Se nasc cartiere noi de vile, se construiesc drumuri, prosperă comerțul, se fac investiții în schimbul cerului albastru, al unei naturi mai puțin poluate și... al vinului bun (și ieftin). Reînvie astfel colțuri părăsite din aceste țări. Idealul – cum spunea unul dintre acești noi rezidenți germani din Mallorca – este „să lucrezi acasă și să trăiești aici“, avantajul fiind și faptul că, pentru moment, impozitele sunt mai reduse. Și Goethe proslăvea sudul înșorit și Zarathustra lui Nietzsche visa „sudul mai sudic“. De atunci, virulența acestei năzuințe, precum și nemulțumirea față de inconvenientele țării de baștină au sporit. Fenomenul a devenit un fel de „sport de masă“.

În mai multe articole din revista *Der Spiegel* se apreciază că un milion de germani s-au mutat în sudul

Europei, sute de mii pentru totdeauna. Numărul proprietăților imobiliare deținute de cetățenii germani este de 450.000. Anual, 220.000 turiști germani se interesează de cumpărarea unei proprietăți și fiecare, al treilea chiar o face. O contribuție la accelerarea acestei migrațiuni spre sud, în căutarea de „și mai bine“, a avut-o și frica de introducerea monedei euro, petrecută la 1 ianuarie 2002. Se caută investiții rentabile și, uneori, și posibilitatea de a scăpa de banii

Donnini, în Toscana, unul dintre locurile de refugiu

câștigați „la negru“. În mai toate țările mediteraneene prețurile apartamentelor și imobilelor sunt mult mai mici decât în Germania: în Italia cu 33%, în Spania cu 40%, în Portugalia cu 50%. Traiul în Grecia sau Turcia este deosebit de convenabil.

Ce categorii sociale reprezintă acești germani, care se mută temporar sau definitiv în sud? Există, desigur, și pensionari, cu venituri modeste, care trăiesc cu chirie în Mallorca sau Grân Canaria sau cei care simt că au eșuat în viață și își caută un refugiu, un nou teren pentru a se realiza. Dar nu aceștia formează grosul emigranților, a căror vârstă medie este de aproximativ 60 ani. Numărul celor activi profesional este în continuă creștere: medici, tineri arhitecți, agenți imobiliari, specialiști în investiții bancare, bucătari, restauratori, frizeri, precum și, bineînțeles, cei în căutare de aventuri. Azi ruptura cu țara de

baștină nu mai există, mobilitatea și legătura fiind asigurate prin bilete ieftine de zbor, trenuri ultrarapide, programe satelit, telefon mobil, fax, e-mail, chat, posibilitatea de a comunica audio și video prin calculator. Azi o mutare nu mai înseamnă o hotărâre dramatică, radicală, ca în trecut.

Tot mai căutate sunt locurile izolate, total sau parțial părăsite, care, datorită noilor locuitori, renasc. Ca, de pildă, comuna de munte Dolcedo de pe riviera Liguriei. Acum 30 de ani era depopulată, monumentele sale istorice fiind în paragină, între altele un pod maltez din secolul XIII. Doar până au venit „nomazii“ germani, care azi vorbesc cu toții italiană și au reînviat așezarea.

Fără îndoială că această migrație a germanilor are drept condiție prealabilă nivelul material, prosperitatea celor în cauză. Majoritatea emigranți-

lor doresc o existență cosmopolită, lărgirea orizontului de viață, părăsirea imobilismului național. În acest scop, iau asupra lor eforturile ce li se impun: învățarea unei limbi străine, acomodarea la un mediu cu totul nou, străin, cu atmosferă și obiceiuri radical deosebite de cele de acasă.

Un emigrant german definește astfel satisfacția acestei noi existențe în diaspora: „Aici poți întâlni cei mai simpatici, deconectați, întreprinzători, veseli și interesanți compatrioți“. Și apoi poți găsi întotdeauna pe cineva, cu care să critici, te poți plânde de neplăcerile vieții de acasă, de care tu ai scăpat. De pildă, de clima neprielnică din Germania, caracterizată astfel: „Când ceața e mai caldă, e vară, când e mai rece, e iarnă“...

Există la fiecare dintre noi, o aspirație nomadă a sufletului. Și mai există ceva: dorința de a rupe, din această unică viață, cât mai multe bucurii. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 octombrie 2003, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– Cine a fondat în 1865 Societatea „Ateneul Român“, la inițiativa căreia a fost realizat impozantul edificiu?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna iulie 2003 este:

Elena Brătianu

Premiul de un abonament pe un an la revista **Magazin istoric** a fost câștigat de **Iorga Constantin**, din loc. **Pătărlagele**, jud. **Buzău**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2004.

Așa vă place istoria?

Cine nu-și aduce aminte din copilărie de soldățeii cu care încerca să re Creeze bătăliile istoriei? Astăzi, cel-mai adesea din material plastic, înfățișând fie indieni cu fețe fioroase, fie soldați ai celui de-al doilea război mondial, micile figurine echipate cu armament din ce în ce mai sofisticat au devenit, cu trecerea timpului, din simple și aproape deloc costisitoare jucării, rare și uneori extrem de valoroase obiecte de colecție și admirație. Revista franceză L'Histoire a încercat să le repovestească istoria.

POVESTEA UITATĂ A SOLDĂȚELOR DE PLUMB

Mai întâi turnați în cositor și apoi în plumb, soldățeii au avut inițial un scop mai mult pedagogic decât distractiv. Ei au fost inventați pentru a ușura învățarea diverselor strategii și tehnici militare de către tinerii cursanți în arta războiului. Un fel de contemporane simulări pe calculator, folosind însă micile piese, care arareori și semănau cu modelele originale. Două orașe din regiunea germană a Bavariei și-au legat numele de apariția soldățeilor de cositor. Nürnberg și Fürth au devenit, de la sfârșitul secolului XVII, centrele recunoscute ale producției de figurine, mai mult sau mai puțin războinice.

Rapid, de la material didactic, soldățeii au trecut în arsenalul jucăriilor celor mai dorite. Astfel, primii meșteri ai soldățeilor din Nürnberg au fost urmați în

arta lor, pe la 1760, de confrăți ce și-au stabilit cartierul general la Strasbourg. Figurina ce le ieșea acum din mâini avea o formă destul de plată și era gravată pe ambele părți.

Războiul le-a schimbat soarta

Confruntarea intrată în istorie sub numele de Războiul de șapte ani (1756-1763), care a opus Prusia unei coaliții franco-austriece, apoi europene, conduse de Maria Tereza, propulsând regatul prusac în poziție de mare putere, a adus pe teritoriul francez și pe micul soldat de cositor. După cum notează doctorul personal al prea-măritului Ludovic XIII, Jean Héroard, la 14 mai 1610, viitorul rege, atunci în vârstă doar de nouă ani, „a

trimis după micuții săi oameni de plumb” – deocamdată doar jucării pentru capete încoronate și buzunare doldora de bani. Câtiva ani mai târziu, Ludovic XIV se putea mândri cu o adevărată colecție de soldați, de astă dată fabricați din argint, sub îndrumarea atentă a unui celebru orfverier parizian. Moda cuprinsese de-acum curțile, iar soldățul cucerea din ce în ce mai multe inimi. Și nu numai de copii.

Anul 1813 a reprezentat un alt moment important în istoria soldățelului nostru. Formele încep să se îmbunătățească simțitor, devenind acum semi-plat sau semi-rotund (depinde de perspectivă!), prinzând chiar și o tentă de culoare. Gândul nu trebuie să ne zboare încă la actuala sa înfățișare, deoarece pe atunci nu se utilizau decât două culori, pentru ca micuțul să poată să deosebească mai bine cele două tabere aflate în conflict pe teatrul imaginar de luptă. Vor mai trece ani buni până când o decorare mult mai elaborată va fi atribuită figurinelor.

Dar vârsta de aur a soldatului de cositor a fost între 1830 și 1890, șazeci de ani de fel și fel de invenții. Acum apar faimoa-

sele cutii ovale ce adăposteau „trupele” de jucării, la mare căutare prin piețe și târguri. Pe etichetele lor începeau să se distingă și numele unor vestiți creatori: Lorenz, Heinrichsen sau Allgeyer. Fiecare cutie conținea adevărate mici minuni de artă miniaturală: fie soldații unui întreg regiment, fie scene campestre, fie episoade reprezentându-l pe Napoleon, alte personalități din istoria Franței sau chiar scene mai... comune, cum ar fi o echipă de pompieri ce încearcă să stingă o vâlvătaie ori o familie liniștită, petrecând într-o grădină publică. Cum imaginația meșterilor mergea până în cele mai mici detalii, reproducerile semănau din ce în ce mai

precum Place de la Concorde sau Champs-Élysées. Nici ofertele concurenței nu se lasă mai prejos; casa Heinrichsen lansează scene descriind evenimentele Comunei din Paris, bătălii navale de rezonanță în istoria Franței sau viața cowboy-ilor americani.

Încetul cu încetul, arta confecționării micilor jucării s-a de-

avea să se nască sub ochii trăitorului începutului de secol XX. Numele lui Sosthène Gerbeau s-a legat de apariția primelor figurine de plumb, mult mai ieftine și mai solide decât anticul cositor. Mărimea lor varia, la început, între 75 și 55 mm, către final, ultima dimensiune devenind standard pentru ceea ce colecționarii numesc și astăzi o adevărată capodoperă în domeniu.

Cu trecerea timpului, plumbul a fost și el înlocuit de alte materiale, ca aluminiul sau plasticul, culorile și detaliile s-au înmulțit, numai frumusețea a rămas parcă aceeași ca în epocile de început. Iar colecțiile au crescut de la o zi la alta, de la raftul de deasupra patului fiecărui copil până la cea mai importantă inițiativă de acest gen, înregistrată la Paris, sub oblăduirea Muzeului Armatei. Din motive de spațiu, numai aproximativ 2.000 de piese, dintr-un total de aproape 150.000, sunt disponibile ochiului curios al vizitatorului. ■

bine cu realitatea. Deveniseră chiar o adevărată artă, dovedită de cataloagele de oferte ce se găseau înainte de prima conflagrație mondială.

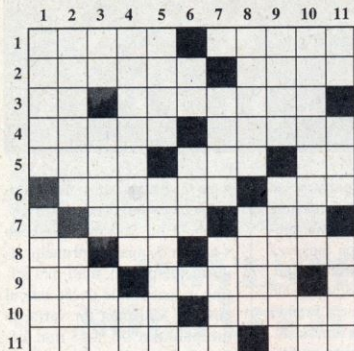
Plumbul înlocuiește cositorul

Succesul noilor jucării a fost imediat. Fabricanții au încercat orice pentru a cuceri noi piețe de desfacere. O firmă cunoscută, cum era casa Allgeyer, medaliată pentru jucăriile sale prezentate la Expoziția Universală de la Paris, din 1867, propunea livrarea pe piață a unor cutii care să conțină elemente arhitecturale cunoscute și iubite de francezi,

plasat din teritoriul german spre cel francez. Moda nu numai că a fost rapid preluată pe malurile Senei, ci s-a contopit cu un nou mod de a gândi și imagina vechea figurină. Astfel, în 1880, casa Allgeyer își încetează activitatea, pentru a lăsa drum liber soldațelului de plumb de creație franceză. O micuță sculptură

IANCU DE HUNEDOARA

ORIZONTAL: 1) Tatăl lui Iancu de Hunedoara, un nobil de origine română, care a primit, la 18 octombrie 1409, din partea regelui Sigismund de Luxemburg al Ungariei, castelul de Hunedoara cu pământurile care țineau de el – Cântă la nai. 2) Armă de apărare care acoperea corpul luptătorului în întregime, cea deținută de Iancu de Hunedoara constituind o adevărată bijuterie care excela în măiestria cu care erau încheiate părțile componente – Locuitori din munții Apuseni. 3) Radu Șerban – Papă căruia Iancu de Hunedoara i-a cerut sprijin pentru campania antiotomană din 1447, dar de la care nu a primit decât sfatul de a amâna lupta cu un an, în speranța că împerejurările îi vor îngădui să-l ajute mai mult (...al V-lea; 1447-1455). 4) Destin favorabil – Ținut din care a plecat detașamentul muntean trimis de Vlad Dracul pentru al ajuta pe Iancu de Hunedoara în „Campania cea lungă” din anii 1443-1444. 5) „Luna spicelor” (martie), cu care începea anul sfânt la evrei – Oraș în Serbia, cucerit de Iancu în timpul „Campaniei celei lungi”, și totodată, locul unde el a aflat că sultanul Murad II a plecat din Adrianopol în fruntea unei puternice armate împotriva sa – În negură! 6) Neliniștit – Localitate în Franța. 7) Ofensiva forțelor armate otomane conduse de Mahomed II asupra Belgradului în vara anului 1456, respinsă de oastea creștină condusă de Iancu de Hunedoara – Bolta înstelată. 8) În sită! – 1441 este cel în care Iancu vine la conducerea voievodatului Transilvaniei – Oraș din sudul Dunării cucerit de Iancu de Hunedoara în toamna anului 1444. 9) Cuvânt folosit ca termen de adresare (pop. și fam.) – Popor care prin cucerirea Peninsulei Balcanice dorea să-și continue expansiunea în Europa Centrală, dar

a fost oprit de Iancu de Hunedoara prin organizarea unor puternice acțiuni militare. 10) Istoric român care, scriind despre Iancu de Hunedoara afirma că acesta purta și titlul de „căpitan al Valahiei”, iar Bogdan II al Moldovei îl socotea „părinte”, stând cu toate oștile sub ascultarea sa (Nicolae; 1871-1940) – Bine închis. 11) Țară vecină cu Transilvania al cărei guvernator a fost, între 1446-1452, Iancu de Hunedoara – Stau pe cai.

VERTICAL: 1) Localitate unde a avut loc la 10 noiembrie 1444 o puternică bătălie la care au participat cu oști Iancu de Hunedoara, Vlad Tepeș și regele Ungariei, contra lui Murad II, terminată cu victoria turcilor și moartea lui Vladislav, regele Ungariei – Localitate în apropierea căreia sa dat bătălia din 22 martie 1442, când Iancu de Hunedoara a obținut o nouă victorie împotriva turcilor conduși de begul Vidinului, Mezid. 2) Cetate de pe Dunăre pe care Iancu de Hunedoara împreună cu fratele său mai mic o avea în pază, în 1438, când era ban de Severin, alături de cetățile Severin, Gureni și Mehadia – Scaun domnesc. 3) În rime! – Rege – Unitate de lucru mecanic în sistemul C.G.S. 4) Localitate în sudul Dunării unde în jurul Crăciunului din 1443, Iancu de Hunedoara i-a învins pe turci – Legată la mijloc! 5) Hrisov domnesc – Suge sângele oamenilor. 6) Bold – Țesătură de proveniență orientală. 7) Mesă aniversară, mai ales funebă, la catolici – A dori. 8) Ținut din Transilvania pe care Iancu de Hunedoara i l-a confiscat domnului muntean, Vladislav II prin 1452-1453, pentru că se apropiase prea mult de turci – Cataramă (reg.). 9) Numele fratelui mai tânăr al lui Iancu de Hunedoara, ucis în timpul bătăliei de la Belgrad, din 1441 – Localitate din Transilvania de unde Iancu de Hunedoara l-a anunțat pe regele polon Cazimir IV despre declanșarea unei noi campanii antiotomane și îi cerea sprijin militar. 10) Drapеле – În tunele! 11) În potire! – Armă de artilerie, mai ușoară ca de obicei, cu care Iancu de Hunedoara și-a dotat armata pentru a fi mai eficientă – Nuni.

Dicționar: AVIV, MUN, ERG, URIC, NAC, OBIT, CICT.

Gheorghe BRAȘOVEANU

Soluțiile din nr. 8/2003:

ZIG-ZAG: MIHAI VITEAZUL

ARITMOGRIF: SARMIZEGETUSA REGIA

DIALOG CU CITITORII

Mulțumim Oficiului Județean de Poștă Vrancea, din Direcția Regională de Poștă Bacău și Sucursalei Vrancea a S.C. Rodipet S.A., Direcției Regionale de Poștă Constanța, Oficiului Județean de Poștă Tulcea, din Direcția Regională de Poștă Galați pentru promptitudinea cu care ne-au ajutat în rezolvarea problemelor reclamate de unii dintre cititorii noștri în legătură cu neprimirea abonamentelor.

PRECIZĂRI

Mai mulți cititori ne-au solicitat, în ultima vreme, să specificăm și adresele editurilor ale căror cărți le prezentăm. Am mai menționat și altă dată că rostul rubricii este doar să semnaleze aparițiile editoriale care ne sunt trimise la redacție. După cum ați putut constata – și din paginile revistei noastre, dar și din alte publicații culturale –, editurile care sunt într-adevăr interesate să își vândă cărțile au găsit modalitatea cea mai potrivită: inserarea unor taloane de comandă, ușor de completat și de expediat de orice cititor.

APARIȚII

Am primit la redacție mai multe publicații pe care le prezentăm cititorilor noștri: Căminul românesc, foaie de legătură a românilor din Elveția, nr. 86, iunie 2003, editată de Comunitatea românilor din Elveția.

Revista apare de patru ori pe an cuprinzând informații variate: politice, sociale și culturale. Semnalăm în acest număr inițiativa organizării unui concurs pentru realizarea Hărții gulagului românesc.

Magazin de filatelie, cartofilie și numismatică, nr. 2 (martie-aprilie) 2003, publicație ilustrată de informare și documentare, editată de Asociația filateliștilor „Tomis” din Constanța, ajunsă în al 9-lea an de apariție.

Astronautica, nr. 1/2003, revistă semestrială, publi-

că la Târgoviște de Societatea tehnico-științifică de la Colegiul Național „Constantin Carabella” ce sărbătorește anul acesta 35 de ani de la apariție. Semnalăm din sumarul acestui număr două articole referitoare la Colecția de cărți și manuscrise a bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino și la un valoros manuscris de astronautică de la jumătatea secolului XVII

ce apare în biblioteca cărțurului român, conservat în prezent la Biblioteca Academiei Române.

Le urăm și cu această ocazie colegilor noștri mai tineri „La mulți ani!” Și multe numere în continuare.

POȘTA BLITZ... CONCURSULUI

Pe lângă răspunsul la concursul din luna aprilie 2003, domnul AVRAM CIOLOBOC din Sibiu, ne scrie:

Organele locale ale orașului Sibiu au hotărât montarea unei plăci comemorative în amintirea fostului premier al Cehoslovaciei, Milan Hodža. Placa a fost dezvelită cu ocazia „Zilelor Republicii Slovacă” la Sibiu, organizate de Ambasada Slovaciei, în 23 și 24 mai. Milan Hodža a fost bun prieten cu cei doi ardeleni: I. Lupaș și O. Goga. Clădirea unde a locuit se află pe str. Centumvirilor, nr. 4.

Și domnul MIRCEA SAVA din Sibiu ne-a trimis alături de răspunsul pentru concurs, un extras din presa locală despre același eveniment.

CERERI ȘI OFERTE

EMIL CONSTANTIN, com. Jamu Mare, nr. 289, cod 307230, jud. Timiș, oferă colecția completă.

ȘTEFAN DUMITRESCU, București, șos. Iancului, nr. 130, bl. 121, sc. A, ap. 3, sect. 2, cod 73379, oferă numerele: 3, 6, 7, 8/1967; 1/1974; 5/1983; 2/1984; 2/1985; 1-3/1994.

CONTENTS (Romanian History) R. Theodorescu The Holocaust, taught in school • P. Olteanu The Romanian Athenaeum restored • T.A. Pokivailova Stalin personally takes care of the Romanian problems • I. Czamanska Poland, a shelter for our boyards • A.A. Spănu December 1940. Marshall Smigly-Ridz escapes from home arrest • C. Jugurică „Sistematisation” of Bucharest, under Ceauşescu • I. Zănescu Artists who travelled in the Romanian Countries • O. Serebrian Transnistria • A.M. Văcărescu-Callimachi Recollections about the Măneşti Cottage • D. Noane Secrets of the Oradea fortress • L. Nastasă Constantin Daicoviciu under party surveillance • S. Câlția The story of some acts • G. Filitti Romania 100 years ago • M. Petre Schools for the Romanians South of Danube • C. Chinezu The Swiss that lived in the South of Bessarabia • M. Ștefan Was there an Attempt on the People's Tribunal • L. Cosovanu Romanian documents at Hoover Institution (XXIII) • C. Ene Old costumes

SOMMAIRE (Histoire roumaine) R. Theodorescu L'Holocauste comme discipline d'étude • P. Olteanu L'Athénée Roumain restauré • T.A. Pokivailova Staline se préoccupe des questions roumaines • I. Czamanska La Pologne – un pays-réfuge pour nos boyards • A.A. Spănu Décembre 1940. Le maréchal Smigly-Ridz s'enfuit de son domicile forcé • C. Jugurică La „systématisation” de la Capitale à l'époque de Ceauşescu • I. Zănescu Des artistes voyageurs aux Pays Roumains • O. Serebrian La Transnistrie • A.M. Văcărescu-Callimachi Souvenirs du manoir de Măneşti • D. Noane Les mystères de la cité d'Oradea • L. Nastasă Constantin Daicoviciu surveillé par le parti communiste • S. Câlția Le récit des papiers • G. Filitti La Roumanie il y a 100 ans • M. Petre Ecoles pour les Roumains du sud du Danube • C. Chinezu Les Suisses au sud de la Bessarabie • M. Ștefan Un attentat au Tribunal du peuple? • L. Cosovanu Documents roumains à Hoover Institution (XXIII) • C. Ene L'art de s'habiller autrefois

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Р. Теодореску Голокауст как предмет изучения • П. Олтяну Румынский Атеи́н восстановлен • Т.А. Покивайлова Сталин лично занимается румынскими делами • И. Шаманска Польша – страна убежища для наших бояр • А.А. Спыну Декабрь 1940 г. Сбежавший из предписанного местожительства маршал Смигли-Ридз • К. Жугури́к „Систематизация” столицы в эпохе Чаушеску • И. Зэнеску Путешественники художники по Румынским княжествам • О. Серебрия Приднестровие • А.М. Вăкăреску-Каллимаки Воспоминания об усадьбе в Мэнешти • Д. Ноане Тайны крепости Орэда • И. Нăстăсэ Константин Дайковичу, преследованный коммунистической партией • С. Кыли́ца Повесть маленьких документов • Дж. Филитти Румыния 100 лет назад • М. Петре Школы для румын в юге Дуная • К. Кинезу Швейцария в юге Бессарабии • М. Штефан Покушение в Народном суде? • Л. Косовану Румынские документы в Институте Гувера (XXIII) • К. Ене Одежда прежних времён

INHALT (Rumänische Geschichte) R. Theodorescu Der Holocaust, als Lehrstoff • P. Olteanu Das Rumänische Athenäum restauriert • T.A. Pokivailova Stalin nimmt sich persönlich die rumänischen Probleme vor • I. Czamanska Polen, ein Zufluchtsland für unsere Bojaren • A.A. Spănu Dezember 1940. Marschall Smigly-Ridz flüchtet aus seiner Zwangsunterkunft • C. Jugurică Die „Systematisierung” der Hauptstadt in der Epoche Ceauşescu • I. Zănescu Künstlerische Wanderer durch die Rumänischen Fürstentümer • O. Serebrian Transnistrien • A.M. Văcărescu-Callimachi Erinnerungen an das Landhaus von Măneşti • D. Noane Die Geheimnisse der Burg Oradea • L. Nastasă Constantin Daicoviciu verfolgt von der Kommunistischen Partei • S. Câlția Die Geschichte einiger kleinen Akte • G. Filitti Rumänien vor 100 Jahren • M. Petre Schulen für die Rumänen südlich der Donau • C. Chinezu Die Schweizer aus dem Süden Bessarabiens • M. Ștefan Attentat beim Volksgerichtshof? • L. Cosovanu Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XXIII) • C. Ene Kostüme aus ferner Zeit

SUMARIO (Historia romana) R. Theodorescu El Holocausto como materia de estudio • P. Olteanu El Ateneo Rumano restaurado • T.A. Pokivailova Stalin se ocupa personalmente de los problemas rumanos • I. Czamanska Polonia, un país de refugio para nuestros boyards • A.A. Spănu Diciembre de 1940. El mariscal Smigly-Ridz se escapa del domicilio obligatorio • C. Jugurică „La sistematisation” de la Capital durante la época de Ceauşescu • I. Zănescu Artistas viajeros por los Principados Rumanos • O. Serebrian Transnistria • A.M. Văcărescu-Callimachi Recuerdos sobre mansion señorial de Măneşti • D. Noane Los misterios de la fortaleza de Oradea • L. Nastasă Constantin Daicoviciu perseguido por el partido comunista • S. Câlția La historia de algunos documentos • G. Filitti Rumania hace 100 años • M. Petre Escuelas para los rumanos al sur del Danubio • C. Chinezu Los suizos del sur de Besarabia • M. Ștefan ¿Atentado al Tribunal del Pueblo? • L. Cosovanu Documentos rumanos en Hoover Institution (XXIII) • C. Ene Trajes de antaño

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali de la oraşele şi de la satele sau la redacţie.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-222.64.07 sau 222.64.39

Piaţa Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, Bucureşti, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (ţări europene);

90 dolari USA (ţări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Naţională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – Bucureşti

ISSN 0541-881X

Lei 18 000

magazin istoric

